

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE MALİYE POLİTİKASININ DÖNEMSEL
ETKİNLİĞİ: 24 OCAK KARARLARI ÇERÇEVESİNDE TURGUT
ÖZAL DÖNEMİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Satı TATLISU

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Ceyhun HAYDAROĞLU

Bilecik, 2017

Referans No: 10089639

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE MALİYE POLİTİKASININ DÖNEMSEL
ETKİNLİĞİ: 24 OCAK KARARLARI ÇERÇEVESİNDE TURGUT
ÖZAL DÖNEMİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Satı TATLISU

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Ceyhun HAYDAROĞLU

Bilecik, 2017

Referans No: 10089639

BİLECİK ŞEYH EDEBALI
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI
JÜRİ ONAY FORMU

BŞEÜ-KAYSIS Belge No

İlk Yayın Tarihi/Sayısı

Revizyon Tarihi

Revizyon No

Toplam Sayfa

Öğrencinin Adı Soyadı: Satı TATLISU

Anabilim Dalı : İktisat

Programı : İktisat

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Ceyhun HAYDAROĞLU

Tezin Özgün Adı : "Türkiye'de Maliye Politikasının Dönemsel Etkinliği: 24 Ocak Kararları Çerçevesinde Turgut Özal Döneminin Değerlendirilmesi"

Tezin İngilizce Adı : "The Periodic Effectiveness of Fiscal Policy in Turkey: The Evaluation of The Turgut Özal Period in The Framework of The 24 January Decisions"

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 05/01/2017

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışması ilgili EYK kararıyla oluşturulan jüri tarafından OY BİRLİĞİ /~~OY~~
ÇOKLUĞU ile İktisat Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ceyhun HAYDAROĞLU

Üye : Doç. Dr. Aykut EKİNCİ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Meltem ERDOĞAN

Üye : .....

Üye : .....

İmza

ONAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ...../...../..... tarih ve
...../..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

BEYAN

“Türkiye’de Maliye Politikasının Dönemsel Etkinliği: 24 Ocak Kararları Çerçevesinde Turgut Özal Dönemi’nin Değerlendirilmesi” adlı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlâk kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmını Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Satı TATLISU

01.12.2016

ÖN SÖZ

Bu tez çalışmasında; ekonomi müdahale araçlarından biri olarak kabul edilen maliye politikasının zaman içerisinde değişen etkinliği ve ülkemizde ekonomi alanında, önemli yere sahip olan 24 Ocak Kararları, bu kararların uygulayıcısı olarak görülen Turgut Özal'ın görüşleri ve maliye politikasının, Turgut Özal Dönemi'ndeki etkinliği incelenmiştir. Tez konum ile ilgili kitap, dergi, makale, resmi dokümanlarla birlikte internet kaynaklarına ulaşılmaya çalışılmıştır.

Tez konumun belirlenmesinde ve tez çalışmamda benden desteğini esirgemeyen, bilgi ve tecrübesiyle beni yönlendiren danışmanım Yrd. Doç. Dr. Ceyhun HAYDAROĞLU'na teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca; benden manevi ve maddi desteklerini esirgemeyen, hep yanımda olan anneme, babama ve kardeşim Mehlika Bilge Tatlısu'ya anlayış ve hoşgörülerinden dolayı teşekkür ederim.

Satı TATLISU

05.01.2017

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki süreçte, Keynesçi genişleme sona ermiş ve 1970’li yıllarda yaşanan krizden çıkış için; Neoliberal Politikalar gündeme gelmiştir. Türkiye’de ise, devletçilik politikalarından vazgeçilerek; Neoliberal politikaların uygulandığı 1980’li yıllarda Turgut Özal, önemli bir figür olmuştur. Hatta 1980-1990 yılları arasındaki dönem, “Özal Dönemi” olarak adlandırılmıştır. Turgut Özal’ın hem 24 Ocak Kararları’ndaki rolü hem de 1983’te başbakan olması bu dönemin, onun ismiyle anılmasına sebep olmuştur. 24 Ocak Kararları’nın mimarı ve ekonomik liberalizmin uygulayıcısı olarak; Türkiye açısından ekonomi, siyasi ve sosyal hayatta ortaya çıkardığı köklü değişim, Turgut Özal Dönemi’ni günümüzde güncel durumda tutmaktadır. Turgut Özal’ın görüşlerinin önemli kısmının, devlet iradesine dayalı olduğunu söylemek mümkündür. Özal’ın, serbest piyasa düşüncesinde piyasaya hiç müdahale edilmemesi gerektiği yer almamaktadır. Özal’a göre, devlet ekonomik işlerden bütünüyle elini çekmeyecek; ekonomiye sınırlı düzeyde ve düzenleyici araç olarak gerektiği zaman müdahale edecektir.

Bu çalışmanın amacı; ülkemiz açısından yeni bir süreç olarak adlandırılan Ekonomik Liberalizm ve Yeni Sağ Devlet politikaları doğrultusunda, Türkiye Ekonomisi’ni maliye politikaları açısından değerlendirmektir. Ayrıca bu çalışmada; 24 Ocak Kararları’nın uygulayıcısı olması nedeniyle, Turgut Özal’ın siyasi ve ekonomi alanındaki görüşlerine, ekonomi adına yaptığı reformlara ve son olarak önemli ekonomi müdahalelerinden biri kabul edilen maliye politikasının, Turgut Özal Dönemi’ndeki yerine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Maliye Politikaları, Neoliberal Politikalar, Turgut Özal Dönemi, 24 Ocak 1980 Kararları

ABSTRACT

During the post-World War II. period, Keynesian expansion has come to an end and Neoliberal policies have been on the rise for the 1970s crisis. In Turkey, Turgut Ozal became an important figure in the 1980s, when Neoliberal policies were applied. In Fact, the period between 1980 and 1990 was called ‘‘Ozal Period’’. Turgut Ozal’s role in both the 24 January Decisions and in 1983 as prime minister has caused this period to be referred to by his name. The radical change in Turkey’s economy, political and social life has kept Turgut Ozal Period up to date as the architect of the 24 January Decisions and as the implementer of economic liberalism. It is possible to say that an important part of Turgut Ozal’s opinions is based on government will. Ozal indicate that the market should never be intervened with interscope of free market economy. According to Ozal, the government will not draw away completely from economic activity, it will intervene in the economy as a regulatory means at a limited level when necessary.

The purpose of this study is to evaluate the Turkish Economy in terms of fiscal policies in line with Economic Liberalism and the New Right Government Policies which are called as a new process at Turkey. Also in this study; Turgut Ozal’s political and economic views, the reforms he carried out on behalf of the economy and the role of the fiscal policy, are accepted as one of the important economic interventions, in the Turgut Ozal Period has been adressed since he is practitioner of the 24 January Decisions.

Keywords: Fiscal Policies, Neoliberal Policies, Turgut Ozal Period, 24 January 1980 Decisions

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MALİYE POLİTİKASI VE LİBERALİZM İLE İLGİLİ KAVRAMLAR VE GELİŞMELER

1.1. MALİYE POLİTİKASI İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER.....	4
1.1.1. Maliye Politikasının Tanımı.....	4
1.1.2. Maliye Politikasının Amaçları.....	7
1.1.2.1. Ekonomik İstikrar.....	7
1.1.2.2. İktisadi Kalkınma ve Ekonomik Büyüme.....	8
1.1.2.3. Adil Gelir Dağılımı.....	10
1.1.2.4. Kaynak Dağılımında Etkinlik.....	11
1.1.3. Maliye Politikasının Araçları.....	12
1.1.3.1. Kamu Harcamaları.....	13
1.1.3.2. Vergiler.....	16
1.1.3.3. Borçlanma.....	17
1.1.4. İktisadi Düşünceler Açısından Maliye Politikasının Yeri.....	19
1.1.4.1. Klasik Düşünce.....	19
1.1.4.2. Keynesyen Düşünce.....	21
1.1.4.3. Monetarist Düşünce.....	22
1.1.4.4. Yeni Klasik Düşünce.....	23
1.1.4.5. Yeni Keynesyen Düşünce.....	25
1.1.4.6. Arz Yanlı Düşünce.....	26
1.2. LİBERALİZM VE UNSURLARI.....	27

1.2.1. Liberalizmin Tanımı.....	27
1.2.2. Liberalizmin Unsurları.....	28
1.2.2.1. Bireycilik.....	29
1.2.2.2. Özgürlük.....	30
1.2.2.3. Sınırlı Devlet.....	31
1.2.2.4. Piyasa Ekonomisi.....	31
1.3. LİBERALİZMİN DEVLET VE EKONOMİ ANLAYIŞI.....	33
1.4. TÜRKİYE’DE LİBERALİZM.....	36
1.5. 1980’Lİ YILLARDA YENİ DÜNYA DÜZENİ VE NEOLİBERALİZM.....	39

İKİNCİ BÖLÜM

1980’Lİ YILLARA GİRİLİRKEN TÜRKİYE EKONOMİSİ VE TURGUT ÖZAL’IN EKONOMİ ANLAYIŞ

2.1. 1970-1980 DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DE YAŞANAN EKONOMİK SÜREÇ....	42
2.1.1. 1980’li Yıllara Girilirken Türkiye Ekonomisi.....	42
2.1.2. 1973 Petrol Krizi ve Türkiye.....	43
2.2. YAPISAL UYUM PROGRAMLARI VE POLİTİKALARI.....	45
2.2.1. Yapısal Uyum Politikaları.....	47
2.2.2. Yapısal Uyum Programları ve Dünya Bankası-IMF İşbirliği.....	49
2.2.3. Türkiye’nin Yapısal Uyum Süreci.....	54
2.3. WASHINGTON KONSENSUSU.....	55
2.4. TURGUT ÖZAL’IN EKONOMİ ALANINDAKİ GÖRÜŞLERİ.....	57
2.4.1. Turgut Özal ve Yeni Sağ.....	58
2.4.2. Turgut Özal’ın Liberalizm Politikası.....	60
2.4.3. Turgut Özal’ın Ekonomi Politikası.....	61
2.4.4. 24 Ocak Kararları’nın Uygulayıcısı Olarak Turgut Özal.....	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1980 SONRASI TÜRKİYE'DE UYGULANAN İSTİKRAR PROGRAMLARI VE MALİYE POLİTİKALARI

3.1. 24 OCAK 1980 İSTİKRAR PROGRAMI.....	65
3.1.1. 1980 Ekonomik Krizi.....	65
3.1.2. 24 Ocak 1980 İstikrar Programı.....	68
3.1.2.1. 24 Ocak İstikrar Programı'nın İçeriği, Amacı ve Kapsamı.....	69
3.1.2.2. 24 Ocak Kararları'nın Uygulama Sonuçları ve Değerlendirilmesi.....	72
3.1.3. Maliye Politikası Alanındaki Gelişmeler (1980-1983).....	79
3.1.3.1. Kamu Harcamalarının ve Gelirlerinin Gelişimi.....	79
3.1.3.2. Kamu Borçlanmasının Gelişimi.....	83
3.1.4. Maliye Politikası Alanındaki Gelişmeler (1984-1989).....	87
3.1.4.1. Kamu Harcamalarının ve Gelirlerinin Gelişimi.....	87
3.1.4.2. Kamu Borçlanmasının Gelişimi.....	91
3.2. 5 NİSAN 1994 İSTİKRAR PROGRAMI.....	92
3.2.1. 1994 Ekonomik Krizi.....	93
3.2.2. 5 Nisan 1994 İstikrar Programı.....	98
3.2.2.1. 5 Nisan İstikrar Programı'nın İçeriği, Amacı ve Kapsamı.....	99
3.2.2.2. 5 Nisan Kararları'nın Uygulama Sonuçları ve Değerlendirilmesi.....	100
3.2.3. Maliye Politikası Alanındaki Gelişmeler (1994-1999).....	104
3.2.3.1. Kamu Harcamalarının ve Gelirlerinin Gelişimi.....	104
3.2.3.2. Kamu Borçlanmasının Gelişimi.....	106
3.3. 24 OCAK VE 5 NİSAN KARARLARI SONRASINDA UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRILMASI.....	107
3.3.1. 1980 Krizi Sonrasında Uygulanan Maliye Politikaları.....	108
3.3.2. 1994 Krizi Sonrasında Uygulanan Maliye Politikaları.....	112
3.3.3. Kamu Büyüklüğü İtibariyle 1970-1999 Yıllarını Değerlendirme.....	115
SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA.....	123
ÖZGEÇMİŞ.....	133

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BS	: Borç Stoğu
DB	: Dünya Bankası
DBS	: Dış Borç Stoğu
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
FDA	: Faiz Dışı Açık
FDF:	: Faiz Dışı Fazla
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	: Gayrisafi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KDV	: Katma Değer Vergisi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KBGSMH	: Kişi Başına Gayrisafi Milli Hasıla
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
MB	: Merkez Bankası
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
Ö.G ve F.	: Özel Gelirler ve Faizler
PSBR	: Kamu Kesimi Harcama Gereği
SAL	: Yapısal Uyarlama Kredisi
SBD	: Stand-By Anlaşması

SDR	: Özel Çekme Hakları
SECAL	: Sektörel Yapısal Uyarlama Kredileri
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TL	: Türk Lirası
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
USD	: Amerikan Doları
ÜFE	: Üretici Fiyat Endeksi
vb.	: ve benzeri
V.D.N.G.	: Vergi Dışı Normal Gelirler
WB	: World Bank (Dünya Bankası)

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1** : Dış Borçlanma, Sermaye ve Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi.....86
- Şekil 2** : Türkiye’de Kamu Büyüklüğünün Yıllar İtibariyle Seyri (1970-1999).....115

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1 : Türkiye’de Liberalizmin Gelişimi.....	39
Tablo 2 : Dünya Bankası Kredilerinin Sektörel Dağılımı (1950-1984).....	52
Tablo 3 : Kamu Kesimi Gelir ve Harcamaları (Cari Fiyatlarla).....	66
Tablo 4 : Ekonomik Sektörlerin GSMH’deki Payları.....	78
Tablo 5 : Türkiye Ekonomisinde Kamu Harcamalarının ve Gelirlerinin Gelişimi (1980-1983).....	79
Tablo 6 : Türkiye Ekonomisinde Kamu Borçlanmasının Gelişimi (1980-1983).....	83
Tablo 7 : Türkiye Ekonomisinde Kamu Harcamalarının ve Gelirlerinin Gelişimi (1984-1989).....	87
Tablo 8 : Türkiye Ekonomisinde Kamu Borçlanmasının Gelişimi (1984-1989).....	91
Tablo 9 : Türkiye Ekonomisinde Kamu Harcamalarının ve Gelirlerinin Gelişimi (1990-1993).....	94
Tablo 10 : Türkiye Ekonomisinde Kamu Borçlanmasının Gelişimi (1990-1993).....	95
Tablo 11 : Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Ekonomik Göstergeler (1990-1993).....	96
Tablo 12 : 1994 Yılına Ait Türkiye Ekonomisi Göstergeleri.....	97
Tablo 13 : Türkiye’nin 1980 Sonrası IMF ile Yapmış Olduğu Anlaşmalar.....	102
Tablo 14 : Türkiye Ekonomisinde Kamu Harcamalarının ve Gelirlerinin Gelişimi (1994-1999).....	104
Tablo 15 : Türkiye Ekonomisinde Kamu Borçlanmasının Gelişimi (1994-1999).....	106

GİRİŞ

Maliye politikası, dünya ülke ekonomilerinde yaşanan konjoktüre göre; değişme eğilimi gösteren maliye ilminin, ekonomi ile ilgili bir alt dalıdır. Maliye politikalarının, ekonomilerde uygulama alanı bulmasına sebep olan ekonomi alanında yaşanan en önemli olay ise; genelde ekonomik krizler olmaktadır. Ekonomik krizler; ülkelerin mali yapıları, borç yapıları, cari açıkları, enflasyon oranları, büyüme eğilimleri, bütçe dengeleri gibi birçok faktörün etkisiyle ortaya çıkmaktadır. Kriz dönemleri ise, ülkeler için hem ekonomi hem de siyasi anlamda istikrarsız ve istenilmeyen bir durumdur. Krizlere çözüm bulma amacı ile uygulama alanı bulan maliye politikaları genelde, ekonomileri iyileştirici etkileri olmak ile beraber; bazen de uygulanan yanlış ekonomi politikaları ile tekrar bir krize yol açabilmektedir. Ülkemiz de pek çok dünya ülkeleri gibi, ekonomi geçmişinde birçok kriz ile karşı karşıya kalmıştır. Bu krizlere örnek olarak; 1958-1959, 1968, 1978-1982, 1994, 1999, 2000, 2001 yıllarında yaşanan krizler verilebilir. Ancak, 1978-1982 yılları arasında yaşanan kriz ve sonrasında ekonomi alanında yaşanan olaylar; ülkemiz açısından ekonominin yönünü değiştirmesi ve hâlâ günümüzde de ekonomi gündeminde olan kararların alınması bakımından önem arz etmektedir.

1980 Krizi'nin ülkemiz açısından şöyle bir önemi bulunmaktadır: 1970-1980 yılları arasında, dünyada art arda yaşanan petrol krizleri ve ekonomik istikrarsızlıklar, Türkiye'yi de etkilemiş; aynı zamanda ekonomi ve siyasi anlamda yaşanan olumsuz gelişmeler, 1980 Krizi'ni beraberinde getirmiş ve kriz sonucu yaşanan olumsuz etkiden kurtulabilmek amacı ile çözüm arayışlarının, yoğun olduğu bir dönem olarak karşımıza çıkmıştır. Kriz sonrasında hemen ardından alınan 24 Ocak 1980 İstikrar Programı Kararları; devletin ekonomi alanındaki işleyişinin yeniden tanımlandığı ve yapılandırıldığı bir kararlar bütünü temsil etmektedir. İhracata dayalı kalkınma modeli çerçevesinde, ticari ve finansal liberalleşme ise; ekonomi alanındaki yeni yapılanmanın temel öğelerini oluşturmaktadır. Türkiye'de ekonomi ve siyasi alanda Neoliberal dönüşüm, içsel etkilerden çok dışsal etkiler altında gerçekleşmiştir. Aynı zamanda, bu yıllar ülkemiz için; Yeni Sağ ve Neoliberal Politikalar diye adlandırılan iki farklı kavramın irdelendiği yıllar olmuştur. Ayrıca, bahsettiğimiz bu dönem ülkemiz

için, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar ile ilişkilerin yoğun olduğu bir dönemi de temsil etmektedir (Filizer, 2013:2).

24 Ocak Kararları'nın uygulayıcısı olarak kabul edilen Turgut Özal'ın, kendi dönemindeki görüşlerine genel olarak baktığımızda; Yeni Sağ Düşünce ile beraber Turgut Özal'ı tanımlayan terimler şu şekilde biçimlenmiştir: milliyetçi, muhafazakâr, serbest piyasa ekonomisi taraftarı, sosyal adaletçidir. Özal'ın görüşlerinin önemli bir kısmının, devlet iradesine dayalı olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, Turgut Özal'ın serbest piyasa düşüncesinde; piyasaya hiç müdahale edilmemesi gerektiği yer almamaktadır. Özal'a göre devlet ekonomik işlerden bütünüyle elini çekmeyecek, sınırlı düzeyde ve daha çok düzenleyici araç olarak gerektiği zaman müdahale edecektir.

Yukarıda yaptığım açıklamalar dâhilinde; tez çalışmamın ilk bölümünde, günümüzde ekonomi ile bütünleşmiş olan maliye politikası ve liberalizm ile ilgili kavramlara, bu kavramlar ışığında maliye politikasının amaçlarına, araçlarına, maliye politikasının dünya ekonomisindeki gelişimine ve son olarak ülkemizde uygulama alanı bulan 24 Ocak Kararları'nın çatısını oluşturan liberalizmin; 24 Ocak Kararları'na dek hem dünyada hem Türkiye'deki gelişimine yer verilmiştir.

İkinci bölümde, ülkemiz açısından yeni bir süreç olarak adlandırılan ekonomik liberalizm ile birlikte; 1970-1980 yılları arasında Türkiye Ekonomisi'nin değişim sürecini ve 24 Ocak Kararları'nın alınma sürecini oluşturan olaylar ele alınmıştır. Ayrıca; Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun politikalarına, yapısal uyum programları ve politikalarının damgasını vurması nedeniyle Türkiye'de, 1980 yılında uygulanmaya başlanan 24 Ocak Kararları ve hemen arkasından Türkiye'nin, IMF ve DB ile ilişkiler çerçevesinde yapısal uyum sürecine dâhil olması ile ülkemiz ithal ikameci ekonomik yapılanmadan, ihracata dayalı bir birikim modeline geçmiş; dış ticaret ve finansal sektör liberalizasyonunu gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda, IMF'nin yapısal programlarına ve son olarak Turgut Özal'ın ekonomi alanındaki görüşlerine yer verilmiştir.

1970'li yılların sonlarına doğru, art arda gelen ekonomik krizler yaşanmıştır. Türkiye ekonomisi, 1980 öncesi üç önemli kriz yaşamıştır: 1958-1959, 1968, 1978-1982 krizleri. Ekonomik krizlerden etkilenen ülkelerde, birtakım istikrar politikaları uygulamaya konulmuştur. 1970, 1978 ve 1979 yıllarında uygulanan istikrar programları

ile krizlerin ciddi boyutlara gelmesi engellenmiştir. Ancak, bu istikrar programları ile sadece çıkabilecek bir krizin ertelenmesinden öteye geçilememiştir. Türkiye’de, 1980 sonrası ortaya çıkan ilk ciddi ekonomik kriz ise; 1994 Krizi’dir. Bu bağlamda, son bölümde ülkemizde yaşanan bu krizler doğrultusunda; çözüm olarak uygulanan istikrar programları ve kriz süreçlerinde uygulanan maliye politikaları ve de 24 Ocak 1980 sürecinden sonra uygulama alanı bulan maliye politikaları ile 5 Nisan 1994 sürecindeki maliye politikaları karşılaştırılıp, uygulanan maliye politikaları değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada genel olarak, Türkiye’de Turgut Özal Dönemi örneği üzerinden bu dönemdeki krizler; Türkiye’nin liberalleşme sürecinde alınan 24 Ocak Kararları, krizler sonucu alınan istikrar politikaları, krizlerin etkisini azaltmada uygulanan maliye politikaları, yararlanılan maliye politikası araçları ve bu dönemdeki etkinliği incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MALİYE POLİTİKASI VE LİBERALİZM İLE İLGİLİ KAVRAMLAR VE GELİŞMELER

1.1. MALİYE POLİTİKASI HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1.1. Maliye Politikasının Tanımı

Toplum halinde yaşayan insanların birbirleri ile ekonomi, hukuki, siyasi ve sosyal ilişkilerini konu alan sosyal ilim dalları; sürekli gelişim içerisinde olup dünya gündeminden düşmeyen konular içerisinde yer almaktadır. İnsanlık tarihinin başlangıcından başlamak üzere ve devletler var olduğu sürece, sürekli gelişen bir seyir izleyen sosyal ilim dallarından biri olan maliye ilmi ise, piyasa ekonomisi koşulları altında bir toplumun elde ettiği ekonomik değerlerden; mümkün olan en iyi harcama, vergi, borçlanma, emisyon ve bütçe gibi mali araçlar ile mali amaçların nasıl karşılanacağını araştırmaktadır (Erdem, Tatlıoğlu ve Şenyüz, 2007:3). Bir ülkenin kendi ekonomisi üzerinde, devletin sahip olduğu mali araçlar ile mali amaçların uyumu konusunu temel alan en önemli maliye ilmi alt dalı ise; maliye politikası olarak karşımıza çıkmaktadır.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı ile dünya ülkeleri, hem siyasi hem ekonomi anlamında bu krizden çıkış için çözüm sürecine girmiş; dünya ekonomileri bu süreçte bir anlamda maliye politikası ilmi ile tanışmış ve çözüm arayışları sonucunda ekonomiyi iyileştirici politikalar içerisinde özellikle, devletin ekonomide varlığının gerekliliği gündeme gelmiştir, diyebiliriz. XIX. yüzyılda ise, yavaş yavaş geçerliliğini kaybetmeye başlayan devletçi politikalar, yerini liberal politikalara bırakmaya başlamış ve geçerli olan liberal ekonomi görüşünün bir sonucu olarak; devletin sadece savunma, adalet, eğitim gibi alanlarda faaliyet göstermesi şeklindeki anlayışı, giderek önemini kaybetmiştir. Devlet, böylece genişleyen görev ve hizmet alanı nedeniyle; sosyal ve

ekonomi yapısı üzerinde önemli etkileri olan kurum haline gelmeye başlamıştır (Akdoğan, 2011:475).

Bazı bilim adamlarının maliye politikası tanımları ise şu şekildedir:

Paul A. SAMUELSON, “olumlu bir maliye politikası, vergilerin ve kamu harcamalarının konjonktür dalgalanmalarının azaltılmasına ve aşırı enflasyon ile deflasyon durumlarından uzak gelişen bir tam istihdam ekonomisinin, devamına yardım edecek şekilde tespitidir” ifadesi ile başarılı ve gerekli bir maliye politikasının amaçlarını belirtmiştir.

G.K. SHAW, “maliye politikası, genellikle makro ekonomik politik amaçlara ulaşmak için; devletin vergi ve harcama programlarındaki değişmelerinin uzlaştırılması olarak tanımlanmaktadır” şeklinde genel bir tanım vermektedir.

Richard A. MUSGRAVE, “saf bir maliye politikası, kamu harcamalarındaki değişmelerin; vergi hâsılatındaki değişmelerle karşılandığı bir politikadır” şeklinde bir tanım vermektedir.

Maliye politikası kavramında, önemli bir yeri olan J.Maynard KEYNES de maliye politikasını; “gelirin daha eşit bölüşümü için iradi bir vasıta ve sermaye birikiminin ölçülü olarak büyümesini sağlayan, bir istikrar faktörüdür” olarak tanımlamıştır.

Alain BARRERE ise, “devletin, kamu maliyesi aracılığıyla ekonomik gelişmeyi sağlamak, vergiler ve yatırımlar yoluyla konjonktürü düzene koymak, yükümlünün ödeme gücünü dikkate alarak vergi adaletini gerçekleştirmek şeklinde özetlenebilen; mali objektiflerine ışık tutan ve onlara yön veren mali politikanın esaslarıdır” biçimindeki tanımı ile dolaylı olarak maliye politikasının amaçlarına da yer vermiştir.

Sevim GÖRÜN de iktisat politikası hedeflerinin gerçekleştirilmesinde, kamu ekonomisi değişkenlerini kullanmak suretiyle; ekonomiye müdahalede bulunmayı, maliye politikası olarak tanımlamakta; bunun için de maliye politikası amaçlarının teknik yapısı ve etkinlik şartlarının ekonomi politikası teorisi içinde incelenmesi gerektiğini belirtmektedir (www.ekodialog.com, 2015).

Bu tanımlardan yola çıkarak, maliye politikası kavramı hakkında genel bir tanım verecek olursak; bir devletin sahip olduğu ve kullanılabilir bütçe veya mali politika

aracılığı ile kamu gelir ve harcamalarından yararlanmak ve mevcut imkânlarını kullanmak suretiyle ekonomide tam istihdamı, fiyat istikrarını, adil bir gelir ve servet dağılımını, ekonomik büyüme ve gelişmeyi ve de ekonomi alanında istikrarın sağlanması için; ekonominin bütünü üzerinde etkiler meydana getirmesine, maliye politikası denilebilir.

Modern anlamda maliye politikasının doğuşu, günümüzü temel alarak 75-80 yıl öncesine kadar uzanmakta olup; 1929-1930 döneminde yaşanan Ekonomik Buhranı, dünya ekonomilerini büyük ölçüde etkilemiş ve depresyon yıllarının yaşanmasına yol açarak; ekonomi alanında tartışma ve çözüm arayışlarını gündeme getirmiş ve bu durum modern anlamda maliye politikasının kaynağı olarak ileri sürülmüştür (İnce, 1980:154). Maliye politikası alanına 1930'lu yıllardan itibaren izlere rastlanılsa da, ilk sistematik çalışma İngiliz ekonomist John Maynard Keynes'in 1936 yılında yayınlanan, "Para, Faiz ve İstihdamın Genel Kuramı" isimli kitabıdır (Ataç, 2009:3). Bu dönemde iktisatçılar; 1929 Ekonomik Buhranı ile ekonomiyi, mali olayları ve bunlar ışığında maliye ilmini yeniden inceleme gereksinimi duymuşlar ve bu gereksinim sonucu, dünya ekonomisinde maliye politikası sürecinin yeniden değerlendirilmesi dönemi başlamıştır.

Maliye politikasının tanımı, amaçları, araçları, ekonomi içerisindeki yeri ve önemi zaman içerisinde; hem ekonomi hem de siyasi alanlarındaki değişimlere bağlı olarak gelişme göstermiştir. 1930'lu yıllarda ekonomide hüküm süren buhranın etkisi ile maliye politikası olarak dikkatler yönünü değiştirmiş, işsizlik sorunları üzerinde toplanmış ve eksik istihdamın ortadan kaldırılması amaç olarak benimsenmiştir. 1950'lilerde ise; II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile maliye politikasının yönü, geri kalmış ülkelerin kalkınma çabalarına yönelmiştir. 1980'den sonra maliye politikası önlemleri, belirli bir yasal çerçeve altında uygulanmaya başlanmıştır.

İktisat politikasının aracı olan maliye politikası, iktisat politikasıyla bir bütün olarak gelişmiştir. Günümüzde, ülkelerin karşı karşıya kaldıkları en önemli sorun; enflasyonun hızlanması ve enflasyon ile işsizliğin birlikte ortaya çıkmasıdır. Bu nedenle son yıllarda devletler artık ekonomik istikrarsızlık ile mücadeleyi ön plana almışlar ve hangi politikanın, yani para politikası mı yoksa maliye politikasının mı kullanılması gerektiği üzerinde tartışmalar başlatmışlardır. Bu gelişmelere bakıldığında maliye politikasının etkinliği, etkinsizliği ile ilgili tartışmaların günümüze kadar sürdüğü, hâlâ

sürmekte olduğu ve süreceği konusunda, bir çıkarım yapılabilir. Ayrıca, dünyada yaşanan ekonomik ve mali krizler önemli sorunlar meydana getirmiş olup; maliye politikasının yapısını da değiştirmiştir. Her farklı ülke, sürekli değişen bir yapı içerisinde olan ekonomi politikalarını yakından takip etmeli ve değişen ekonomik sorunları da baz alarak, maliye politikalarını yenilemelidir (Ataç, 2009:5).

1.1.2. Maliye Politikasının Amaçları

Maliye politikalarının amaçlarını en genelden özele doğru sıralayacak olursak; ekonomik istikrarı sağlamak, tam istihdamı gerçekleştirmek, ekonomik büyümeyi hızlandırmak ve adaletli bir gelir dağılımı yaratmak biçiminde özetlenebilir (Pınar, 2006:23). Bir ekonomide yer alan bu amaçlar birbirinden ayrı düşünülmeyip, adeta birbirleri ile bütünleşerek ortak bir amacı oluşturmaktadır.

1.1.2.1. Ekonomik İstikrar

Ekonomik istikrar, iktisat politikasının temel amacı olarak görülmekte ve özellikle gelişmiş ülkelerde maliye politikası ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bu durumun nedeni ise, kısa dönemde temel amaç; ekonomik istikrarı sağlamak olup daha sonra büyüme, kalkınma gibi ekonomi alanındaki gelişmelere yönelim sağlanmakta ve Keynesyen anlamda saf maliye politikası da özü itibarıyla, kısa dönemde dengeyi sağlamaya yönelik gerçekleşmektedir (Pınar, 2006:23). İktisadi istikrardan, fiyat istikrarının sağlanmasının yanında; tam istihdam düzeyinin de devamlı olarak dengede bulunması anlaşılmaktadır. O halde, ekonomik istikrar amacının sağlanması için; iki ekonomik olgunun birlikte ele alınması gerekmektedir. Bunlar kavramlar ise: Fiyat İstikrarı ve Tam İstihdam olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fiyat İstikrarı: Fiyat istikrarının ilk anlamı, bir ekonomide genel fiyat düzeyinde meydana gelen sürekli dalgalanmaların önlenmesidir. Ekonomide sürekli dalgalanmalar ise, iki şekilde meydana gelmektedir. Fiyatlar genel düzeyi ya sürekli yükselir ya da sürekli düşer. Fiyatlardaki sürekli yükselişler enflasyona yol açarken, sürekli düşüşler ise deflasyona yol açmaktadır. Aslında bir ekonomide, fiyat istikrarının korunması; aynı zamanda enflasyon ve deflasyon ile de mücadele anlamına da

gelmektedir. Fiyatın istikrarlı olması, fiyatların hiç değişmemesi anlamında düşünülmemelidir; yani fiyat istikrarı, ekonomide enflasyon ve deflasyon eğilimlerinin önlenmeye çalışılmasıdır (Ataç, 1994:29). Günümüz ekonomilerinin kriz nedeni olarak karşı karşıya kaldıkları durum, genel olarak genel fiyat düzeylerinde yükselme (enflasyon) yönünde sürekli değişikliğin olmasıdır. Bu nedenle, günümüzde maliye politikasıyla fiyat istikrarının sağlanması ve korunması amacı, geniş ölçüde enflasyonla mücadele anlamına gelmektedir (Ataç, 2009:38).

Tam İstihdam: Bu kavram ile geniş anlamda, bir ekonomide mevcut olan tüm üretim faktörlerinin tam olarak kullanılması ifade edilmektedir. Ekonomik kuramda ve uygulamada ise tam istihdamı; “tam istihdam, üretim faktörlerinden emek üzerinden tanımlanmakta ve bir ekonomide çalışma arzusu ve yeteneği olan her kişinin, cari ücret ve çalışma koşullarında üretim süreci içerisinde yer alması olarak belirtilir” (Ataç, 2009:38) şeklinde açıklamıştır. Tam istihdam konusunda Keynes’in düşüncelerine yer verdiğimizde ise Keynes, ekonominin doğal halini genelde istikrarsız görmekte; ekonominin ise bu istikrarsızlık karşısında elinde olan kaynakları ile ekonomik araçlarını kullanarak, tam istihdam seviyesine ulaşamayacağını ve bu durumda ekonomide eksik istihdamın geçerli olduğunu, tam istihdam durumunun ise; ekonomide tesadüfen gerçekleşebileceğini kabul etmektedir (Takım, 2011:158).

1.1.2.2. İktisadi Kalkınma ve Ekonomik Büyüme

Maliye ve iktisat politikalarının ortak amaçlarından bir diğeri ise, istikrarlı bir büyüme sağlamaktır. Gerek gelişmiş ülkelerin, dengeli bir büyüme hızını koruma çabaları gerekse ülkelerin, istikrarsızlıkla karşılaştığında ekonomik konjonktürünü tekrar iyileştirip, istikrara ulaştırmak gibi nedenler; özellikle II. Dünya Savaşı’ndan bu yana ekonomik büyüme ve kalkınma konularının maliye politikası içinde önem kazanmasına neden olmuştur (Ataç, 2009:43). Ekonomik büyüme amacı, gelişmiş ülkelerin maliye politikası amaçları sıralamasında öncelikli hedeflerinden biri olmamakta iken; II. Dünya Savaşı sonrası gelişmekte olan ülkelerin, temel hedefi haline gelmiştir. Bu analiz bize, maliye politikasının amaçlarının her ülke için öncelik sıralamasının; ülkelerin gelişmişlik seviyesi, ülkelerin ekonomi ve siyasal yapıları,

dünya üzerinde meydana gelen sosyal olaylar vb. nedenler ile ülke ekonomilerini etkileyerek farklı olmasına yol açabildiğini göstermektedir.

Genel olarak ekonomik büyüme kavramını, “Ekonomide işgücünün, doğal kaynakların ve diğer üretim faktörlerinin yıldan yıla kişi başına, daha fazla reel gelir sağlayacak şekilde artmasını veya genişlemesini ifade etmektedir” (Acar, 2002:10) olarak tanımlamıştır. Büyüme; ekonominin üretim kapasitesinin artırılması, üretimin iyileştirilmesi ve dolayısıyla daha fazla üretimde bulunulmasıdır. Ekonomide sağlanan büyüme sayısal değer olarak, Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve Reel Gayri Safi Milli Hasıla’daki artış oranı ile ölçülür (Ertek, 2010:53). Göstergelerde yer alan yüksek büyüme oranları, bize iktisat politikalarının başarılı bir seyir izlediğini ve ekonominin büyüme eğilimine girdiği sonucunu gösterir. Bu sebeple ekonomik büyümenin, bir performans göstergesi olduğu söylenebilir (İncekara ve Tatoğlu, 2008:17).

Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma kavramları birbiri ile yakından ilişki içerisinde olan ve birbirini tamamlayan kavramlardır. Ancak, aralarında temel bir farklılık bulunmaktadır. Ekonomik büyüme, hem toplam hem de kişi başına gelir veya üretim miktarındaki bir artış olarak tanımlanmaktadır. Eğer, bir ülkede mal ve hizmet üretimi, hangi nedenle olursa olsun artıyor ise; bu durum ekonomik büyümedir. Bu açıdan bakıldığında; ekonomik büyüme kavramı, üretimdeki değişiklikler üzerinde durmaktadır. Aynı zamanda büyüme olgusunun; sermaye, teknoloji ve nüfus gibi değişkenler ile ilişkilendiğini söyleyebiliriz (Ataç, 2009:294; Demircan, 2003:98). Genel olarak ekonomik kalkınma ise, sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için; kıt kaynakların etkin bir şekilde dağıtılmasının yanı sıra; ekonomik, sosyal, politik ve kurumsal mekanizmaların insanların yaşam standartlarının iyileştirilmesi için, organize edilmesine yönelik oldukça geniş bir alanı kapsar. Bir anlamda ekonomilerin göstergelerinin iyileşmesi, aynı zamanda ülkenin siyasi ve sosyal refahının da iyileşmesini sağlayarak; ülke vatandaşlarının maddi ve manevi refah düzeyinin artmasını da sağlamaktadır (Alataş, 2014:5). Sonuç olarak, maliye politikasının kalkınma amacı; gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki ekonomi ve sosyal alanlarda oluşan farklılıkları açıklamaya ve de azgelişmiş ülkeler için kalkınmalarını sağlayacak politika önerileri geliştirmeye yöneliktir. Büyüme ise, ülkelerin zaman içerisinde ekonomi alanında uygulanan politikalar ile sonuçların karşılaştırmasını sağlamakta ve

bu oranların; ülkelerin ekonomi, sosyal gibi alanlarda farklı yapıda olmaları nedeniyle farklılık arz ettiği görülmektedir (Pınar, 2006:170).

1.1.2.3. Adil Gelir Dağılımı

Eşitlik, bütün insanlık tarihi boyunca üzerinde durulan; fakat bir türlü üzerinde anlaşmaya varılamayan konular içerisinde yer almaktadır. Eşitlik kavramı ise, maliye politikasının amaçlarından biri olan adil gelir dağılımını gerçekleştirmede, temel bir kavram haline gelmektedir. Adil Gelir Dağılımı ise, şu şekilde tanımlanır: bir toplumda; belirli bir dönemde yaratılan mal ve hizmetlerin toplamını ifade eden milli gelirin, kişiler ya da gruplar arasında paylaşılma biçimini belirleyen toplumsal ilişkilere, bölüşüm ilişkileri adı verilir. Bölüşüm ilişkileri sonucunda, kişi ve gruplara düşen gelire ise; gelir dağılımı denilmektedir. Gelir dağılımı, gelirin farklılaşmalarının açıklanmasına yönelik bir kavramdır (Ersezer, 2006:256). Gelir dağılımında adalet kavramını ise, milli gelirden üretim faaliyetine dâhil olanların dengeli ve adil pay almaları olarak tanımlayabiliriz. Gelir dağılımı kavramı, son yıllarda sadece ekonomi açısından değil; aynı zamanda sosyal ilim dalları içinde de önemli bir konu haline gelmiştir. Ekonomide, eşit olarak bölüşülmeyen gelir dağılımı ise eşitsizliğe yol açmakta; bu durum hem ülke ekonomisi hem sosyal alanlarda istenilmeyen ve de eşitliğin tekrar sağlanması için müdahale edilmesi gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu eşitsizlikler ise, ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Gelir dağılımını etkileyen unsurları ise, şu şekilde sıralayabiliriz: işgücü piyasası ve işgücünün dağılımı, üretim faktörlerinin ve fiyatlarının dağılımı, eğitim düzeyi, sosyal kurallar ve düzenlemeler, dünya ekonomisinde yaşanan teknoloji, küreselleşme gibi değişimler; ülkelerin ekonomilerindeki konjonktürel hareketlilikler ve politikalar gibi unsurlardır (Kuştepe ve Halaç, 2004:144-145).

İktisat alanında gelir dağılımına ilişkin iki ana yaklaşım mevcuttur: Fonksiyonel Gelir Dağılımı (Birincil Gelir Dağılımı) ve İkincil Gelir Dağılımı. Fonksiyonel gelir dağılımı, genel anlamı ile üretim süreci sonucunda meydana gelen hasılanın faktörler arasında paylaşılmasıdır. Yani, hasılanın ne kadarının ücret ve maaş geliri ne kadarının tarım geliri ve ne kadarının kâr ve faiz geliri şeklinde dağılmasıyla ilgilidir. Gelirin fonksiyonel dağılımı, bir ülkenin gelişmişlik seviyesi hakkında oldukça sağlıklı bilgi

verebilir (Güçlü ve Bilen, 1995:161). İkincil gelir dağılımı ise; gelirin doğuşu ve kullanılışı arasında gelirin, çeşitli gruplar ve tabakalar arasında yeniden paylaşımı ile ilgili hususları kapsamaktadır ve buna gelirin yeniden dağılımı da denilmektedir. İkincil gelir dağılımında, özellikle devlet önemli bir rol oynamaktadır ve maliye politikasının ilgilendiği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır (Ersezer, 2006:256).

Gelir dağılımı teorileri; genellikle birincil gelir dağılımı üzerinde dururken, 1929 Ekonomik Buhranı ile görüşler değişmiş ve devletin ekonomide değişen görev ve fonksiyonu ile gelirin bir kesimden diğer bir kesime aktarılmasıyla, yani ikincil gelir dağılımı önem kazanmıştır. Bu nedenle de gelirin adil dağılımı, sosyal devletin en önemli görevleri arasında yer almaya başlamıştır. Bu gelişmenin bir sonucu olarak, farklı ekonomik sistemlere sahip ve farklı gelişme seviyelerinde bulunan tüm ülkelerde; gelir dağılımının iyileştirilmesi, iktisat politikasının temel amaçları arasında yer almaktadır (Güçlü ve Bilen, 1995:160).

Adil gelir dağılımı açısından esas sorun, gelirin mutlak anlamda eşit olarak dağılımı olmayıp; toplum refahının en üst düzeyde gerçekleştirilmesinin sağlanmasıdır. Bu durum ise, günümüzde sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak kendiliğinden ortaya çıkmaktadır (İnce, 1980:123). Ekonomi yazarlarının ve politika uygulayıcılarının, maliye politikasının sosyal adaleti içeren direkt kamu müdahalesini gerektiren adil gelir dağılımı amacının; piyasa ekonomisine bırakılmayacak kadar önemli olduğu konusunda hemen hemen aynı görüşü paylaştıkları görülmektedir.

1.1.2.4. Kaynak Dağılımında Etkinlik

Maliye politikasının sosyal adalet kavramını da içine alan amaçlarından biri de, kaynak dağılımını üstlenmesidir. Ülke ekonomileri açısından, maliye politikasının sosyal adaleti içeren, direkt kamu müdahalesini gerektiren bu amacı, piyasa ekonomisine bırakılmayacak kadar önem arz etmektedir. Özellikle, gelişmekte olan ülkelerde mevcut yapısal bozuklukların sonucunda; kaynak ve gelirlerin dağılımında adaletsizlikler söz konusudur. Toplumunu oluşturan kesimler arasında kaynak ve gelir dağılımı, maliye politikası araçları ile direkt etkilenebilir (Kocadağ, 2010:54). Akdoğan, kaynak dağılımının etkinliği hakkındaki görüşleri ile yönlendirici olmuştur.

Kaynak kullanımında etkinliğin sağlanması, kaynak tahsisi ile ilgili olup; ekonomideki kaynakların paylaşılmasında kıt kamu kaynaklarının optimum dağılımını ve kullanımını gerekli kılar. Devlet, fiyat mekanizmasının fonksiyonlardaki eksiklikleri gidermek amacıyla; piyasaları, piyasa koşullarını, sosyal ve özel maliyetler ile dışsal ekonomileri ve ekonomik olmayan durumları göz önünde bulundurmaktadır. Kaynak dağılımı konusunda meydana gelen kimi başarısızlıkları ise, şu şekilde sıralayabiliriz: piyasa yapısından kaynaklanan başarısızlıklar, toplumsal mallar, dışsallıklar, bilgi başarısızlıkları, işsizlik ve enflasyon, iktisadi büyüme yetersizliği ile kalkınma sorunları vb. şeklinde çeşitlenebilen başarısızlıklardır. Bu aşamada devreye, daha etkin bir kaynak dağılımı bakımından devletin bu tür başarısızlıklara nasıl bir müdahalede bulunması gerektiği sorunu önem kazanmaktadır (Akdoğan, 2011:25).

Gelir dağılımının adaletli olması ile kaynak dağılımının etkinliği, birbirini etkileyen iki olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Piyasanın kendiliğinden gelir dağılımında adaleti sağlayamaması, kaynak dağılımını etkisizleştirmekte ve bu durum sosyal, yapıcı ve iyileştirici düzenlemeler ile devletin müdahalesini gerektirmektedir (Karakas, 2008:105). Bu sıraladığımız amaçlar, aynı zamanda ülke ekonomilerinin temelini oluşturmaktadır.

1.1.3. Maliye Politikasının Araçları

Bir ekonomide, belirlenen ekonomik ve sosyal amaçlara ulaşmak üzere kullanılan maliye politikası; ekonomi üzerinde farklı etkilere yol açan çeşitli araçlara sahip bulunmaktadır. Maliye politikası, temel olarak devlet bütçesi aracılığı ile gerçekleştirilmekte; bu nedenle bir taraftan kamu harcamalarının ve kamu gelirlerinin miktar ve bileşimleri, diğer taraftan harcama ve gelirlerdeki değişmelerin tümüyle ilgili olması nedeniyle; bütçe açığı veya fazlası, maliye politikasının amaçlarına ulaşmada kullanılabileceği en önemli araçlar olarak gündemde yer almaktadır. Devletin harcama araçlarının içerisinde bulundurduğu unsurlar: kamu yatırımları, mali yardımlar, transfer ödemeleri, devlet stoklarındaki değişmeler, cari harcamalar, ücretler ve maaşlar vb. iken; devlet gelir araçları içerisinde bulunan unsurlar ise: kişisel gelir vergileri, dolaylı vergiler, gümrük vergileri, sosyal güvenlik payları, mülkiyet vergisi, veraset vergisi vb. gibi unsurlar yer almaktadır (Ataç, 2009:44; Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2007:363).

Maliye politikası içinde devlet; vergiler, borçlanmalar ve harcamaları; ekonomide dengeyi sağlamak ve korumak, ekonomik kalkınmayı veya büyümeyi gerçekleştirmek, istihdam düzeyini yükseltmek veya tam istihdamı sağlamak, gelir dağılımını adaletli bir hale getirmek, ekonomi ve sosyal anlamda ülke bireylerinin refah

düzelelerini arttırmak gibi amaçları gerçekleştirmek için birer maliye politikası aracı olarak kullanılmaktadır (Akdoğan, 2011:479). Alt başlıklar halinde, maliye politikasının dünya ekonomilerinde en sık rastlanan araçlarına değinilecektir.

1.1.3.1. Kamu Harcamaları

Kamu harcamaları, dar anlamda bir ülkede kamusal faaliyetler ile işlemlerin yürütülmesinden dolayı yapılması gereken harcamalar olarak tanımlanabilir ve bu harcamaların miktarı ve bileşimi aynı zamanda; bir ekonomide iktisat politikası aracı olarak kullanılabilir. Bu miktar ve bileşimlerin doğru düzeyde ve gerektiğinde kullanılması önem arz etmektedir. Modern anlamda ise kamu harcamalarını, kamu otoritelerinin toplumsal ihtiyaçları karşılamak, sosyal ve ekonomik hayata müdahalelerde bulunmak üzere belirli kurallara göre yaptıkları harcamalardır, olarak tanımlayabiliriz (Arısoy, 2005:64). Kamu harcamasının ekonomide hukuksal olarak ele alınması, yani kamu harcamalarının hukuksal bir dayanağa dayanması için; devlet bütçesinden yapılması, bir kanuna dayalı olması, kamu hizmetini ilgilendirerek bir karşılığı olması gibi özelliklere de sahip olması gerekmektedir. Bir anlamda; yapılan harcamaların, kamu harcaması statüsü kazanabilmesi için; devletin organları tarafından kabul edilip, bir kanuna dayanarak bütçe içerisinde yer alması gerekmektedir.

Kamu harcamalarının, hangi alanlara ve hangi amaç ile yapılacağı büyük ölçüde siyasal karar alma sürecinde belirlenir. Bu süreç, kamu harcamaları açısından bütçe sürecinde somutlaşır. Siyasal otoritenin, sadece koruyucu işlev yüklenmesi durumunda kamu harcamaları; ekonomik ve sosyal hayata müdahale etmeyecek biçimde yapılır. Ancak pratikte incelediğimizde; devletin sadece koruyucu işlevi söz konusu olmamakta ve devletin ekonomiye müdahale çerçevesi değişmekle beraber, ekonomik ve sosyal alanlara müdahale görevinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Sosyal devlet anlayışının güçlü olması halinde ise, harcamaların önemli bir bölümü bu amaçla yapılmaktadır (Pınar, 2006:34). Aynı zamanda kamu harcamaları; ülkelerin bütçe açıkları, kamu kesimi finans açığı ve ekonomik istikrarsızlık gibi olumsuz ekonomik gelişmeler ile karşılaşmaları halinde; istenilen duruma tekrar gelmek için başvuracakları önemli araçlardır.

Genel anlamda kamu harcamaları; idari, fonksiyonel ve ekonomi alanlarındaki ölçütlere göre sınıflanmaktadır. Maliye politikası açısından, kamu harcamalarının ekonomik sınıflandırması baz alınmakta ve ekonomik sınıflandırma, yapılan harcamanın ekonomik açıdan ne anlama geldiği göz önüne alınarak yapılır ve de kamu harcamaları cari, yatırım ve transfer olmak üzere üç ana grupta değerlendirilir.

Cari Harcamalar: Cari harcamalar genel yönetimin gerektirdiği, kendisini her yıl tekrarlayan, faydaları kullanıldığı yıl içinde tükenen, tüketime yönelik, milli gelirin kullanılmasını açığa vuran harcamalardır (Gürsoy, 1980:122). Genellikle; her yıl bir bütçe dönemi içerisinde tüketilmesi söz konusu faydanın, elde edilmesi amacıyla yapılmaktadır. Bu harcamalara örnek vermek gerekirse; personel giderleri, mal bedelleri, aydınlatma ve su giderleri, kırtasiye, kira, bakım ve küçük onarım vb. giderler bu kategori içerisinde değerlendirilebilir. Daha çok, devletin yüklendiği kamu hizmetlerinin yapılması bakımından ihtiyaç duyulan idari hizmetlerin sağlanması ve sürdürülmesi ile ilgili olan bu giderler, ülkeden ülkeye değişkenlik göstermek ile birlikte toplam kamu giderlerinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır (Akdoğan, 2011:90).

Yatırım Harcamaları: Yatırım harcamaları kalemi; üretimi arttıran, üretkenliği olumlu yönde etkileyen, kaynakların daha iyi kullanılmasını sağlayan, üretim faktörlerinin verimliliğini arttıran, genellikle dayanıklı nitelikte ve faydası birden fazla yıla yaygın mallar için yapılan giderlerdir, diyebiliriz. Devletin, ekonomi içerisinde oynadığı rolün gelişimine bağlı olarak; bütçe içerisindeki yatırım giderlerinin önemi de gittikçe artmıştır. Klasik ekonomik görüş içerisinde, yatırım giderlerinin önemi yok denecek boyutta iken; özellikle 1929-1930 yılları aralığında yaşanan ekonomik kriz ve Keynes'ten sonra, devletin sahip olduğu mali ve ekonomik araçlar ile ülke ekonomisi içerisindeki rolünün arttığı görülmektedir.

Yatırım harcamaları, bir taraftan kaynakların etkin kullanımı; diğer taraftan dengeli kalkınma ve istihdam düzeyinin yükseltilmesi bakımından, büyük bir önem taşımaktadır. Ülkenin sosyal ve ekonomik yapısına, finansal koşullarına ve sosyal ve ekonomik amaçların gerçekleştirilmesi bakımından gösterilen çaba ve tercihlere göre yatırım giderleri; ekonominin üretim kapasitesini artırmaya yöneliktir (Akdoğan, 2011:90-91).

Transfer Harcamaları: Transfer harcaması, literatüre özellikle XX. yüzyılın ortalarına doğru girmiş bir kavramdır. Transfer harcamaları, mahiyeti itibariyle karşılıksız ve GSMH üzerinde dolaylı etkileri olan harcamalardır. Bu tür harcamalar, ülkedeki gelirin yeniden dağılımı safhasında devletin uygulamaya koyduğu önemli bir olgudur. Transfer harcamaları, devletin hiçbir üretim faktörü kullanmadan sadece milli gelirin yerini değiştirip; dolayısıyla vergi olarak sağladığı kaynakları kişilere ve gruplara dağıtılması ile meydana gelmektedir. Devlet, bu ödemeler karşılığında doğrudan ve dolaylı olarak üretim faktörü elde etmediği için; bu harcamalarla üretim faaliyetine doğrudan etki etmemekte, etki dolaylı bir şekilde olmaktadır. Transfer harcamalarının üretime etkileri, harcamaların yapılması yerine gelir dağılımını değiştirme sonucunda gerçekleşmektedir. Ancak transfer harcamalarından yararlananların elde ettikleri bu gelirleri, tüketime yönlendirmeleri halinde; milli gelirde bir artış meydana gelmektedir.

Transfer harcamalarını ülkemiz açısından incelediğimizde ise; ülkemizde özellikle Planlı Kalkınma Programları çerçevesinde, transfer harcamaları önemli bir uygulama alanı bulmuştur. Dolayısıyla, Türkiye’de kamu harcamasının sınıflandırılmasında 1950-1963 yılları arasındaki dönemde, cari harcamalar ve yatırım harcamaları olmak üzere ikili bir sınıflandırma kullanılmışken; Birinci Beş Yıllık Kalkınma Programı doğrultusunda kamu harcamaları; cari harcamalar, yatırım harcamaları ve sermaye teşkili ve de transfer harcamaları biçiminde sınıflandırılmıştır (Özen, 2003:205-206).

Bu tür harcamaların ekonomi alanı üzerindeki etkileri ise, transferin niteliğine göre değişebilir. Sosyal transferler; kişilerin hayat standardını artırmaya, bireyler arasındaki sosyal anlamda eşitliği sağlamaya yönelik yapılır ve kişilerin harcanabilir gelirini artırarak, ekonomide dolaylı olarak mal ve hizmet talebi yaratır. Mali transferler, üretimi desteklemek amacıyla yapılır ve genellikle yatırımları özendirmeye yönelik sübvansiyon benzeri harcamalardır. Transfer harcamalarının en önemli etkisi ise, gelir dağılımı açısından ortaya çıkar. Sosyal transferlerin, büyük ölçüde düşük gelirli kesimlere yapıldığı varsayılırsa; gelir dağılımını ekonomi ve sosyal anlamda daha eşitlikçi yönde değiştirebilir (Pınar, 2006:35-36).

1.1.3.2. Vergiler

Vergilerin tarihsel olgusu hakkında, Yılmaz'ın bazı görüşleri de vergi kavramının tanımı hakkında yönlendirici olmuştur.

İnsanlık tarihinin, en ilkel örgütlenme biçiminden başlayarak siyasi bir toplum haline gelmesine kadar olan süreçte ortaya çıkan toplumsal ihtiyaçlar; bireylerin yaratmış oldukları değerlerin bir kısmını devlete vermeleri veya devletin bunlara el koyması şeklinde karşılanmıştır. Önceleri daha ziyade; dini ve ahlâk duygularıyla isteğe bağlı olarak verilen iktisadi kıymetler, daha sonraları zorunluluk içeren ve kurallara bağlanan bir şekil almış ve vergi kavramı olarak ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 1996:4).

Modern anlamda kamu gelirlerinin en önemli kalemini, vergiler oluşturur. Vergi, devletin kamu gücüne dayanarak; özel kesimden kamu kesimine aktardığı kaynaklardır. Her ülkenin mali sisteminin; o ülkenin ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel ve demografik (nüfus) yapısı ile yakın ilişkisi vardır. Piyasa ve karma ekonomi sisteminin hâkim olduğu ülkelerde, devlet gelirleri içinde vergi gelirleri; %70-90 arasında paya sahip olup, önemli bir miktara ulaşmaktadır. Vergi kavramının dünya ekonomilerindeki anlamını, “devlet veya vergilendirme yetkisine sahip kamu kuruluşlarının, kamu hizmetlerinin görülmesi sosyal ve ekonomik amaçlara ulaşılması için; kişilerden, karşılıksız ve egemenlik hakkına dayanarak, kanunla almış oldukları nihai parasal tutarlar” (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2007:65) olarak belirtmek mümkündür.

Vergi politikaları, özellikle gelişmiş bir para piyasasından yoksun ve büyük ölçüde iç kaynak yetersizliği ile karşı karşıya kalan ve vergi politikalarının yerine alternatif politika araçlarının zor bulunduğu durumlarda; gelişmekte olan ülkelerde en temel iktisat politikası aracı olarak kullanılmaktadır. Vergiler, hem gerçekleştirdiği doğrudan katkılar hem de koruma ve teşvik açısından yarattığı dolaylı etkiler ile kalkınma için önemli bir finansman kaynağı oluşturmaktadır. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerde vergi gelirlerinin, GSMH'ye oranı çok yetersiz görülmektedir.

Dolayısıyla vergilerin, ekonomi içerisindeki payının artırılması amacıyla; vergi sisteminde bazı önlemlerin alınması gerekliliği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu önlemler şöyle dile getirilebilir:

- Vergi kaynaklarının özel sektörden, kamu sektörüne aktarılması sağlanmalıdır,

- Vergi kaynakları, özel sektör içerisinde ağırlıklı olarak kalkınmada öncelikli yörelere aktarması sağlanmalıdır (Demircan, 2003:99).

Öz olarak yinelediğimizde; giderek artan kamu harcamalarının finansmanını sağlayan en önemli kamu gelirini, vergiler oluşturmuştur. Devlet, geliştirmek ve korumak istediği alanlar için vergi teşviki; aksi düşünülen alanlar için vergi artışına gidebilmektedir. Böylece vergiler, ekonomik etkilerinin yanı sıra müdahaleci etkileri ile de gündeme gelmektedir.

1.1.3.3. Borçlanma

Borçlanma, devletin yüklendiği görevleri gerçekleştirebilmesi bakımından büyük önem taşır. Gelir ve harcama dengesine göre, bütçe açık veya fazlası ortaya çıktığında; hükümetin borçlanma davranışı ortaya çıkar. Borçlanma, dengesizliğin çözümü için hızlı gelişen bir maliye politikası aracı olarak görülmektedir. Diğer yandan, bir iktisat aracı olarak borçlanma, hükümet tarafından bilinçli olarak da kullanılabilir (Pınar, 2006:40). Kural olarak, öncelikle ilgili hizmetlerin belirlenmesi ve sayısal verilere dökülmesi daha sonra da finansal kaynaklarının göz önünde bulundurulması, özellikle merkezi devlet yönetimi açısından borçlanmaya başvurulmasını zorunlu hale getirebilmektedir. Bir anlamda devlet, cari bütçe giderleri ile cari bütçe gelirleri arasındaki açığı kapatmak için; günümüzde sık sık borçlanmaya gidebilmektedir. Borçlanma bakımından, tek ve en önemli neden bütçe açığının giderilmesi olarak görülmemelidir. Bunun yanında devlet, gerçekleştirmeyi öngördüğü büyük yatırım ve reformlara yeterli finansman sağlayabilmek amacıyla da borçlanmaya başvurabilmektedir. Ayrıca devlet; ekonomik dengenin sağlanması, korunması yönünde etki yaratmak, atıl fonları değerlendirmek, ülke ekonomisinin gelişmişlik düzeyini, diğer ekonomilerin seviyesine getirmek amacı için de borçlanma yoluna başvurabilir (Akdoğan, 2011:115).

Devlet borçlarını, iç ve dış borçlanmalar oluşturmakta ve bu borçlar, genellikle kamu açıklarının finansmanında kullanılmaktadır. Klasikler tarafından, borçlanma olgusu olağanüstü bir finansman türü olduğu ve başvurulduğunda da hızlı bir şekilde kurtarılması gerektiği ağırlıklı ileri sürülse de; başta Keynes olmak üzere bazı iktisatçılar borçlanmanın olağan finansman türü olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu görüş,

dünya ekonomilerinde 1929 Ekonomik Buhranı'nın ardından; gündemde olmaya başlamıştır. Olağanüstü olup olmadığı, borçlanmanın etkilerinin incelenmesiyle ortaya çıkmaktadır. Eğer önemli düzeyde olumsuz etkilere sahip değilse, olağan finansman türü olarak kabul edilebilecektir. Borçlanmanın; ekonomik büyümeye, gelir dağılımına, faiz oranlarına ve ödemeler dengesine etkisi gibi; ülke ekonomilerine etkileri kapsamında en önemli etkileri arasında, borçlanmanın enflasyona ve deflasyona etkisi de yer almakta ve en çok hissedilen etkisi olduğu düşünülmektedir (Sugözü ve Yiğit, 2010:366).

Ekonomiler, genellikle ekonomik konjonktür dengesizliklerinden olan enflasyon ve deflasyon ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Ülke ekonomileri enflasyonist dönemleri ile karşılaştıklarında, maliye politikası araçlarından borçlanma politikasını kullanarak; piyasadan likidite çekmeye çalışmaktadırlar. Böylece borçlanmanın ilk etkisi olarak, ekonomideki para şişkinliği giderilerek; toplam talebi kısma yönünde bir etki ile karşılaşmaktayız. Burada en temel amaç, ekonomide yükselmiş olan likidite tercihinin düşürülmesi ile atıl duran fonların ekonomiye kazandırılmasıdır. Borçlanma politikasının bu şekilde uygulanmasının bir başka etkisi olarak, tüketim üzerinde daraltıcı bir etki meydana getirerek; ekonomide daha fazla para dolaşımını azaltmaya çalışmaktadır. Bunun yanında ekonomi konjonktürünün gerileme döneminde, borçlanma politikası tüketimi genişletici yönde etkileyebilir (Eker, Altay ve Sakal, 1994:34).

Devlet, borçlanma politikasını kullanmada mali kurumlardan veya şahıslardan borç alarak bu görevini yerine getirmektedir. Enflasyon dönemlerinde, şahıslardan borçlanmak en uygunu olarak görülmektedir. Ekonomi üzerindeki diğer bir durum olan deflasyon üzerinde, bir maliye politikası aracı olarak borçlanma politikası ise şu şekilde işlemektedir: durgunluk dönemlerinde ekonomi, büyük ölçüde kullanılmayan fonlardan oluşmaktadır. Eğer, devlet borçlanma yoluyla bu fonları toplar ve ekonomik hayatın canlanması için kullanabilirse; ekonomideki daralmayı önleyebilecektir. Durgunluk döneminde borçlanmanın, bir ekonomide özel harcamalar üzerinde en az etki meydana getirecek şekilde; bir anlamda toplam talebi en az azaltıcı şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Ataç, 2009:199). Bu dönemde; bütçe açığını finanse etmek amacı ile devlet, Merkez Bankası'ndan da borçlanabilmektedir.

Sıraladığımız maliye politikası araçlarının; ülke ekonomileri, bir sorun ya da dengesizlikle karşılaştıkları zaman ya da bilinçli ve istenerek, ekonomilerin refah seviyelerinin artırılması amacı ile hem kısa vadede hem uzun vadede kullanıldığı çıkarımında bulunabiliriz.

1.1.4. İktisadi Düşünceler Açısından Maliye Politikasının Gelişim Süreci

Dünya ekonomilerinde, 1929 Ekonomik Buhranı'nın yaşanmasıyla dünya ülkeleri; ekonomiye hâkim olan Klasik İktisadi Düşünce'nin görüşlerini sorgulamaya başlamışlardır. Keynesyen İktisadi Ekol'ün, ekonomide yerini almaya başladığı bu dönem aynı zamanda; maliye politikası olgusunun irdelenmeye başlandığı dönem olmuştur. Bir anlamda 1929 Buhranı ile maliye politikası kavramı, daha sık gündemde olan ekonomik olay olarak karşımıza çıkmıştır. Maliye politikası kavramı, 1929 Ekonomik Buhranı ile işlerlik kazanmış; günümüze kadar ise yaşanan ekonomik ve sosyal olaylar çerçevesinde maliye politikasının ekonomi içerisindeki yeri, farklılık arz etmiştir. Bu bağlamda bu başlıkta, maliye politikası kavramının iktisadi düşünceler açısından yeri alt başlıklar halinde incelenecektir.

1.1.4.1. Klasik Düşünce

İktisat bilimine dayanak oluşturan Klasik İktisat teorisi, arz ağırlıklı bir teoridir. Ekonomi alanında, devlet müdahalesine karşı oldukları için; girişimci gücü kuracak olan piyasaya, herhangi bir müdahaleye izin vermemişler ve devletin görevlerini çok sınırlı düzeyde belirlemişlerdir. Klasiklerin, devlete yükledikleri görev “jandarma devlet” kavram doğrultusunda şekillenen bir görev olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kavram gereği devlet; güvenlik, savunma, adalet ve diplomasi görevlerini yerine getirecek ve hiçbir suretle piyasaya müdahale etmeyecektir. Devlet, sınırlı bir alanda mal ve hizmet üreteceği için; harcamaları da bu çerçevede sınırlı kalacak ve bu harcamaların finansmanında özel kişi ve kuruluşlardan az miktarda vergi alacaktır (Eker, Altay ve Sakal, 1994:22).

Ekonomik olayların bir bütün olarak, birbiriyle ilişkili ve tutarlı olarak ele alınması merkantilizm ile başlamıştır (Savaş, 1986:5). İktisadın bir bilim dalı olarak

ortaya çıkmasında, merkantilizmin önemli katkıları olmuştur. Merkantilizm ile birlikte iktisadi olaylarla ilgili yeni düşünceler geliştirilmiş; para, faiz, dış ticaret kavramları ile devletin iktisadi faaliyetlere müdahalesi, korumacılıkla ilgili yeni görüşler ileri sürülmüştür (Savaş, 1997:138). Merkantilistlerin ekonomik hayata müdahalesine karşı çıkan Klasik teori, görünmez el yardımıyla ekonominin tam istihdam seviyesinde, kendi dengesine ulaşacağını iddia etmiş böylece; ekonomiye devlet müdahalesinde tarafını belirleyerek, devletin ekonomiye müdahalesinin sınırlı düzeyde olması gerektiğini savunmuştur. Klasik teoride, denge konumundaki bu duruma maliye politikası araçları yoluyla müdahale edilmesi; dengenin bozulması anlamına gelmektedir. Bu görüşün doğal sonucu olarak, piyasa mekanizmasının işleyişine müdahale edilmemeli; devletin bu yönde üstleneceği görevler sınırlandırılmalıdır. Temel ekonomik düşüncelerinin, bu şekilde ifade edildiği Klasik teorinin maliye politikaları hakkındaki görüşleri ise; kamu harcamalarının hacim olarak küçük olması, bütçenin denk olması ve kamu harcamalarının dolaylı vergilerle finanse edilmesidir. Bu görüşün, 1929 Buhranı ile sorgulanmaya başladığı görülmektedir. Günümüz ile ilgili bir değerlendirme yapacak olursak; kamu harcamalarının hacimce küçük olması, devlet bütçesinin denkliği, kamu borçlarının daha çok uzun vadeli borçlardan meydana gelmesi ve kısa vadeli borçlardan kaçınılması artık savunulmamaktadır (Takım, 2011:159).

Klasik teori, iktisat politikası aracı olarak maliye politikası yerine, para politikasına daha çok önem vermiştir. Onlara göre, ekonomik istikrarsızlık ortaya çıktığında mali politikalar, yerine para politikaları (banka rezervlerinin kullanılması, açık piyasa işlemleri vb.) tercih edilmelidir. Mali araçlar olarak, aslında para politikasının araçlarını temel almaktadırlar (Savaş, 1986:34-35).

Savaş'ın bazı görüşleri de, Klasik İktisadi Düşünce içerisinde yer alan maliye politikası hakkında bilgi vermektedir.

İktisat biliminin ve Klasik İktisadın kurucusu olarak kabul edilen Adam Smith, Ulusların Zenginliği adlı kitabında; devlet harcamalarını, "Hükümdarın (Hükümetin) veya Ulusun Harcamaları Hakkında" adlı bölümünde, hükümetin temel görevlerini ele almıştır. Ona göre hükümetin, üç temel görevi vardır: Hükümetin ilk görevi, toplumu diğer bağımsız toplumların saldırı ve istilasından korumak olup, bu görev sadece askeri bir güç ile yerine getirilebilir. Hükümetin ikinci görevi, mümkün olduğunca toplumun her üyesini başka üyelerden gelecek adaletsizlik ve baskıya karşı korumak veya tam bir adalet sistemini kurmak olup; toplumun ayrı dönemlerinde iki son derece farklı harcamayı gerektirir. Hükümetin ve toplumun üçüncü ve son görevi, herhangi bir ferdin veya az sayıda kişinin yaptıkları masrafi kurtarmayacakları için, kurmayı ve işletmeyi düşünmeyecekleri;

fakat büyük bir toplum açısından son derece yararlı olacak bazı kurumları kurmak işletmek ve bayındırlık hizmetlerini sağlamaktır. Buna göre Smith; daha sonraları “devletin klasik görevleri” diye adlandırılacak olan devletin klasik görevlerini; savunma, adalet, bayındırlık ve kısmen de eğitim hizmetleri olarak belirlemiştir (Savaş, 1997:293).

Maliye politikasının, Klasik İktisadi Düşünce içerisindeki yerini genel olarak değerlendirdiğimizde; gerek bireyselliğe önem vererek devletin fonksiyonlarını ekonomi üzerinde sınırlamakta gerekse arz yanlı yönüyle, para politikasına daha çok önem vermek ile beraber maliye politikası olgusunu, ekonomi içinde sınırlamakta olup; maliye politikası yerine para politikasını yeğlediği çıkarımında bulunabiliriz.

1.1.4.2. Keynesyen Düşünce

Keynesyen İktisadi Ekol’ün miladı olarak, 1929 Buhranı önem arz etmektedir. XX. yüzyılda iki dünya savaşı arasında kalan dönem, dünya ülkeleri için bir buhran dönemi olmuştur. 1921’de İngiltere’de başlayan kriz, 1930’lu yıllardan itibaren bütün dünyayı sarmıştır. İşsizlik ve durgunluk gibi iki büyük mesele ile aynı anda karşı karşıya kalmış olan piyasa ekonomilerinin önü tıkanmıştır (Savaş, 1997:742). Büyük Kriz’in ortaya çıkması ile birlikte Klasik Teori popülarlığını kaybetmiş, her arzın kendi talebini oluşturması ile ortaya çıkan tam istihdam ile karşılaşılmasının söylenenin aksine; olağan bir durum olmadığı ortaya çıkmış, işsizliğin piyasa mekanizmasının işleyişine terk edilmeyecek kadar önemli bir olgu olduğuna inanılmaya başlanmıştır (Takım, 2011:158).

Keynesyen İktisatçılar, Klasik İktisat Düşünce’nin temel görüşlerinden biri olan, ekonomide sınırlı devlet olgusunu eleştirmişler ve ekonomik istikrarın sağlanabilmesi için devletin ekonomideki rolü, görevleri ve fonksiyonlarının genişletilmesini savunmuşlardır. Keynesyen iktisatçılar, “Fonksiyonel Devlet Teorisi” çerçevesinde kaynak kullanımında ve kaynak dağılımında etkinlik sağlanması, adil gelir ve servet dağılımının sağlanması, iktisadi istikrarın sağlanması, iktisadi büyüme ve kalkınmanın sağlanması, ödemeler bilançosunda denklik sağlanması gibi bu tür çeşitlilik arz eden hem ekonomik hem sosyal fonksiyonları sağlamak üzere, devletin ekonomiye aktif olarak müdahale etmesi gerektiği görüşünü savunmuşlardır (Aktan, 1992a:39).

Para ve maliye politikaları başta olmak üzere, devletin ekonomiyi düzenlemek ve belirli amaçlara ulaşmak için; kullandığı bütün araçlar Keynesyen Makro Teori

kaynaklıdır. Keynesyen Makro Teori, ekonominin kendiliğinden ve süreklilik arz eden bir tam istihdama ulaşmasının mümkün olamayacağını ve tam istihdama ulaşmak için devletin, ekonomiye müdahale etmesinin kaçınılmaz olduğunu öne sürmüştür (Savaş, 1994:192). Keynesyenlere göre, ekonomi tam istihdamda bulunursa, bu durum kendiliğinden olan bir ekonomik gelişme değil; tesadüfi bir durum olarak gerçekleşebilir. Keynesyen İktisadi Düşünce'nin müdahaleci devlet anlayışı, kamu sektörünün zaman içerisinde büyümesinin önemli sebeplerinden biri olmuştur. Böylece; kamu harcamaları, vergiler, emisyon ve borçlanma ile finansman gibi kavramlar, Keynes ile beraber ekonomilerin yakından takip ettiği kavramlar haline gelmiştir (Aktan, 1992b:97).

Öz olarak yinelersek, Keynes'in önerileri 1930 sonrası ve yaklaşık 40 yıl kadar; gerçekten ekonomik istikrarsızlıklara çözüm getirmiş ve devletin ekonomiye müdahale gerekliliğini ortaya çıkararak, maliye politikası kavramına ekonomi içinde önem vermişlerdir. Ancak devletin, ekonomik hayata her gün yeni yeni konularda müdahale etmesi ve bu müdahaleler için gerekli masrafları devlet bütçesine yüklemesi, hem bütçe açıklarına hem de açıkların giderek artan oranda çoğalmasına ve ekonomi yönetimine yerleşmesine neden olmuştur. Bu gibi nedenlerle de dönem dönem maliye politikasının, dünya ekonomisi içerisindeki rolü; dünya konjonktürüne göre ve ülkelerin kendi içerisinde yaşadığı ekonomik ve sosyal konjonktüre, ekonomik yapılarına göre değişime uğradığı çıkarımını yapabiliriz.

1.1.4.3. Monetarist Düşünce

Modern miktar teorisini, makro ekonomik politikalarında temel olarak ele alan ve para stoğundaki değişmelere önem veren iktisatçılar, Monetarist aynı zamanda para esasını temel alan Monetarist Ekol olarak adlandırılmaktadır (Orhan, 1989:74).

Monetarist Ekol, ekonomik istikrarsızlık olaylarından en çok enflasyon olgusuna önem vermektedir. Monetarist Ekol, enflasyonun nedeni olarak para arzının hükümetlerce kontrolsüz biçimde ve aşırı artırılmasında görmektedir. Monetaristlere göre, ekonomideki birçok istikrarsızlık parasal kökenlidir. Bu yüzden iktisadi sorunların çözümlenmesinde para politikasını, diğer politikalardan daha etkili görmektedirler (Savaş, 1994:223).

Monetarist Ekol'ün kurucusu olarak tanınan Friedman'a göre, gelişmiş ülkelerde 1970'lerden sonra baş gösteren krizin asıl nedeni; Keynes'ten esinlenerek uygulamaya sokulmuş olan konjonktür politikalarıdır. Yüksek bir seviyede istihdam oluşturmayı esas almış olan konjonktür politikaları, gevşek para politikasından doğan etkiler ile ekonomileri olağan seviyelerinden çıkararak; istikrarsızlığı yaygınlaştırmıştır (Tekelioğlu, 1987:101). Dünya üzerinde etkili olan yıllar arasında yer alan 1970'lerin ve 1980'lerin başında Monetaristler, gerek akademik ve gerekse politik çevrelerden birçok taraftar toplayarak düşüncelerini yaymışlardır. Ayrıca; 1970'lerin sonları ile 1980'lerin ilk yarısında Monetarist görüşlü iktisat politikaları, birçok gelişmiş sanayi ülkesinde uygulanan iktisat politikalarını yönlendirmiştir. Onlara göre, 1970'li yılların sorunu olan işsizlik ve enflasyon gibi iki önemli olayın birlikte görülmesinin sebebi; uygulanan yanlış para politikalarıdır. Ekonomik istikrarsızlığın kaynağı ise, para arzındaki düzensiz dalgalanmalardır (Eker, Altay ve Sakal, 1994:52).

Monetarist Düşünce Ekol'ünde maliye politikasının yerini öz olarak belirtirsek; Milton Friedman'ın katkıları ile ortaya çıkan Monetarist görüş, Keynesyenlerin maliye politikası hakkındaki görüşlerini şiddetle eleştirmiştir. Monetaristler, "Para her şeydir" sloganı ile para politikalarının önemini vurgularken, ekonominin kendi işleyişi gereği istikrarlı olduğunu, iktisadi dalgalanma dönemlerinde maliye politikalarının çıktı düzeyini ve istihdamı etkileme gücünün zayıf olduğunu savunurlar. Monetaristlere göre, maliye politikası çıktı düzeyini ve istihdamı etkilese bile olumlu değil; olumsuz yönde etkileyeceğinden, kamu harcamaları kısılmalı ve bütçeler denk bir biçimde hazırlanmalıdır (Takım, 2011:158). Böylece Monetaristler, ekonomideki istikrarsızlık durumlarını çözüm amacı ile para politikasını, maliye politikasına tercih etmektedirler.

1.1.4.4. Yeni Klasik Düşünce

Yeni Klasik İktisat görüşünün temelini, J.F. Muth tarafından 1961 yılında yayınlanan "Rasyonel Beklentiler ve Fiyat Hareketleri" adlı makalesi ile ortaya konulan rasyonel beklentiler hipotezi oluşturmaktadır (Şanlısoy, 2007:18). Yeni Klasikler, Klasik Ekol'ün tam istihdam görüşünü savunmaktadır. Onlara göre de, ekonomi tam rekabet şartları altında işlemektedir ve ekonomi herhangi bir istikrarsızlık ile karşılaştığında denge fiyatı yoluyla; piyasalar temizlenmekte böylece, ekonomi tam

istihdam seviyesine tekrar gelmektedir. Bu doğrultuda; Yeni Klasik Ekol'e göre devletin, ekonomiye müdahale etmesine gerek kalmadan denge fiyatı, ekonomiyi kendiliğinden kontrol altına alacaktır.

Yeni Klasik Ekol'ün, ekonomi yaklaşımının temel amacı; ekonomik hayatta istihdam düzeyinde meydana gelen dalgalanmaların nedenini, bazı varsayımlara dayandırarak açıklamaktır. Bu varsayımlar ise, rasyonel beklentiler kuramı ve piyasaların temizlenmesi varsayımdır. Yeni Klasik Ekol'ün Rasyonel Beklentiler kavramına göre; kişilerin bugünkü davranışlarını belirleyen temel öge, gelecek ile ilgili beklentilerdir. Kişiler, bu beklentilerinde rasyoneldirler. Yani üretici ve tüketici olarak bütün kişiler, piyasa göstergelerinin hepsini yakından izlerler ve ellerindeki bütün bilgileri kullanarak geleceğe ilişkin bilgilerini biçimlendirirler. Bu durumda onlar beklentilerinde sürekli ve sistemli hatalar değil, sistemli olmayan hatalar yapacaklardır. Bu kuram kişilerin hiç hata yapmayacaklarını değil; aynı tür hatayı gerekli bilgiye sahip oldukları sürece, uzun vadede tekrarlamayacaklarını ileri sürmektedir (Ataç, Önder ve Turhan, 2004:12).

Genel olarak ifade etmek gerekirse, Rasyonel Beklentiler Teorisi'ne göre; üretici ve tüketici konumundaki tüm bireyler uygulanmaya başlanan ekonomi politikasının etkilerini tahmin eder ve kendi çıkarlarına uygun olarak önlem alırlar. Sonuçta, devlet uygulamaya çalıştığı ekonomi politikaları ile istedikleri amaçlara ulaşmada güçlük yaşar. Bu durumda devletin müdahalesinin, ekonomiye olumlu etkide bulunmayacağı görüşüne varılır (Özgücü, 2011:22).

Yeni Klasik Ekol'ün benimsediği temel 2 varsayım olan, piyasaların temizlenmesi ve rasyonel beklentiler varsayımlarından hareket ederek; bu düşüncenin devletin ekonomiye müdahalesine ilişkin görüşlerini şu şekilde özetleyebiliriz:

Bireyler optimuma yöneldiğine ve piyasalarda denge sağlanabildiğine göre, devlet müdahalesi gereksizdir. Keynesyen teorisinin varsaydığı gibi, iktisadi birimler alınan ekonomik kararlara karşı duyarlı ve edilgen değildir. Tersine ekonomik birimler; devletin uygulamalarına karşı duyarlı, ilgili ve tepkilidirler. Alınan kararları, yakından takip eder ve gerektiğinde almış oldukları konumu optimuma ulaşma amacı ile değiştirirler. Reel üretimi, uyarma amacını taşıyan herhangi bir makro ekonomik politikanın başarısı, ekonomik birimleri şaşırma derecesine; başka bir ifade ile sürpriz bir politika olmasına bağlıdır (Şanlısoy, 2007:21).

1.1.4.5. Yeni Keynesyen Düşünce

1980'lerden itibaren güç kazanmaya başlayan Yeni Keynesçi Düşünce, Keynesyen İktisat Ekol'ün bazı varsayımlarını tekrar gündeme getirerek; piyasanın kendiliğinden etkin işleyemediğini bazı argümanlarla desteklemiştir. Bu argümanların başlıcaları; eksik rekabet piyasaları, asimetrik bilgilenme, ücret ve fiyatların aşağı yönde yapışkanlığıdır. Yeni Keynesyen İktisatçıların, temel Keynesyen ilkelere bağlı kalmak kaydıyla; Keynesyen makro teoriye, mikro temeller sağlamaya yönelik çalışmalar yaptıkları söylenebilir. Birçok sektöre ait piyasada, tam rekabet şartlarının görülmediğini kabul etmeleri; Yeni Keynesçi İktisatçıların piyasayı kendi işleyişine bırakmalarına karşı çıktıklarını gösteren bir durumdur. Eksik rekabet piyasalarını, tam rekabet piyasasından ayıran başlıca özellik; üreticilerden bir ya da birkaçının kendi üretim miktarını değiştirerek, mal fiyatını değiştirme olanağını elde etmeleridir. Gerçek hayatta var olan piyasalarda, malların homojenliğini reddetmeleri, mal farklılaştırmasının yapıldığını, reklam gibi tanıtım faaliyetleriyle de malın yüksek fiyattan satılabileceğini, büyük firmaların üretim hacmini değiştirdiklerinde fiyatı da değiştirebileceklerini kabul etmeleri, onları Klasik akımların temsilcilerinden ayıran sebeplerden birkaçıdır (Özgücü, 2011:22).

Keynesyen ve Yeni Keynesyen İktisat Ekolleri'nin ortak olarak benimsedikleri varsayımlar ise şu şekildedir:

- Bazı dönemlerde, cari ücret düzeyinde iş bulamayanlar; ekonomide işsizlik olgusunu meydana getirir.
- Ekonominin toplam ekonomik faaliyet düzeyinde, belirleyici dalgalanmalar olabilir.
- Para politikası, önem arz etmek ile birlikte; para politikası daima etkili ekonomi politikası olmayabilir.

Bu önermeler dâhilinde ve yukarıda da bahsedilen durumlar göz önüne alındığında; Keynesyen İktisadi Ekol savunucuları, genel anlamda ekonomiye müdahale durumunu gerekli görmektedir (Büyükakın, 2007:26). Yeni Keynesçi İktisatçılar, piyasanın kendi işleyişinden kaynaklanan aksaklıkların sebeplerini açıklamaya çalışmışlardır. Buna göre; Yeni Keynesçi İktisatçıların, piyasada dışsal müdahaleye

karşı olmadıkları ve maliye politikası araçları ile devletin ekonomiye müdahalesi gerekliliğini savundukları; ancak devletin ekonomiye müdahalesi için sadece maliye politikalarını değil, para politikalarını da kullandıkları sonucuna varılabilir.

1.1.4.6. Arz Yanlı Düşünce

Keynesyen İktisat Ekol'ün özellikle, 1970'li yıllarda yaşadığı sorunlar karşısında ekonomide alternatif olarak ortaya çıkan teorilerden birisi de; Arz Yönlü İktisat olarak karşımıza çıkmakta ve bu düşüncenin en temel politikası, vergi indirimleri ve bu indirimler neticesinde ekonominin arz yönünün güçlendirilmesidir (Yıldırım, 1989:92).

Dünya ekonomilerinin; 1970'li yıllarda yoğun bir şekilde yaşadığı büyüme hızının yavaşlaması, üretimdeki verimlilikte görülen düşüşler, kamu kesiminin giderek büyümesi ve ekonomilerde stagflasyon kavramı ile karşılaşılması gibi nedenler çözüm arayışlarını da beraberinde getirmiş ve Arz Yönlü İktisat Ekol'ünün doğumu bu dönemde gündeme gelmiştir. Arz Yönlü İktisat'ın temeli, Klasik İktisat Ekol'üne dayanmakta olup hareket noktası ise; kamu harcamalarının ve devlet gelir politikalarının incelenmesidir. Keynesyenler ile beraber, ekonominin talep yönü ile ilgilenilmeye başlanmış ve Keynesyen İktisat'ın; ekonomilerde ağırlığının 1970'li yıllarda etkisinin azalması ile ekonominin arz yönü, tekrar gündeme gelmeye başlamıştır. Arz Yönlü İktisat'ın, ekonomik etkinliği gerçekleştirmedeki en önemli aracı ise; vergi oranları olmuştur. Piyasanın istikrarlı bir mekanizma olduğunu düşünmeleri, piyasanın fiyat değişimlerine kısa bir zaman diliminde cevap vermeleri ve kişi ve firmaların rasyonel hareket etmeleri şeklindeki prensipler, Arz Yanlı İktisat Ekol'ünün görüşlerini yansıtmaktadır (Karaaslan, 1999:57-59).

Arz Yönlü İktisat Ekol'ün temel politik aracı, vergi oranlarıdır. Vergi oranlarının önemli bir politik araç olarak kullanılmasının kaynağı ise, Avustralyalı iktisatçı Colin Clark'tır. Clark, 1940'ların sonunda yaptığı bir ekonometrik araştırmada, vergi yükünün %25'in üzerine çıkması halinde; enflasyonun başlayacağını ileri sürmüştür. Clark'a göre; yüksek vergi oranları, tasarrufu ve çalışmayı azaltacak, üretimi ve arzı daraltacak bu yoldan da, toplam talep toplam arz dengesini bozarak enflasyona neden olacaktır. Clark'ın bu görüşü de, iktisat politikalarını etkilememiştir. Bunun nedeni, sanayi ülkelerinin vergi yükünün %25'in üzerine çıkarmış oldukları halde, hızlı gelişmeyi sürdürebilmiş olmalarıdır. Buna rağmen, vergi yükü ile makro büyüklükler arasındaki ilişkiye ait ekonometrik araştırmalar devam etmiş ve 1975'te Laffer, Wanniski ve Roberts'unun vardığı sonuçlar, Clark'ın görüşünü yeniden güncel hale getirmiştir. En ekstrem şekliyle "Laffer Eğrisi" diye bilinen bu görüş, iktisat politikalarının temelini oluşturmaya başlamıştır (Savaş, 1986:172).

Arz Yanlı İktisat Düşünce sisteminde, maliye politikasının önemine baktığımızda; vergi indirimini baz alınarak sınırlı maliye politikası aracından bahsedilir. Devletin, ekonomik yaşamda aktif bir unsur olarak yer almaktan olabildiğince vazgeçmesi ve piyasa ekonomisinin gelişmesi de, ekonomik davranışların daha akılcı hale gelmesini sağlamaktadır. Böylece kaynak dağılımı da, daha etkin ve verimli bir şekilde gerçekleşecek, refah düzeyi artacaktır (Yayla, 2001:56).

Bu açıklamalardan sonra, genel olarak maliye politikasının iktisadi düşünceler içerisindeki yerine baktığımızda; maliye politikasının Keynesyen İktisadi Düşünce sistemi ile başladığını ve bu sistem ile bütünleştiği kanısına varabiliriz. Ayrıca, zaman içerisinde değişen dünya konjonktürü ve ülkelerin farklı ekonomik koşulları, deneyimleri farklı iktisadi sistemleri beraberinde getirmiştir. İktisadi düşüncelerin, beklenmeyen sonuçlarla karşılaşması ile maliye politikasının etkinliğinin sorgulanması ile beraber maliye politikası, farklı iktisadi düşünceler içerisinde farklı bakış açısıyla yerini almıştır.

1.2. LIBERALİZM VE UNSURLARI

1.2.1. Liberalizmin Tanımı

Liberalizm olgusu, dünya ülkelerinin devletçilik politikalarından vazgeçip; yeni ekonomik arayışı içerisinde girdikleri bir dönemde ortaya çıkmış bir olgudur, diyebiliriz. Liberalizm; aynı zamanda siyasi, iktisadi ve sosyal bir doktrindir. Liberalizm kavramı yerine bazen liberalleşme, serbest piyasa ekonomisi, pazar ekonomisi, kapitalizm, açık ekonomi vb. kavramlar sıklıkla kullanılmaktadır. Oysa liberalizm, bu kavramları da içeren daha geniş boyutlu şemsiye bir kavramdır. Liberalizm, her şeyden önce; XVII. yüzyılda ortaya çıkmış ve günümüze değin gelişerek, değişerek varlığını sürdürmüş bir ekonomik ve siyasal doktrindir (Aktan, 1994:11).

Liberalizm, esasen temelde bir siyasi doktrin olarak doğmuştur. Siyasal liberalizmin kurucusu olarak, John Locke kabul edilir. Liberalizm, daha sonra başta Adam Smith olmak üzere; diğer Klasik İktisatçıların eserleri ile İktisadi Liberalizm adını almıştır. XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın ilk yarısında, müdahaleci

liberalizm ön plana çıkmıştır. İçinde yaşadığımız çağın son çeyreğinde ise, Neoliberalizm ve Libertarianizm akımları önem kazanmıştır.

Liberalizm kavramı, Fransızca kökenli Libre kelimesinden türetilmiştir. Libre Fransızcada boş, serbest anlamına gelmektedir. İngilizcede kullanılan Liberty kelimesi ise özgürlük, serbestlik anlamlarında kullanılmaktadır. Liberalizm kavramı, zaman içerisinde özgürlüğü savunan bir düşünce ya da ideoloji olarak kullanılmıştır. Liberalizm, günümüzde iktisadi ve siyasi bir doktrin olarak kabul edilmektedir. Doğuşundan günümüze kadar ki gelişimine esas olarak liberalizmi, “Liberalizm, bireyciliğe dayalı, bireylerin siyasal ve ekonomik alandaki hak ve özgürlüklerini güvence altına alan, piyasa ekonomisinin tabii işleyişine bırakılarak, devletin ekonomiye müdahalelerinin en az düzeye indirilmesini savunan bir doktrindir” (Aktan, 1996:13) olarak tanımlamıştır. Bu tanımdan yola çıkarak, Liberalizm kavramının unsurlarını; bireycilik, özgürlük, sınırlı devlet ve piyasa ekonomisi işleyişi olarak sıralayabiliriz.

1.2.2. Liberalizmin Unsurları

Liberalizmin temel ilkelerinin neler olduğu konusunda, birçok görüş ileri sürülmüştür. Genelde liberalizmin üç temel ilkesinden bahsedilir; sınırlı devlet, serbest girişim ve en geniş ve özgür şekilde sözleşmeler ile yapılan düzenlemelerdir. Erdoğan, liberalizmin temel ilkeleri olarak; bireyselliğe verilen önem ve insan hakları, serbest piyasa ekonomisi, sınırlı minimal devlet, hukuka bağlı devlet ve liberal rasyonalizm şeklinde bir sıralama yapar (Erdoğan, 1990:20). Yayla’ya göre liberalizmin dört temel unsuru vardır; bireycilik, özgürlük, kendiliğinden düzen ile piyasa ekonomisi ve de sınırlı devlettir (Yayla, 1992:137).

Bu ilkelere, genel ve ortak birtakım özelliklerin kabul edildiği görülmektedir. Bütün ilkeler, birbirleri ile yakından ilişkilidir. Bir bütün olarak, liberalizmi kapsayan ilkeleri ise şu şekilde genelleyebiliriz: Bireycilik, Özgürlük, Sınırlı Devlet, Piyasa Ekonomisi. Liberalizmin birinci ilkesi; kişiyi birey olarak ele alan, fikirlerine ve davranışlarına gerekli özgürlüğü veren ve onu toplumun asıl amacı olarak kabul eden bireyciliktir. İkinci ilke olan özgürlük; liberalizmin anlamını, özünü ifade eder ve bireyin herhangi bir dış etki ve zorlama olmadan hareket etmesi gerektiğini savunur,

diğer unsurlarında ana temasını oluşturur. Üçüncü ilke piyasa ekonomisi, kendiliğinden düzen ve piyasa ekonomisidir. Dördüncü ilke olan sınırlı devlet ilkesi, bu ilke liberalizmin ekonomi ve politik ilişkisi ile bağı kurmaktadır ve bu ilkeyi öz olarak gerektiğinde müdahale olarak düşünebiliriz.

1.2.2.1. Bireycilik

Bireycilik, liberalizm ile birlikte doğmuş ve gelişmiş; liberalizm olgusunun temelinde olan ve toplumun çekirdeği olan bir unsurdur. Bazı düşünürler tarafından, bireycilik farklı şekillerde tanımlanmıştır. Locke, bireyin her türlü otoriteden, gelenekten kurtularak özgür olmasını ve birey hayatına, ancak aklın kılavuz edebileceği yönündeki (Eroğlu, 2010:2) ifadesiyle, Kant “kendi yasanı kendin yap” (Kant, 1982:46) formülüyle, bireyciliği özetlemişlerdir. Aktan’a göre ise bireycilik kavramı, liberalizm olgusu bireyi esas alır ve onu birtakım kurum ya da varlıklardan daha üstün kabul eden bir anlayış ile savunmaktadır. Bir anlamda liberalizm, metodolojik olarak “Bireyci” yaklaşımı esas alır ve sosyal, ekonomik ve siyasal olayları incelerken, temel olarak bireyin eylem ve davranışlarından hareket eder. Liberalizme göre önemli olan, “Devlet” ya da diğer birimler değil; “Birey”dir (Aktan, 1994:13).

Liberalizm literatüründe, bireycilik algısına baktığımızda; bireyciliğin tarihi ile liberalizmin tarihi aynı düzlemde gelişmiştir, bir anlamda aynı şeyler olup birbirlerinden etkilenmişlerdir. Liberalizme göre, birey temel unsurdur. Bireyin varlığı sınıf, halk gibi bütünlerin varlıklarından daha gerçektir. Birey, insan toplumlarının her türlü kurum ve yapılarının üstündedir. Bireycilik; bireyin hak ve özgürlüklerini toplumun, hak ve özgürlüklerinden daha üstün gören ve gerek toplumsal hayatta gerekse diğer alanlarda bireyi üstün gören liberalizmin, toplumsal görüşünü ifade eder. Birey, liberalizm kavramının siyasal anlamda temel faktörüdür. Bireyler, toplum kavramının oluşmasından önce de vardı ve bu nedenle bireysel haklar, toplumsal haklardan önce vardır. Bireye dayanmayan ve bireysel istek ve iradede kaynaklanmayan her türlü toplumsal bütün, liberalizm için tehdit oluşturur (Çetin, 2001:219-222).

Bireycilik, öz olarak bireyin her alanda kendi iradesi ve olanakları ile hareket edebilme kabiliyetine olan inançtır. Birey, ekonomik olarak kendi çıkarları doğrultusunda hareket edebilecek bir “homoeconomicus” karakterli, doğruyu ve gerçeği

bulup ayırt edebilecek bir “rasyonel insan”, siyasal ve sosyal eylemlerini kendi çıkarlarına uygun olarak verimi sağlayacak şekilde kullanan “faydacı insan”dır. Bireyler, rasyonel ve tutarlı tercihlere sahiptirler. Bireyler rasyonel olmaları sonucunda, faydalarını ve özel çıkarlarını maksimize edecek tercihlerde bulunurlar (Aktan, 1994:14).

1.2.2.2. Özgürlük

Liberalizmin, olmazsa olmaz olarak adlandırabileceğimiz ilkelerinden birisi ve en önemlisi özgürlüktür. Bunun nedeni olarak; özgürlük kavramı, liberalizmin diğer unsurlarından olan bireyi tamamlayan bir unsur olarak görülmesidir. Özgürlük, aynı zamanda hoşgörü ve özel hayat gibi birey için önemli olan değerlerin; anayasa, kanun gibi kurumsal yapılanmanın da kaynağıdır (Çetin, 2001:223). Temel olarak özgürlük kavramını, birey davranışlarına müdahale edilmediği oranda özgürdür, olarak tanımlayabiliriz. İnsanın herhangi bir dış müdahaleye maruz kalmadan davranabildiği alan, ne kadar geniş ise özgürlüğü de o oranda geniştir. Burada özgürlük, “bir şeyden özgürlüktür”, “bir şeye özgürlük” değildir. Özgürlükte esas olan, bireye bir şey sağlanması değil; onun dış zorlamalar ve baskılara maruz kalmamasıdır (Yayla, 1992:149).

Ayferi Göze ise; beş çeşit özgürlükten bahseder: “Kişi özgürlüğü, İnanç özgürlüğü, Düşünce ve Basın özgürlüğü, Ekonomi anlamında özgürlük ve Mülkiyet özgürlüğüdür”. Kişi özgürlüğü; kişinin keyfi olarak suçlanamaması, tutuklanamaması, yakalanamamasıdır. Kişi özgürlüğü olmadan, insanlar için barış ve mutluluk olmayacağı gibi; insan onur ve özgüveninden de söz edilemez. İnanç özgürlüğü, kişilerin inançlarında tamamen serbest bırakılmaları ve resmi din anlayışının olmamasıdır. Düşünce ve Basın özgürlüğü ise; düşünce kişiye aittir ama düşüncenin açıklanması, yazı ya da söz ile olur ve bu durumun ise serbest olması gerekir. Ekonomik özgürlük; devletin bir ekonomik faaliyetin zararlı olduğu zaman, gerektiğinde müdahale etmesi ve yargı yetkisini kullanmasıdır. Mülkiyet özgürlüğü ile ilgili olarak ise; mülkiyet toplumdaki bağımsız olarak düşünülemez, mülkiyet toplum ile vardır ve kutsal, dokunulmaz bir haktır (Göze, 2013:267-271). Bir toplumda şekillenen özgürlük kavramı; aynı zamanda ekonomi, siyasi ve sosyal alanları da özgürleştirmektedir. Bu

nedenle özgürlük kavramı, liberalizmin unsurlarının başlangıç unsuru olarak görülmektedir.

1.2.2.3. Sınırlı Devlet

Liberalizm, esas olarak bireyin ve toplumun üstünde sınırsız ve mutlak güçle donatılmış bir siyasal iktidar anlayışını reddeder. Bir anlamda; liberaller ile anlamlandırılan sınırlı devlet olgusu hakkında, görev alanı daraltılmış devlettir, diyebiliriz (Çetin, 2001:228).

Liberalizm, devlet anlayışı için bireysel özgürlüklerin ve toplumsal rızanın temel alınması gerektiğine inanır. İktidarın bozucu olduğunu savunan liberalizm, bu iktidarın sınırlanması gerektiğine inanır. Locke'nin, "devlet, gücünü kendi başına buyruk olarak değil; amacı toplumun barışı, güvenliği ve iyiliğinden başka bir şey olmayan halkın bildiği kurulu yasalar ile tarafsız ve dürüst olarak kullanmak zorundadır" (Locke, 1969:179) şeklinde özetlediği liberal anlayış, siyasal iktidarı toplumsal yasalar ile belirlenen amaçların aracı çerçevesinde belirler. Bu durum, devletin bir amaç olarak sahip olduğu gücün, toplumu araçsallaştırmasının reddidir. Çünkü Locke'a göre, toplum sözleşmesi ile kurulan devlet, "herkesin özgürlüğünü ve mallarını daha iyi korumak amacıyla yapıldığından, toplumun ya da onlarca kurulan yasamanın etki alanının genel iyiliğin ötesine yayılacağı düşünülemez" (Locke, 1969:177).

1.2.2.4. Piyasa Ekonomisi

Liberalizmin, bir diğer önemli ve son unsuru piyasa ekonomisidir. Liberalizm, ekonomik sistem olarak "Piyasa Ekonomisi" taraftarıdır. Piyasa ekonomisi ise; rekabete dayalı, kârı esas alan, özel mülkiyet, miras, sözleşme yapma, teşebbüs ve tercih özgürlüğünün güvence altına alınmış olduğu ve devletin fiyat mekanizmasının işleyişine en az düzeyde müdahale ettiği bir ekonomik sistem modelidir (Aktan, 1994:15).

Piyasa ekonomisi; liberalizmin siyasal anlamdaki yansıması olan sınırlı devlet unsurunun, ekonomi alanındaki karşılığıdır. Piyasa ekonomisi, toplumu oluşturan bireylerin karşılıklı istekleri doğrultusunda; ekonomi anlamında devlet veya bazı kurumların baskısı altında kalmadan faaliyetlerini düzenleyen mekanizmadır. Liberal

bakış açısından; piyasa ekonomisinin, devletten bağımsız bir varlık alanı olarak ortaya çıkabilmesi için; toplumun iktisadi bakımdan da devlete bağımlı olmaması, kendi ayakları üstünde durabilecek durumda olması gerekir (Erdoğan, 2016).

Liberal düşüncede devletin görevi, piyasanın içinde olup piyasaya müdahale etmek değildir. Devletin görevi, piyasanın işleyişini engelleyecek ve kişileri zarara uğratabilecek faaliyetleri önlemektir. Piyasa ekonomisinin işleyebilmesi için piyasa gücünün öne çıkarılması, herhangi bir şekilde müdahale edilmemesi gerekir. Piyasa gücünü sağlayabilmek için Friedman (1988:56) şu görüşleri ifade etmektedir:

- Kaynakların etkin dağılımı,
- Bilginin işletilmesi,
- Yasal düzenlemelere gerek duyulmaksızın ırk, dil, din ve cinsiyet ayırımının ortadan kaldırılması,
- Politik fikir birliğine ihtiyaç olmadan farklı gerçeklerin tatmin edilmesi,
- Bireylerin isteklerini piyasa yoluyla duyurabilmeleridir.

Piyasa ekonomisi, bireylerin kendi istekleri doğrultusunda; serbestçe faaliyet gösterecekleri alanları, kendilerinin seçmesini sağlar. Bireylerin bu tercihlerine, devlet müdahale etmeyip tercihleri engelleyen faaliyetleri engellemelidir. Bireyin çıkarını esas almalı ve bireye zarar ortamının olduğu zaman, müdahalesini gerçekleştirmelidir. Piyasa ekonomisi uygulama alanında, kararları devletin değil; bireylerin vermesi önemlidir. Bireylerin, vermiş oldukları kararların etkili olması; piyasa ekonomisinin daha düzenli ve verimli çalışmasını sağlar. Piyasa sistemi bireylerin faaliyetlerini, insan ihtiyaçlarını tatmin etmede en başarılı oldukları alanlara doğru kanalize eder. Piyasa sisteminin en önemli özelliği, sistemdeki bütün ilişkilerin gönüllü olmasıdır. İnsanlar kendi bireysel yargıları, kanaatleri ve menfaatlerinin doğrultusunda işbirliği yapıp yapmamakta, birbirleri ile karşılıklı ilişkiye girip girmemekte serbesttirler. Piyasa düzeninin işleyişinde zorlamanın yeri yoktur. Devletin görevi de, bu piyasadaki faaliyetlere müdahale etmek değil; onu korumak ve piyasanın düzgün işlemesine engel olan zararlı eylemleri önlemektir. Devlet, böylece bu piyasada güvenliği sağlamalıdır (Çetin 2002:79).

1.3. LİBERALİZMİN DEVLET VE EKONOMİ ANLAYIŞI

XX. yüzyıl; dünyada sosyal, ekonomik ve siyasal alanda çok köklü dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönüşümde etkili olan unsurlardan biri de, sosyal refah devletinin; felsefi temellerine şiddetli eleştiriler getiren yeni liberal akımdır. 1929 krizine kadar, dünya ekonomisine hâkim olan fiyat sisteminin piyasaları steril hale getireceği ve fiyatlara müdahalenin kaynak tahsisini bozacağı şeklindeydi. Büyük Bunalım, bu anlayışın yıkılmasına ve devletin ekonomi ve sosyal alanlarda düzenleyici rolünün öneminin artmasına yol açmış ve uygulanan politikalar ile pek çok ülke, 1960'ların sonlarına kadar bir refah dönemi yaşamıştır. Ancak 1970'li yıllardan itibaren; Keynesyen modelin öngördüğü refah devletinin, krize girmesiyle beraber; bu tip politikalar sorgulanmaya başlanmış ve yeni çözüm arayışlarına girilmiştir. Bu çerçevede, pek çok ülkede önerilen ve uygulama alanı bulan politikalar, genellikle liberal yönde olmuştur. Özellikle, Batı'da iktidara gelen partilerin uyguladıkları özelleştirme, deregülizasyon gibi mali düzenlemeler ile kamu alanının küçülmesine yönelik; Yeni Sağ Politikaların şekillendirdiği toplumsal yapının teorik temellerini, yeni liberalizm ve bu ekseninde gelişen devlet anlayışı oluşturmaktadır. XX. yüzyılın sonlarına doğru, liberal geleneğe olan ilgi yeniden canlanmaya ve bununla beraber devlet anlayışı da, değişmeye başlamıştır.

Devlet olgusunu açıklamaya yönelik bir tanım, her zaman için toplumu da açıklamaya yönelik bir tanım olmuştur. Çünkü devlet kavramını açıklamak, aynı zamanda toplumdaki güç ilişkileri üzerinde durmak ve bunları analiz etmek anlamına gelmektedir. Örneğin, devlet ile ilgili birbirinden farklı ve hatta zıt kuramsal açıklamalar getiren Marksist ve Liberal yaklaşımlar hem devlet hem de onu oluşturan topluma ilişkin açıklamalar getirmektedirler. Diğer bir anlamda, bu yaklaşımlar devlet ile ilgili açıklamalar yaparken, aynı zamanda topluma ilişkin açıklamalar da yapmaktadırlar (Biber, 2008:57). Liberal devletin; toplum, devlet ve iktidar anlayışı bireye ve birey iradesine dayanır. Bu devlet anlayışında; toplumun, devletin ve siyasal iktidarın kökü bireyden ve birey iradesinden hareket edilerek açıklanır (Göze, 2013:394).

Liberal düşünce, üretime ve değişim sürecine devlet eliyle hiçbir müdahale yapılmamasını savunmaktadır. Çünkü böylesi müdahaleler, bireyin özgürlüklerinin

kısıtlanmasına ve bazı bireylerin diğerleri üzerine baskı kurmasına yol açarak, doğal uyumu bozacaktır. Liberallere göre, özgürlük her alanda sağlanmalıdır. Bu nedenle liberalizmin temel sloganı, “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” olmuştur. Hayek, liberalizmi, “toplumun tüm düzeninin tasarımı kontrolünü, ayrıntılarını önceden sezemeyeceğimiz, bir kendiliğinden doğan düzenin oluşumu için gerekli olanlara benzer genel kuralların icrası ile sınırlandırmaktadır” (Hayek, 1996:50). Liberalizmin hareket noktası, aklın öne çıkarılması ve bireyciliğin temel alınmasıdır. Liberal toplum kuramı, toplumun birbirinden bağımsız bireylerden oluştuğunu kabul etmektedir. Toplumu oluşturan bireylerin ise, kimse tarafından kısıtlanmaması gereken bazı temel hak ve özgürlükleri vardır (Şaylan, 2003:17).

Devlet anlayışları, dönemler itibariyle değişmeler göstermiştir. 1929 Ekonomik Buhranı’na kadar, “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” görüşünün hâkim olduğu Klasik devlet anlayışı, 1929 Krizi ile sona ermiş ve 1960’lı yıllara kadar devam eden devlet müdahalesi kaynaklı Keynesyen Devlet anlayışı egemen olmuştur. 1960’lı yıllara gelindiği zaman, refah devletinin müdahaleci politikaları, bireylerin ekonomik ve sosyal güvenceye sahip olması amacını sağlayamamış; tersine devletin bürokratik yapısı ağırlık kazanmış ve bireylerin özel alanlarına da müdahale etmeye başlamıştır (Gül, 2004:4-5).

1970’li yıllardan sonra ise, Keynesyen odaklı politikaların ve bunun sonucu olarak refah devleti anlayışının yerine, Neoliberal akımlar ve sınırlı devlet anlayışı işlerlik kazanmıştır. Neoliberal akımların yükselişinin nedenlerinden biri, 1973’te yaşanan Petrol Krizi’nin sonucu olarak yansıyan stagflasyon olgusudur, bunun nedeni ise dünya ekonomilerinin bu olgu ile ilk defa karşılaşmış olması ve de bu durumun ülke ekonomilerini çözüm arayışlarına itmesidir (Akşit, 1994:36). Devlet anlayışındaki değişimin diğer bir nedeni ise, 1970’lerin sonuna gelindiğinde; başta ABD ve İngiltere olmak üzere pek çok Batılı ülkede muhafazakâr partilerin iktidara gelmesi ve bu partilerin uyguladığı özelleştirme ve deregülizasyon gibi devletin iktisadi hayattaki rolünü azaltıcı politikalar olduğu söylenebilir. Bir anlamda; bu uygulamalar ile devletin müdahale şekilleri, devletin kendi isteği ile bireylere verilmektedir. Bu politikalar, diğer ülkelerde de liberal politikaların uygulanması yönünde bir örnek oluşturmuştur. Liberal felsefeye göre, devletin varlık nedeni bireylerin doğal hak ve özgürlüklerini güvence

altına almaktır. Bireyin varlık sebebi ise, başka varlıklar değil; bizzat kendileridir. Dolayısıyla, nihai otorite yine bireyin kendisidir (Karagöz, 2002:277).

Liberalizmin ekonomi anlayışı ise, Piyasa Ekonomisi'dir. Ekonomik özgürlük, bir anlamda; piyasa ekonomisi ile var olmaktadır. Piyasa ekonomisinin olmaması, bütün siyasal ve sosyal özgürlüklerin ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Özgürlüğü yaratan kanunlar ve anayasalar değil, piyasa ekonomisidir. Mises'e göre, piyasa ekonomisinin bireylere sağladığı özgürlük, rekabet yoluyla sağlanmaktadır. Piyasa ekonomisi bireylere sonsuz sayıda seçenekler sunarak, onları özgür kılmaktadır. Devletin ekonomik ve sosyal alandaki güç ve yetkilerinin, yani devlet yönetiminin sınırlı olduğu bir ekonomik ve sosyal düzen anlamında kullanılan liberalizm ve bunun tersine; devletin ekonomik güç ve yetkilerinin geniş olduğu, aynı zamanda sınırsız devlet müdahalesinin olduğu bir sistem ise totalitarizmdir (Yayla, 2000:185-186).

Dolayısıyla, liberal devlet anlayışında birey ve onun davranışları ekonomi teorisinin temel politikasıdır. Politikalar, kaynak dağılımında etkinliği sağlayan ve ekonomiyi dengeye ulaştıran bir mekanizma değildir. Piyasa ise, bireylerin kendi amaçları peşinde koşarken; yapmış oldukları davranışların başka bireylerin davranışlarıyla koordinasyonunu sağlayan, kendiliğinden ortaya çıkan bir düzen olarak algılanır. Bireyler, amaçları olan ve bu amaçlar doğrultusunda eylemde bulunan ve bu eylemlerle tecrübe kazanan, gelecekteki planlarını da bu tecrübelerle göre; değiştirebilen bireylerdir. Piyasadaki denge, girişimci bireylerin eylemleri ve birbirleriyle olan koordinasyonu sonucu doğmaktadır. Piyasa, kendiliğinden oluşan insan davranış ve değerlerinin ortaya çıkardığı bir sistemdir. Bilgiyi toplama, dağıtma ve bunların bireysel amaç ve planlarla uyumlaştırılması ve karar hatalarını düzeltmeye olanak tanıma gibi özellikler, piyasanın sunduğu temel bazı olanaklar olarak belirtilebilir. Piyasanın kendi kendini düzenleyebilmesi ve dengeye ulaşabilmesine olan güven, bir anlamda da insanların deneyimlerinden öğrenebilme ve ilerleme için oluşabilecek fırsatları değerlendireceklerine olan güven anlamını taşımaktadır (Gül, 2004:49). Bir anlamda, devletin piyasaya ilişkin faaliyetlerinin sınırlanması ve bireylerin tecrübeyle öğrendikleri bilgilerini, amaçlarını gerçekleştirmek için özgür bırakılması, rekabetçi bir piyasanın olması ve bunun en etkin bir biçimde işleyebilmesi için en önemli koşuldur.

Liberal olgusunun, devlet ve ekonomi anlayışını öz olarak yineleyecek olursak; liberalizm için devlet anlayışı; toplumun, devletin ve iktidarın kaynağı eşit ve özgür olan birey iradesi iken, liberalizmin ekonomi anlayışı ise devletin ekonomiye karışmamasını ve ekonomik birimlerin karar ve faaliyetlerinden tamamen kendilerinin sorumlu tutulmaları gerektiğini savunmaktadır.

1.4. TÜRKİYE'DE LIBERALİZM

Türkiye'de liberalizm bir akım veya düşünce sistemi olarak, gelişmiş ülkelerdeki kadar etkili olmasa da; Osmanlı'dan bugüne gerçekleşen gelişmeler kapsamında, Türkiye'de liberal kurumların, kişilerin ve olayların etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın başlarından itibaren bir değişim sürecine girmiş ve bu değişim siyasi, sosyal ve ekonomi gibi çok çeşitli alanlarda kendini göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk liberal hareketler, III. Selim ve II. Mahmut gibi padişahlar döneminde yapılmıştır. II. Mahmut döneminde Sadrazam Mustafa Reşit Paşa, ekonomide serbest ticaretten yana bir devlet adamı olmuştur. Osmanlı'nın kötü giden ekonomik durumunun çözümünü, Avrupa devletleriyle serbest ticarete görmüştür. Bu yüzden 16 Ağustos 1838'de, İngilizler ile Balta Limanı Antlaşması imzalanmıştır.

- *Gümrük vergi oranları ihracatta %12'ye, ithalatta ise %5'edüşürülecek,*
- *İngiliz tüccarlar, hiçbir kısıtlama olmadan; her tür malı Osmanlı topraklarında hem iç hem dış ticaret amacıyla alıp satabilecekler,*
- *İngilizlerden mal alım ve nakli için belge istenilmeyecek,*
- *İngiliz tüccarlar, iç ticarete yerli tüccarlardan fazla vergi ödemeyecek,*
- *Yabancı malları Boğazlardan serbestçe geçecek,*
- *Antlaşma, "sonsuz dek" yürürlükte ve geçerli olacak.*

Bu antlaşma ile Osmanlı'nın, uluslararası ticareti ile iç ticaretine devlet politikaları yoluyla konulmuş engellerin çoğu kaldırılmış veya önemli ölçüde azaltılmıştır. Ayrıca, bu anlaşmanın maddeleri bize Osmanlı'nın liberalizm kavramı ile tanıştığını göstermektedir. 3 Kasım 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ve bu fermanı izleyen süreç, Türkiye'de liberal düşüncenin doğuşu ve gelişmesi açısından bir

dönüm noktası olmuştur. Tanzimat Fermanı ile kişiler ve devlet arasındaki ilişkilere hukuki yönden yenilikler getirme ve eski yasaları tamamen değiştirme amaçlanmış ve devlet, birey arasındaki ilişkilerde devletin modernleştirilmesi amacına dayanan temel ilkeler kabul ve ilan edilmiştir (Eştürk, 2006:20-21).

Cumhuriyet'in kuruluş yılları, karma ekonomik politikaların ağırlıklı olarak uygulandığı; devletçi milli iktisat politikalarından oluşan bir dönemdir (Akşin, 2000: 267). Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, siyasi ve ekonomik olarak yeniden yapılanmaya gidilmiştir. Cumhuriyet dönemi iktisat politikaları, yurt sanayisini ve ticaretini geliştirmeyi amaçlayan, özel girişime öncelik veren, onu koruyan, mülkiyet haklarına saygılı bir ekonomik düzeyi yasal çerçevesi ve kurumlarıyla oluşturmaktır. Bu dönemde, İş Bankası kurulmuştur. Bir yandan dışa kapalı bir ekonomik yapı sergilenirken, diğer yandan da özel teşebbüs desteklenmiştir. Bu dönemde 1925 yılında çıkarılan yerli mal kullanmayı özendirme ve 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu ile birlikte koruma ve özendirme tedbirleri uygulanmıştır (Boratav, 2004:147).

1930'dan sonraki dönemde, ekonomik bunalımından kaynaklanan tarım ürünleri aleyhindeki büyük fiyat farkına dayanarak tarım dışı kesimlere, özellikle sanayi kesimine fon aktarımı sağlanmış, yüksek gümrük duvarları ile korunmuş bir ülkede ödemeler dengesi gözetilip, denk bütçe politikası tavizsiz uygulanarak, devletin öncülüğünde ithal ikamesine dayanan ekonomi politikası izlenmiştir (Boratav, 2004:148). 1939-1950 yılları arasında uygulanan Milli Koruma Yasası, Varlık Vergisi ve Çiftçiyi Topraklandırma Yasası; devletin ekonomi üzerinde etkisini çoğaltmış ve ekonomi üzerindeki bu etki, büyük boyutlara yükselmiştir. 1950'liler liberal ekonominin uygulanmaya çalışıldığı, ekonomik anlamda bir kalkınmanın ilk adımlarının atıldığı bir dönemdir (Çavdar, 1992:221).

Ülkemizde, liberalleşme kavramının adımı sayılan 1950'liler iktidarda olan Demokrat Parti'ye göre; devlet önce asli vazifelerini yapmalı, devletin ekonomi siyasi teşvikten ibaret olmalı, işletmecilik yapmamalıdır. Bu nedenle, devlet işletmelerden elini çekmeli ve onları özel teşebbüslere, kooperatiflere devretmelidir. Devlet, özellikle serbest piyasadaki teşebbüsler karşısında rakip durumunda bulunmamalıdır. Demokrat Parti Dönemi'nde, yabancı sermayeyi teşvik etmek amacıyla; 1 Ağustos 1951'de Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu kabul edilmiştir. Yabancı Sermayeyi Teşvik

Kanunu ile sanayi, enerji, maden, bayındırlık, ulaştırma ve turizm alanlarına yabancı sermaye, Türkiye'ye davet edilmiştir. Bu kanunla, yabancı sermaye akışı beklenen ölçüde sağlanmadığından; 1954 yılında bu kanun kaldırılarak daha liberal hükümler getiren, ‘‘Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu’’ kabul edilmiştir (Eroğul, 2003:134-135).

1950'lilerde devletin küçülmesi, özel girişimcinin desteklenmesi gündeme getirilmiştir. 1950 Temmuz ayında, hükümetin aldığı bir kararla beş altı kalem mal dışında, dış ticarete liberasyona gidilmiştir (Eroğul, 2003:102). Bu dönemde devletin küçülmesi beklenirken, aksine büyüdüğü gözlenmiştir. ‘‘**Türkiye Sınai Kalkınma Bankası**’’ kurulmuş, kurulan bu bankanın amacı özel sanayi kurmak, yabancı ve yerli sermayenin sanayiye entegre olmasına yardımcı olmak, Türk sanayisinin özel mülkiyete intikalinin sağlanması ve özel mülkiyette bulunmasına gayret etmektir (Eroğul, 2003:103).

1960'tan sonraki yirmi yıl boyunca ekonomide, Planlı Kalkınma Dönemi'ne girilmiştir. 1980'li yıllara kadar, ithal ikamesine dönük devletin iktisadi hayata müdahalesinin olduğu bir dönem yaşanmıştır. 1970'li yıllarda yaşanan dünya bunalımı, Türkiye'yi de etkisine almıştır. Bunun en önemli göstergesi, ödemeler dengesindeki krizler ve dışa bağımlılığın artmasıyla, bunların ekonomiye yansımaları kısıtlıklar oluşturmaktadır. Uluslararası ekonomik ilişkilerdeki dengelerin değişmesi sonucu ülkede, özellikle petrol ve ürünlerindeki kısıtlıklar, tüm ekonomik yaşamı durağanlaştırmıştır. 1970'lerden itibaren Klasik Liberalizm, başta ABD ve İngiltere olmak üzere; Batı dünyasında düşünce ve kamu politikaları düzeyinde, yeniden etkili olmaya başlamıştır. Bu Neoliberal İktisat Politikaları, İngiltere'de Thatcher ve ABD'de Reagan yönetimleri döneminde hâkim olmuştur. Dünyada Neoliberal uygulamalar yaşanırken, bu politikaların Türkiye'ye yansımaları; ilk olarak 24 Ocak 1980 Kararları ile gündeme gelmiştir. Bu dönemde gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorununa çözüm olarak; dışa kapalı olan ekonomik yapılarının dışa açılması, devletin ekonomik sistem üzerindeki ağırlılığının ortadan kaldırılması biçiminde belirlemiş ve bunu genellikle IMF ve istikrar önlemlerini içeren stand-by anlaşmaları ile uygun hale getirmiştir. Dünya Bankası, yapısal uyarılama politikaları ile değişme sürecini inşa etmiştir (Eştürk, 2006:26-27).

Özal, 1950'lilerde temeli atılan liberalizm kavramını takip ederek, Türkiye'de Neoliberalizmin öncüsü olmuştur. Genel olarak Türkiye'de uygulanan liberalizm, 1980 sonrası dönem içerisinde; devletin milli ekonomi içerisindeki yeri ve önemini korumuştur. Bu dönemde devlet, önceki dönemlerden daha fazla büyümüş ve faaliyetleri genişlemiştir. Liberalizm olgusu, Türkiye ekonomisinde Devletçilik politikalarının ardından; ekonomi politikası arayışları sırasında örnek alınan ve gelişerek, değişerek ve dünya ekonomisi konjonktürüne göre yerini alan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öz olarak, Türkiye'de Liberalizmin gelişimine tablo şeklinde baktığımızda;

Tablo 1: Türkiye'de Liberalizmin Gelişimi:

1923-1931	Devletçi Liberalizm
1932-1949	Devletçilik
1950-1959	Demokratik Parti ve Liberalizm
1960-1979	Planlı Karma Ekonomi
1980-1989	Turgut Özal ve Liberalizm

1.5. 1980'Lİ YILLARDA YENİ DÜNYA DÜZENİ VE NEOLİBERALİZM

Refah devleti olgusu, ekonominin ön planda olduğu ülkelerde; II. Dünya Savaşı'ndan sonra yerleşen bir siyasi yapılanmadır. Refah devletinin temel özellikleri olarak, ekonominin etkinliğini sağlamak amacıyla; devletin ekonomiye doğrudan müdahalesi, vatandaşların siyasal karar alma süreçlerine görece etkin katılımı ve devletin toplumdaki eşitsizlikleri azaltmak için; aynı zamanda sosyal yükümlülükleri üstlenmesi sayılabilir. 1970'li yıllarda, kapitalist dünyanın öncü ülkesi olarak kabul edilen ABD ekonomisindeki sarsıntının hemen ardından; bu dönemin uluslararası para sistemi olan Bretton Woods'un çöküşü ile evrensel bunalım baş göstermiştir (Şaylan, 2003:78-79). 1970'li yılların sonuna kadar, sanayileşmiş ülkelerde uygulamada olan refah devleti anlayışının; 1970 Krizi ile birlikte sona ermesi ve diğer toplumsal, ekonomik ve teknolojik değişiklikler, yeni bir dünya düzeni ortaya çıkarmıştır. Özellikle Bretton Woods sisteminin çöküşünün ardından, dünya ülkeleri kendilerini; hem ekonomi hem sosyal anlamda yeni bir arayış içerisinde bulmuşlardır. Bugün yaşanmakta olan dünya düzeninin temelleri de, 1980'lerden itibaren yaşanan

değişimlere bağlı olarak toplumların ve devletlerin yapılarındaki değişikliklere dayandırılmaktadır (Çelikkol ve Diğerleri, 2013:3).

Neoliberal hareketlerin temel ilkeleri, devlet olgusunun eleştirel bir açıdan bakılmasıyla şekillenmiştir. Liberalizmin temel unsuru olarak adlandırılan özgürlük unsurunun, kısıtlandığı görüşü ortaya çıkmış ve kısıtlayıcı olarak ise; devlet görülmüş ve devlete karşı, serbest piyasanın gerekliliği üzerinde durulmuştur. Yeni oluşan görüşlere göre; XX. yüzyılda devlet aşırı büyümüş, hem bireysel hem de toplumsal özgürlüklerin başlıca kısıtlayıcısı haline gelmiştir. Oysa piyasa sisteminde var olan rekabet ve uyum, toplumsal refahı kendiliğinden düzenleyecek güce zaten sahiptir. Devletin müdahalesi bu güçleri engelleyerek, rasyonel bireysel tercihlerin de gerçekleşmesini engellemektedir. Bunun sonucu, hem bireysel hem toplumsal refahın tehdit edilmesidir (Güler, 2005:96).

Neoliberalizm, temelde kaynağını liberalizmden alan; ancak belli açılardan ondan önemli ölçüde farklı fikirler ortaya çıkaran bütünler kavramıdır. Temel olarak bu açılar; devletin küçültülerek güvenlik, adalet, savunma, dış politika gibi temel işlevlerinde etkin hale getirilmesi, sivil toplum alanının genişletilmesi, ekonomiye serbest piyasa koşullarının hâkim olması, sosyal güvenlik harcamalarının azaltılması olarak ele alınarak, salt devlet müdahaleciliğine karşı çıkmaktadır (Türkbay ve Polat, 2011:86-89). Neoliberalizmin amacı; devlet müdahalesinin minimal düzeyde olduğu bir toplumda, kendi kendine işleyerek, kendine özgü kuralları ile süreklilik gösteren piyasa mekanizmasını oluşturmaktır. Devlet müdahalesinin, minimal düzeyde tutulması düşüncesi; sadece piyasa mekanizması ile sınırlandırılmamalıdır. Toplumsal ve siyasal sistemde de, devlet müdahalesi pek az istenen bir durumdur. Devlet müdahalesinin olmadığı bir sistemde, bireyler kendilerini daha iyi ifade edecek ve özgür olacaktır (Kurt, 2006:200).

Yeni dünya düzeni, mali piyasaların serbestleştirilmesi ile mali piyasaların ulusal engellerden kurtulması ve üretken sermayenin dünyanın şu ya da bu yöresinde en kârlı alanların devlet tekelinden arındırılarak; özel sektöre açılması üzerine yükselmiştir. Az gelişmiş ülkelerde, bu hedeflere IMF'nin istikrar programları ve Dünya Bankası'nın koşullu yapısal uyarılma politikaları aracılığı ile ulaşılmıştır. 1980'li yıllarda DB'nin yapısal uyarılma politikaları ile iktisadi liberalizme temel oluşturmuştur. Ancak, bu

liberalizmin siyasal ve yönetsel düzlemde liberalizme tahammülü olmamıştır. Tersine iktisadi planda liberalleşme, siyasal yönetsel düzlemde baskıcı yöntemler sayesinde mümkün olabilmıştır (Güler, 2005:119).

Dünya kapitalizminin, küreselleşme evresi olarak tanımlanan; 1980'lerdeki uygulamaların ekonomik ve toplumsal çeşitli etkileri olmuştur. Hiçbir denetime tabi olmadan işleyen kapitalizm, refah devletinin de çözülmesi ile ekonomik ve toplumsal eşitsizlikleri artırmıştır. Eşitsizleştirme etkisi, gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin şekilde yaşanmıştır. 1950 ve 1960'larda geçerli olan ulusal kalkınmacılık politikaları, yalnız ekonomik kalkınmayı değil; aynı zamanda ulusal bütünleşmeyi de gerçekleştirmeyi amaçlıyordu. Ulus-devletlerin müdahale alanlarının daraltılması, ulusal bütünleşme sürecinin de zayıflamasına neden oluyordu. Artan eşitsizliklerle birlikte bu olgu, insanları yeni arayışlara itiyor; etnik-kültürel-dinsel kimlikler bu kez öne çıkıyordu (Işıklı, 2004:371-398).

Son olarak, 1980'lerde oluşan Neoliberal düzenin, tüm teknolojik atılımlara karşın; kapitalizmin 1970'lerde başlayan bunalımdan tamamen çıkmasını sağlayamadığı gibi büyük toplumsal sorunlara yol açtığı, çıkarımında bulunabiliriz.

İKİNCİ BÖLÜM

1980'Lİ YILLARA GİRİLİRKEN TÜRKİYE EKONOMİSİ VE TURGUT ÖZAL'IN EKONOMİ ANLAYIŞI

2.1. 1970-1980 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE YAŞANAN EKONOMİK SÜREÇ

2.1.1. 1980'li Yıllara Girilirken Türkiye Ekonomisi

Dünya, 1970'li yıllara 1974-75 yıllarında Bretton-Woods anlaşmasının çökmesi ile girmiş ve akaryakıt fiyatlarının anormal yükselmesi yüzünden dünya, yeni bir kriz ile karşılaşmıştır. 1980'li yıllara girilirken, bu yılların ekonomisini Prof. Dr. Gülten Kazgan şu şekilde izah etmiştir:

1973 sonu ve 1974 yılı başında petrol fiyatlarının, OPEC tarafından dört kat arttırılması refah yıllarını sona erdirdi. 1974-75'te Batı dünyası, yoğun bunalıma girdi. Petrol fiyatlarının artışı, ithalatçı ülkelerde satın alma gücünün önemli bölümünü yok etmiş; diğer mallara talebi hızla azaltmıştı. Uluslararası piyasada, satın alma gücü akımının paylaşımında; OPEC ülkelerinin payı artıyordu. Bunlar ise, ellerine geçen fonların tümünü, ithalat için kullanmayıp; büyük bölümünü uluslararası bankalara yatırıyor, bir bölümü ile de altın alıyorlardı. Bu arada; altın fiyatları, hızlanan fiyat artışlarını kat kat aşıyor, işsizlik yeniden tırmanıyor, üretim yavaşlayıp; atıl kapasiteler, Batı ülkelerinde hızla artıyordu. Bu yeni gelişimin adı ise stagflasyon, yani durgunluk içinde enflasyon idi. Daha önceki dönemlerde durgunluk, fiyat düşüşlerini beraberinde getirirken; bu defa enflasyonla birlikte geliyordu. Bütün petrol ithalatçısı gelişen ülkeler, bu yeni dönüşümden olumsuz etkilendi. Bir yandan Batı pazarlarının daralması ihracatı kısıtlıyor, bir yandan dış ticaret hadlerindeki aleyhte dönüş ithalat kapasitelerini daraltıyor, bir yandan da reel gelir kayıpları yaratıyordu. Böylece, durgunluğun yayılması ile birlikte bu ülkelerde fiyat artışları ve işsizlik tırmanırken, yatırımlar duraklıyordu.

Uluslararası banka sistemi bu gidişe, hemen bir önlem getirdi. Kendisine yatırılan Petro- dolarları, döviz darboğazına giren; bazıları petrol faturasını bile zor karşılar hale gelen ülkelere aktarmaya başladı. Faiz hadlerinin düşüklüğü, enflasyon tırmanırken; bunları reel olarak negatif düzeylere indirmiş, dış kaynak kullanmak cazibesini gelişen ülkeler için iyice artmıştı. Uluslararası bankalar, kendilerine akan Petro-Dolara, acele plasman alanı bulma telaşında iken; plasmanın rizikosunu da ihmal ediyorlardı. Böylece dalgalı faizli, çoğunlukla kısa veya orta vadeli uluslararası bankaların Petro-dolar ile sağladığı bu fon aktarımı, dünya ticaretini ve ekonomik büyümeyi yeniden canlandırdı. Batı dünyasında da krizin artık aşıldığı görüşü yayılmaya başladı.

1977 yılına gelindiğinde, bu sürecin pek uzun sürmeyeceği ortaya çıkmaya başlıyordu. Borçlanan ülkeler arasında, borçlarını ödeyemez duruma gelenler

vardı. Türkiye de gelişen ülkelerle beraber, 1975-1977 yılları arasında uluslararası bankaların sunduğu fonları kullanmış, ihracatını artırmamıştı. 1977 yılında borç ödeyemez duruma girdi. Türkiye için 1978-79 yılları, dış kaynak arama ve borç erteleyebilme çabaları ile geçti.

Türkiye, hızla genişleyen fiyat artışları ile hızlanmış bir ekonominin baskıları altında bulunuyordu. Bu ekonomik baskılara, 1974 Kıbrıs Harekâtı sonunda Amerika'nın Türkiye'ye uyguladığı Askeri ambargo ve Batı dünyasının bir tür ekonomik ambargosu eklendi. Ayrıca; 1970'li yıllara damgasını vuran stagflasyon olayı da, ekonomi üzerinde ön planda etkili oldu.

Türk ekonomisinin ithalat baskısı, kolayca denetlenemeyecek bir noktaya gelmişti; petrol ithalatı artışı için baskı da ön plandaydı. 1970-73 yılları arasında, otomotiv ve sanayi büyük gelişme göstermişti. Dünya ülkeleri, petrol tüketimini kısımaya çalışırken; 1972-1977 yılları arasında, devletin petrol fiyatına sübvansiyonu sayesinde, Türkiye'nin petrol tüketimi artmakta; bu arada da yerli petrol üretimi de azalmıştı (Kazgan, 1988:26-27).

1980'li yıllara girilirken dünyada ve Türkiye'de karşılaşılan ekonomik olayları, genel olarak değerlendirdiğimizde; dünya 1970 ve 1980 yılları bandında üç önemli olayla karşı karşıya gelmiştir. Bahsedilen bu durumlar; Bretton Woods Antlaşması ile kurulan ve yaklaşık 25 yıl istikrar sağlayan uluslararası para sisteminin, 1970'li yıllarda yaşanan olumsuz ekonomik olaylar beraberinde Bretton Woods Antlaşmasının çökmesi ile sona ermesi, petrol fiyatlarının olağandışı artması ile dünya ülkelerinde satın alma gücünün adaletsizleşmesi ve üretimin azalması ile işsizliğin artması sonucu, yaşanan durgunluğun enflasyon ile birlikte meydana gelmesi ile yeni bir kavram olan stagflasyon kavramının ortaya çıkmasıdır. Dünya ekonomisi, genel hatlarıyla bu olguları yaşarken, Türkiye ekonomisinde ise; 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı, Amerika tarafından siyasi ve diğer ülkelerin de ekonomik ambargoları, Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Aynı zamanda; Türkiye'nin, 1970'li yılların sonuna doğru borç ödeyemez duruma gelmesi Türkiye'yi, ekonomisi için yeni arayışlara yönlendirmiştir.

2.1.2. 1973 Petrol Krizi ve Türkiye

Dünya ekonomisinin, özellikle II. Dünya Savaşı'nın ardından hızlı bir değişim içine girdiğini söyleyebiliriz. Değişim yılları, refah devleti anlayışının sona ermeye başladığı 1960'lı yıllarda başlamış olup; 1970'li yıllarda dünya ekonomik konjonktüründe peş peşe yaşanan olaylar itibarıyla, değişimin yanı sıra; ülkelerin çözüm arayışına da girdiğini görmekteyiz. 1960'lı yıllarda yaşanan bazı gelişmeler, ilerleyen zaman diliminde meydana gelebilecek krizlerin habercisi olmuştur. Bu yıllarda yaşanan olumsuz ekonomik dengesizliklerin habercisi konumunda olan işaretleri, şu şekilde dile

getirebiliriz: enflasyon hızında meydana gelen artış, yatırımların artış hızında duraklama, ABD ekonomisinde yaşanan ödemeler bilançosu kaynaklı tikanıklıklar, Bretton Woods sisteminin çökmesi ile uluslararası para sisteminde yaşanan istikrarsızlık ve en önemlisi ABD, Japonya, Almanya, Fransa ve İngiltere gibi beş ileri düzeyde sanayileşmiş ekonomide kâr oranı ve büyüme hızında yaşanan düşme eğilimidir (Sönmez, 2005:142-143).

Ertan Ersoy (2009) Anadolu İktisat Kongresi'ne sunduğu tebliğ'de, 1973 krizi ile ilgili olarak şöyle der:

1970'lerin başından itibaren özellikle; ABD, Almanya ve Japonya başta olmak üzere erken kapitalist ülkelerde, baş gösteren krize ilişkin tahlillerde ana akım iktisat yazınında kâr oranları göz ardı edilmiştir. Söz konusu krizin nedeni olarak, paracılar tarafından yanlış para politikaları, arz yanlı iktisatçılar tarafından da aşırı vergi baskısı, yüksek reel ücretler ve arz şokları gösterilmiştir. Bu görüşler daha çok; 1973'te OPEC'in, ham petrol fiyatlarını önemli ölçüde artırması ve bunun yarattığı üretim maliyeti artışlarının, enflasyonist etkileri ile eş zamanlı olarak ortaya çıktığı düşünülen üretimin yavaşlaması, dolayısıyla işsizlik oranlarındaki yükselişler, kısaca stagflasyon kavramı ekseninde bir analitik çerçeveye yerleştirilmiştir. 1970'lerin başından itibaren; ortaya çıkan bu gelişmeleri reddetmemekle beraber, biz bu çerçevede yapılan ana akım kriz tahlillerinin, kâr oranlarının düşme eğilimi yasası başta olmak üzere; kapitalizmin temel işleyiş yasalarını göz ardı ettiğini düşünüyoruz. Bu perspektiften, daha II. Dünya Savaşı sonrası genişleme döneminin başından itibaren, söz konusu genişlemenin aynı zamanda bu genişleme dinamiklerini de tüketerek devam ettiğine vurgu yapmak gereklidir. Özellikle erken kapitalist ülkelerde, gözlenen genel kâr oranları düşüşü, 1960'ların ortalarından itibaren büyüme oranlarında ve sanayi üretiminde yavaşlamalara, sanayide kapasite kullanım oranlarının düşüşüne ve işsizlikteki yükselişlere yol açmıştır. Bu da, geciktirilemez ve önüne geçilemez bir biçimde kapitalistler tarafından; mevcut birikim modelinin gözden geçirilmesini ve üretim ilişkilerinin yeniden yapılandırılmasını gerektirmiştir.

1973-1974 yılları arasında; dört katına çıkan petrol fiyatları, petrol ithalatçısı olan Türkiye'yi derinden etkilemiştir. Bu yıllarda, Türkiye'de art arda gelen hükümet değişikliklerini, Birinci Petrol Şoku'ndan önce yavaşlama eğilimine giren ekonomik büyüme hızını artırmak için, genişletici maliye politikaları izlemiştir. Kamu sektörü yatırımları hızla büyümüş ancak, aynı dönemde tüketim harcamaları sınırlandırılmadığından; reel olarak bir büyüme sağlanmasına rağmen, aynı zamanda bu durum istikrarsızlığa sebep olmuştur. 1970'li yılların ortalarından itibaren, ödemeler dengesi ile ilgili sorunlar önemli boyutlara ulaşmıştır. Bu durumda, yaşanan petrol krizi kadar; Türkiye'nin ekonomik yapısının da büyük bir etkisi olmuştur. Dış dünyadaki konjonktürel gelişmeler, ödemeler dengesini olumsuz yönde etkilerken, yurt içinde izlenmekte olan sanayileşme politikalarının niteliği, üretimi ara ve yatırım malları ithalatına bağımlı kılmıştır. Sanayi, tüketim malları üretimine ağırlık veren bir yapı

kazanmış; ancak Kalkınma Planları'nda amaçlanan ara ve yatırım malları üretiminde ikame sağlanamamıştır. Bununla birlikte izlenen enflasyonist politikalar, iç piyasanın çekiciliğini arttırdığından; tüketim malları, sanayi üretimi büyük ölçüde iç pazara yönelmiş, bu ürünlerin ihracatında önemli gelişmeler sağlanamamıştır. Bu nedenler ile ekonominin büyüme hızı, ithalat kapasitesi ile sınırlı duruma gelmiş ve bu alandaki zorlayıcılık, ödemeler dengesine yansımıştır (Parasız, 1998:171).

1973 yılı, ödemeler dengesi gelişmelerinde kilit yılı niteliği taşımaktadır. 1973 yılında, ödemeler dengesi olumlu bir biçimde gelişmiş ve %34 oranında artan ithalata karşılık, ihracatın %49; işçi dövizlerinin ise %60 oranlarında artması sonucu, cari işlemler fazlası 484 milyon dolara ulaşmıştır (Parasız, 1998:171).

1970 yılını, para politikası açısından iyi başlayan ancak; dışsal şokların da etkisiyle, ülkenin gelecek 30 yıla damgasını vuracak makro ekonomik dengesizliklerin başladığı, parasal kontrolün sağlanamadığı bir dönem olarak adlandırmak mümkündür. Bununla birlikte Türkiye ekonomisi, özellikle 1970'lerdeki iki büyük petrol şokunun ve uygulanan tutarsız para ve maliye politikalarının etkisiyle; girdiği derin ödemeler dengesi krizinin bir sonucu olarak, ciddi üretim gerilemeleri ve giderek hızlanan bir enflasyon olgusuyla karşı karşıya kalmıştır. 1970'li yılların başlarından itibaren, çift hanelere çıkan ve bu seyri izleyen enflasyon rakamları; 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren hızla kontrolden çıkmıştır. Enflasyondaki artışın nedenlerinden biri, bu dönemdeki parasal genişlemedir. Ekonomik büyüme trendi ise, yine 1970'li yılların ikinci yarısında gerilemiştir.

1973 Petrol Krizi çerçevesinde şekillenen ekonomik dengesizlikler ve 1973 Petrol Krizi'nin hemen ardından Türkiye ekonomisi, Kıbrıs Barış Harekâtı ile birlikte Batılı ülkelerin üstü örtülü ekonomik ve siyasi ambargosu ile karşılaşmıştır. 1970-1980 yılları bandında yaşanan ekonomik ve siyasal dengesizlikler, dünya ülkelerini belirsiz ekonomik konjonktürden kurtulmak için çözüm arayışlarına götürmüştür.

2.2. YAPISAL UYUM PROGRAMLARI VE POLİTİKALARI

Ülke ekonomileri, meydana gelen konjonktürel dalgalanmalara ve ekonomide meydana gelen krizler ile mücadele etmek ve ekonomiyi dengeye yakın bir düzeyde

tutmak zorundadır. Bu mücadele ise ya tek başına ya da dış destek ile birlikte gerçekleşebilir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik mücadelelerinde IMF Destekli İstikrar Programları'nın yol göstericiliğinde, ekonomi politikalarını yönlendirmektedirler. Sınırların ortadan kalktığı, sermaye dolaşımının serbest ve hızlı hale geldiği dünya ekonomisinde; meydana gelen krizlerle mücadelede istikrarı sağlamak, temel amaç haline gelmiştir. Ekonomik istikrarı sağlamaya çalışan bir ülke, istikrarın ne anlama geldiğini ve mevcut istikrarsızlık nedenlerinin nasıl çözülmesi gerektiğini çok iyi değerlendirmek zorundadır.

Yapısal uyum programları, istikrar programlarının kriz yaşayan ülkelerde krizin atlatılması ve ekonominin yeniden dengeye gelmesi için, uygulanan önlemler paketi şeklinde özetlenebilecek genel çerçevesinden farklı olarak; uygulandığı ülkelerde kalıcı istikrarı sağlamayı, sürdürülebilir bir büyüme performansı ortaya koymayı ve dünya ekonomisi ile uyum içerisinde işleyen bir piyasa mekanizması oluşturmayı amaçlamaktadır. Türkiye de, 1970'li yılların sonunda karşı karşıya kaldığı ekonomik kriz ve dış borç problemlerinin ardından, 1980 yılından itibaren yapısal uyum sürecine dâhil olmuştur. 24 Ocak Kararları ve ardından IMF ile yapılan üç yıllık Stand-by anlaşmasına ek olarak, DB'nin verdiği yapısal ve sektörel uyum kredileri ile ekonominin ithal ikamecilikten, ihracata dayalı dışa dönük bir yapılanmaya geçmesi ve piyasa mekanizmasının oluşturulması çabaları başlamıştır. İlk kapsamlı adımların atıldığı 1980 yılından itibaren, dış ticaret liberalizasyonu ve finansal serbestleşme konularında önemli ilerleme kaydedilmiş; ancak kamu kesimini içine alacak şekilde, politikaların genişletilmemesi ve 1988 yılından itibaren duraklamaya başlaması, kamu mali dengesinde önemli açıklarla karşılaşılmasına ve 1980 yılının ardından 1994'te yeni bir krizle karşı karşıya kalınmasına yol açmıştır (Büyükcın, 2007:1).

Öz olarak yinelersek; dünya ekonomik konjonktürü çerçevesinde oluşan yapısal uyum politikaları, uluslararası borç krizlerinin ardından öne çıkmış; özellikle dünya ekonomik konjonktürüne uyum sağlamaya çalışan gelişmekte olan ülkelerin, ekonomik yapılanmalarının değişiminde belirleyici rolü üstlenmiştir.

2.2.1. Yapısal Uyum Politikaları

Uyum kavramı hakkında, çeşitli tanımlar yapılabilir. Bunlardan biri, daha tatmin edici, yüksek refah ve güvenilir bir duruma gelmektir. Uyum kavramı hakkında, bir başka tanım ise; çoğunlukla beklenmedik özelliklerdeki ani ya da büyük değişimlere adapte olmaktır. Bu tanımlar, uyum sürecinin iki evreye sahip olduğunu göstermektedir:

1) Yeni ya da daha önce görmezlikten gelinen ya da bastırılan bir gerçeklik hakkında bilgi sahibi olmak,

2) Politikaları ve kurumları yeniden biçimlendirmek ve yeniden yönlendirmek (Akdemir, 2001:46).

1944 yılında Bretton Woods Antlaşması sonrasında, dünya ekonomik konjonktüründe yaklaşık 30 yıl süren büyüme ve refah ilişkisi hâkim olmuştur. Bu refah süreci, 1970'li yıllarda dünya ekonomisine yabancı bir kavram olan stagflasyon olgusunun ortaya çıkması ile son bulmuştur. Böylece 1970'li yıl bandında, daha önce yaşanan krizlerden farklı bir kriz ile karşılaşmış ve 1980'li yıllarda gelişmiş ülkeler, krizden çıkabilmek amacıyla; liberalizm temelli Neoliberal olarak adlandırılan politikalar geliştirmeye başlamışlardır. Aynı zamanda; küreselleşme hedefi ile birlikte gerçekleştirilmeye çalışılan politikalar, GOÜ'lerin de uluslararası kurumlardan olan IMF ve DB aracılığıyla; hedeflenen politikalara uyum sağlaması süreci başlamıştır.

Genel anlamda, Yapısal Uyum Programları'ndaki temel amacın; enflasyon oranını daha ılımlı bir düzeyde tutmak, ülkeler açısından önemli bir sorun olarak gündemde olan ödemeler dengesi sorunlarına çözüm getirmek ve fiyat mekanizmasındaki çarpıklıkları gidermek olduğunu, söyleyebiliriz. Zamanla ülkelerin ekonomik durumlarına, konjonktürel yapılarına ve ihtiyaçlarına göre; yapısal uyum politikalarının amaçları değişim göstermiştir. Bu değişen amaçlara örnek olarak; sürdürülebilir bir büyüme sağlamak, yapısal uyum politikaları ile ülkelere verilen mevcut sermayenin, daha etkin kullanılmasına yardımcı olmak, yurtiçi tasarruflarının, enerji ve gıda üretimlerinin artırılması, ihraç mallarının çeşitliliğinin artırılması verilebilir (WB, 1980:67-68).

Ekonomik Uluslararası Kuruluşların, özellikle IMF ve Dünya Bankası baz alınarak yapısal uyum politikalarını sıralayacak olursak;

Kamu Sektörü Reformu: KİT reformu, sanayi ve ticarete kamu işletmelerinin temel bireyciliğe sahip olduğu; gelişmekte olan ülkelerde uygulanacak yapısal uyum paketinin önemli bir unsurudur. Tek tek incelendiğinde; işletmelerin zayıf tarafları çoğu kez, kolaylıkla tespit edilebilir ve örneğin Dünya Bankası, proje kredileriyle problemlerin çözülmesi için girişimde bulunulup; işletme prosedürü, firma teknolojileri geleneksel kârlılık kriterleri gibi açılardan sorunlar giderilebilir.

Yapısal uyum operasyonlarında, kamu sektörü reformu söz konusu olduğunda kaçınılmaz olarak; devletin ekonomideki rolünün yeniden tanımlanması ve oluşturulmak istenen genel makroekonomik ortamla, uyumlu bir rol edinmesi gündeme gelmektedir. Kamu işletmelerinin çoğu da, bu bağlamda ele alınmak durumundadır. Bu yaklaşım göz önünde bulundurularak, kamunun hangi ekonomik aktiviteleri yükleneyeceği ortaya koyulmalı; daha sonra buna uygun olarak işletmeler, yeniden yapılandırılacaklar, kapatılacaklar ve satılacaklar olarak sınıflandırılmalı ve özelleştirilmesiyle ilgili tedbirler alınmalıdır (Büyükcen, 2007:38-39).

Piyasaların Serbestleştirilmesi: Fiyat kontrollerinin, fiyat mekanizmasının piyasalardaki sinyal görevini engellediği ve kaynak dağılımında etkinsizliklere sebep olduğu; Klasiklerce eleştirilmektedir. Ancak Keynes'in, piyasalardaki katılıkların zaman zaman fiyat mekanizmasının, piyasayı süpürücü etkisini engellediğini ortaya koymasının ardından; özellikle planlı ekonomilerde dışallıkların giderilmesi amacıyla, fiyat kontrolleri ve ayarlamaları yapılmıştır. Bu sürecin, 1970'lerde oldukça ileri bir aşamaya gelmesi; yapısal uyum programlarının temel unsurlarından birinin, fiyat kontrollerinin ortadan kaldırılması ve iç piyasaların liberalleştirilmesi olmasına sebep olmuştur.

Fiyat kontrollerinin ortadan kaldırılması, ekonomik büyüme için; kaynak dağılımında etkinliği artıracak düşüncesiyle, yapısal uyum programlarına dâhil edilmiştir. Özel sektörde fiyat kontrolleri, var olan kapasiteye göre daha fazla tüketime ve daha az üretime sebep olacak ve geleceğe yönelik üretim planlarını azaltacaktır. Kamunun ürettiği mal ve hizmetlere talep artacak ve talebin karşılanması ihtiyacı, kamunun bu üretimi zararına yapmasına sebep olabilecektir. Aynı zamanda aşırı talep, daha fazla ithalat ve daha az ihracat oranlarına sebep olabilecektir (Büyükcen, 2007:39-40).

Dış Ticaretin Serbestleştirilmesi: 1970'li yılların sonunda, ithal ikameci kalkınma modelinin yaşadığı kriz; yapısal uyum programlarıyla gelişmekte olan ülkelere, dışa açık bir ekonomik yapı oluşturulmasına ve ihracatın kalkınmanın motoru addedilmesine zemin hazırlamıştır. Bu doğrultuda yapısal uyum programları; bir taraftan ihracatı desteklerken, diğer yandan ithalatın serbestleştirilmesine yönelmiştir. Dış ticaret politikası reformu, uygun bir çerçevede hazırlanması ve uygulanması durumunda; ekonomik performansın iyileştirilmesi konusunda önemli katkılar sağlayacaktır. Ticaretin, diğer ekonomi politikalarıyla karşılıklı etkileşiminin olması ve göreceli fiyatlar ve ekonomik etkinlik konusunda; bütün bir ekonomi üzerinde etkisi bulunması dolayısıyla, ticaret politikası reformu kapsamlı bir reform paketinin temel unsurlarından biridir (Büyükcan, 2007:41).

Finansal Sektör Reformu: Neoklasiklerin, finansal baskının ciddi bir tasarruf ve kaynak dağılımı sorununa yol açtığı tezinin ardından; 1980'lerin başında, gelişmekte olan ülkelerin dış kaynak yetersizlikleriyle karşılaşmaları; IMF ve Dünya Bankası'nın finansal liberalleşmeyi, yapısal uyum programlarına dâhil etmeleri için uygun bir ortam oluşturmuştur.

Yüksek yurtiçi tasarruf oranı ve bu kaynakların verimli yatırımlara kaydırılması özellikle; iç ve dış borç problemleri yaşayan ülkelerde, ekonomik büyümenin hızlandırılması için ön koşuldur. Özel tasarruflar, istikrarlı ve öngörülebilir politikalar ile özellikle faiz oranı ve enflasyonla ilgili konularda ve ülkedeki finansal kurumların, güçlendirilmesiyle artırılabilir. Bununla birlikte, döviz rezervlerinin kritik seviyelere düşmesi problemiyle karşılaşan ülkeler; yurtiçi finans piyasalarını geliştirmeli ve uluslararası finans piyasalarına erişimini artırmalıdır. Bu bağlamda finansal sektör reformu, herhangi bir uyum sürecinin başarısında; şüphesiz en önemli unsurdur (Büyükcan, 2007:42).

2.2.2. Yapısal Uyum Programları ve Dünya Bankası-IMF İşbirliği

Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası; II. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan yeni uluslararası düzenin, mali politikalarının belirlediği başlıca mekanizmalardır. IMF ve DB'nin, dünya ekonomileri içerisinde ortalama ekonomi seviye düzeyinden geri kalmış ülkeleri, kalkındırmak için sunduğu en önemli çözüm önerilerinden biri; yapısal

uyum programlarıdır. Yapısal uyum programları genel anlamda, istikrarı amaçlayan geniş kapsamlı programlardır. 1980’li yıllarda uygulanmaya başlanan bu programlar, daha çok sermaye alanındaki krizleri engellemeyi amaçlamıştır.

Yapısal uyum politikaları, 1970’li yıllarda yaşanan petrol şokları gibi dış şoklar karşısında ekonomilerin istikrarsızlığa düşmelerini engelleyici bir politika olarak ortaya çıkmıştır. 1980’ler ile birlikte de Neoliberal dönüşümün, bir aracı haline gelmiştir. Bu yıllarda, DB’nin öncülüğünde uygulanan yapısal uyum politikaları genel olarak; ithalatın serbestleştirilmesi, finansal serbestlik, özelleştirme, kamu yatırımlarının azaltılması gibi; 1980’li yılların sonunda Washington Uzlaşması olarak adlandırılan politikaları içermektedir.

Yapısal uyum politikaları, yoksulluğun azaltılması için de; bir ön şart olarak gündeme getirildi. Yapısal uyumun, yoksulluk ile iki şekilde mücadele edeceği öngörüldü. Birincisi, piyasa çarpıklıklarının azaltılması hedefi doğrultusunda; zenginlerin gelirlerinin düşmeye ve yoksulların gelirlerinin artmaya başlaması, uyumun verimliliği ve eşitliği artırdığı bir duruma yol açacaktı. İkincisi, eğer yapısal uyum sonuç olarak, ekonomik büyümeyi artırırorsa; yoksullukla mücadele kuşkusuz daha kolay bir girişim olacaktır. Yapısal uyumun, büyümeye yardımcı olacağı ve büyüme, gelir dağılımında daha düşük bir paya sahip olanlara yardım etmede; en etkin yol olarak düşünüldüğü için de yoksulluğu azaltmada gerekli olduğu savunuldu (Metin, 2013:213-216).

Yapısal uyum programları, ülkelerin özelliklerine göre küçük çaplı değişiklikler gösterse de; temelde değişmez bir program kalıbına uymaktadır. Bu programlar, aşamalı olarak uygulanır. Bu aşamaların, hangi sırayla uygulanacağı önemlidir. Genellikle, öncelik sırasında makro ekonomik politika değişimleri ortaya konulur. Bu uygulamalar, istikrar programları önlemlerini içerir. Temeli maliye, döviz kuru ve sıkı para politikasıdır. Daha sonra uygulanan reformlar; kamu sektörü, mali, finans, tarım, sanayi ve ticaret alanlarındadır (Akdemir, 2001:51).

Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ile birlikte İkinci Dünya Savaşı’nın ardından; 1944 yılında Bretton Woods kasabasında yapılan Birleşmiş Milletler Para ve Maliye Konferansı sonucunda kuruldu. Söz konusu iki kuruluş, İkinci Dünya Savaşı’nın neden olduğu yıkım sonrasında; Avrupa’yı yeniden inşa edebilmek ve dünyayı

ekonomik bunalımlardan kurtarmak için, finans sağlama çabasının bir parçası olarak ortaya çıktı. Küresel ekonomik istikrarın sağlanmasından IMF sorumlu iken; DB, hükümetlere ve özel sektöre finansal destek, risk garantisi, teknik yardım ve politika önerisi sağlayan çok amaçlı bir kalkınma kurumu olarak gelişti. Dünya Bankası, pek çok hükümetle yakın ilişkiler içinde olduğu, krediye ulaşımı geniş kapsamlı politika koşullarına bağlayabildiği ve kalkınma tartışmalarını şekillendirmede; kendisine güç sağlayan, bilgi üreten ve yayan bir role sahip olduğu için önemli bir kaldıraç gücüne sahiptir (Metin, 2013:214).

İlke olarak IMF; para ve maliye politikaları, devalüasyon ve dış borçlanma gibi araçlar vasıtasıyla; öncelikle ödemeler bilançosu dengesi üzerine yoğunlaşırken, Dünya Bankası ise kaynak hareketliliği, kaynak dağılımında etkinlik, ekonomik yapı ve kamu ile özel sektör kurumlarında reform gibi araçlarla; ekonomilerin uzun dönemli gelişmesine öncelik veren bir faaliyet yolu izlemektedir. 1970’li yıllarda, dünya ekonomisinde yaşanan durgunluk nedeniyle; gelişmiş ülkelerde üretim sürecinde değerlendirilemeyen para, sermaye ve kâr paylaşımı mücadelesine girmiş; gelişmekte olan ülkelerin borçlanma ihtiyacı söz konusu para sermayenin ödünç verilmesi imkânını sunmuştur. Bu süreçte DB ve özellikle IMF, uluslararası finans kuruluşlarının sermaye akışını etkileyen kurumlar olarak öne çıkmıştır (Özkaya, 2009:105). Kuruluşlarından itibaren genelde, amaç ve araçlarında bağımsız hareket eden DB ve IMF; 1970’lerin son çeyreğinden itibaren peşi sıra yaşanan ekonomik gelişmelerden dolayı, ülkelerin uluslararası bankalara olan borçlarını ödeyemez duruma düştükçe, bağımsız olarak sürdürülen politikaları değişikliğe uğradı. 1970’lerin ilk yarısında, petrol fiyatlarının hızla artmasına neden olan eğilimler, gerek gelişmiş ülkelerde gerekse gelişmekte olan ülkelerde etkili olmuş ve dünya ticaretinin gelişme hızını yavaşlatmıştır. Gelişmiş ülkelerin ekonomik büyüme oranları, petrolü olmayan gelişmekte olan ülkelerin ekonomisi üzerinde; kısıtlayıcı olması nedeniyle finansal piyasalarda güven oluşturmak için hükümetler, Merkez Bankaları ve ticari bankalar arasında uyum sağlama çalışmalarında, IMF’nin rolü önem kazanmıştır. Bu dönemde IMF, finansal piyasalardaki gelişmeler ve ticari bankaların borçlu ülkelere yaklaşımlarının belirlenmesi, ülkelerin dış borçlarını yönetebilmelerine katkıda bulunmak ve ticari bankalar ile yapıcı işbirliği kurmak vb. konularda yoğunlaşmıştır (Apak, 1993:24).

Gelişmiş ülkeler, sanayi ürünlerin fiyatlarını yükselterek stagflasyondan daha az etkilenirken; gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret açıkları hızla artmış, bu ülkeler sık sık devalüasyon ve Fon'dan kredi talebinde bulunmaya başlamıştır. Böylece bu dönemde, Fon'un uluslararası para sistemi üzerindeki etkisi giderek artmıştır (Sönmez, 1998:365-370). 1980'lerde yaşanan uluslararası borç krizine bağlı olarak, Fon'un rolü de değişmiştir. Bu kriz sürecinde IMF, ülke programları hazırlayarak kriz yönetiminde etkin bir rol üstlenmiştir. Söz konusu ülke programları, para ve maliye politikaları arasında uyum sağlanması; IMF ve gelişmiş ülkelere kredi sağlanması ve özel bankalarla anlaşarak borçların yeniden yapılandırılması ve yeni kredi sağlanması olmak üzere üç temele dayanmaktadır (Özkaya, 2009:107). İkiz Kuruluşlar, 1980'li yılların sonlarından itibaren oluşturulmasına çalışılan, "yeni dünya düzeninde" belirleyici unsurların politikaları doğrultusunda; hedeflerini belirlemeye başlamışlardır. Özellikle IMF, dünya ekonomisi üzerinde düzenleyici rolünü üstlenerek; dış borç konusunda yeni düzenlemelere girişmiştir. Bu bağlamda Fon, küreselleşmenin sağlanmasında ortaya çıkan sapmaları gidermede; önemli rol üstlenmiştir (Sönmez, 1998:453). Bunun sonucunda 1980'den itibaren IMF ile DB'nin istikrar ve yapısal uyum programlarının uygulanması için belirli bir işbirliğine gittikleri gözlenmektedir.

Tablo 2: Dünya Bankası Kredilerinin Sektörel Dağılımı (1950-1984):

	1950	1965	1975	1984
Ulaştırma ve Haberleşme	12,9	37,0	16,7	9,0
Enerji	28,2	30,0	8,5	14,0
Tarım	9,2	15,0	31,5	14,0
Sanayi	5,0	10,0	13,4	-
Eğitim	-	3,0	3,8	4,0
Kentleşme	-	-	1,6	7,0
Bayındırlık	35,9	-	-	-
Yapısal Uyarılama	-	-	-	25,0
Teorik Model	Harrod-Domar	İki Açıklı Model	Yeniden Bölüşüm	Karş. Üstünlük
Öncelik	Avrupa'nın Yeniden İnşası	Proje Yardımı	Kırsal Alanın Gelişmesi ve Sosyal Projeler	Yapısal Uyarılama

Kaynak: (Sönmez, 2005:318).

Yukarıdaki Tablo, 1950-1984 yılları arasında DB'nin vermiş olduğu kredilerin; sektörel dağılımı ve kurumun dayandığı teorik temelleri göstermektedir. Görüldüğü gibi, İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, 1950'li yıllarda DB kuruluş amacı doğrultusunda; vermiş olduğu kredilerin, %77'si altyapı yatırımlarına ilişkindir. %12,9'u Ulaştırma ve Haberleşme, %28,2'si Enerji, %35,9'u Bayındırlık iken; 1965'li yıllardan itibaren Ulaştırma ve Haberleşme, Tarım ve Sanayinin payı önemli ölçüde yükselmiş buna karşın; bayındırlık harcamaları pay almamıştır. Ulaştırma ve haberleşmenin payı %37, Enerjinin payı %30, Tarım ve Sanayinin payı ise sırasıyla %15 ve %10'dur. 1975'ten sonra ise, Kırsal Alanın Gelişmesi ve Sosyal Projeler bağlamında tarımın payı %31,5'e yükselmiştir. Sanayinin payı da artarak, %13,4 olmuştur. Ulaştırma ve Haberleşmenin payı, azalarak %16,7 düzeyindedir. 1980'li yıllardan sonra ise; gelişmekte olan ülkelerin, dış borç krizlerin girmesiyle beraber uluslararası finansal kuruluşlardan fon akışını sürdürebilmeleri için, IMF ve DB ile anlaşmaları şart koşulmuştur. Bu durum, Tablo'da da görülmektedir. DB'nin ülkelere vermiş oldukları Yapısal Uyum Kredileri, toplam içinde %25'lik bir yer kaplamaktadır. Enerji ve Tarımın payı ise, %14'tür. Teorik temellere bakıldığında ise, 1980'den itibaren Karşılaştırmalı Üstünlükler Modeli, Dünya Bankası'nın temel aldığı teorik model olmuştur (Sönmez, 2005:44-45). Öz olarak yinelerseniz, DB'nin yıllar ve dünya konjonktürüne göre amaç, hedef ve politikalar gibi kavramlarının değiştiğini görmekteyiz.

Aynı şekilde IMF kuruluşunu değerlendirdiğimizde; IMF, Bretton Woods Konferansı'nda, uluslararası ticaretin uyumlu biçimde gelişmesini sağlamak ve böylece istihdam hacmini genişletmek, reel gelir artışı sağlamak ve üretken kaynakların artışına katkıda bulunmak amacıyla kurulmuştur. Parasal misyonu ise, döviz kurlarında istikrarı sağlayarak; üye ülkelerin ihracatlarını artırmak için, devalüasyona başvurmalarını engellemek ve uluslararası ticaretin gelişmesi önünde yükselen, kambiyo kısıtlamalarını ortadan kaldırmaktır (Sönmez, 1998:306).

Üye ülkeler ise, genelde IMF ile stand-by anlaşmasını tercih etmektedir. Stand-by düzenlemeleri, başlangıçta ödemeler dengesi açıkları için bir önlem olarak oluşturulmuş; ancak kısa zamanda ani finansman ihtiyaçlarını karşılaması için kullanılabilir olmuştur. IMF, 1970'li yılların ortalarından itibaren yalnızca; gelişmekte olan ülkeler ile program yürütmektedir. IMF'nin, üye ülkelerin ulusal ekonomi politikalarındaki

ile aynı amaçlara odaklanmaması ve değişen dünya koşullarına ayak uydurmaması halinde Fon, programlarının benimsenmesi ve uygulanması konusunda çok az şansa sahip olacaktır. Başarılı bir uluslararası program için, Fon uygulaması yapan ülkelerin politika ve amaçları arasındaki uyumu sağlamaya özen göstermeleri gerekmektedir (Büyükcın, 2007:33).

DB ve IMF, birçok gelişmekte olan ülkelerde birbirini tamamlayıcı rol oynamakta bu durum ise; aralarında işbirliğini doğurmaktadır. 1980’de, DB’nin yapısal uyum programlarına başlaması iki kurum arasındaki işbirliğini artırmıştır.

2.2.3. Türkiye’nin Yapısal Uyum Süreci

Türkiye ekonomisinde, 1963-1972 deneyimi ithal ikameci sanayileşme politikasının bilinçli ve programlı biçimde uygulandığı yıllar olup; 1973 yılından itibaren küresel ekonomide yaşanan hareketlilik, buna ek olarak içeride yaşanan siyasi çalkantılar ve dış politikada, Kıbrıs Barış Harekâtı ile ilgili yaşanan ambargo gibi dış ekonomik ile iç ve dış siyasi olayların etkisi ile 1973-1977 yılları, Türkiye ekonomisinin krize sürüklendiği yıllar olarak gündemde yer almıştır. Türkiye’nin, bu yıllar arasında yaşadığı dönüşüm; yapısal uyum sürecini de beraberinde getirmiştir.

1947 yılında IMF’ye üye olan Türkiye ekonomisinde, 1954 yılından itibaren ekonomide baş gösteren dış ticaret açıkları ve döviz darboğazı, 1958 İstikrar Programı’yla sonuçlanmıştır. IMF ile olan bu ilişki; 1970, 1978 ve 1979 İstikrar Programları’yla devam etmiştir. 1970’li yılların sonlarına doğru, yurt içinde yaşanan siyasal istikrarsızlıklar ve dış şokların etkisiyle siyasal ve ekonomik bunalım sürecine girilmiştir. Bu süreçte, ekonominin her alanında yaşanan darboğazlar; ekonomik bunalımın boyutlarını ve toplumsal yapıyı derinden etkilemiştir (Kepenek ve Yentürk, 2000:193-196). 1980 yılına gelindiğinde, Türk siyasi ve ekonomik hayatında radikal değişimleri beraberinde getiren ve Türkiye ekonomisinin küresel sermayeye eklenmesinde önemli bir aşama olan 24 Ocak Kararları alınmıştır.

Türkiye’de ekonominin ve devletin yeniden yapılandırılması, 1979 stand-by anlaşmasının ardından Dünya Bankası ile imzalanan 5 SAL (Structural Adjustment Loan – Yapısal Uyarlama Kredisi) ile başlatılmıştır. Her biri, bir mali yılda imzalanan

bu beş anlaşma ile 1.6 milyar dolar kredi alınmış, KİT'lerin tasfiyesi, enerji sektöründe özelleştirme, mali sistemin küresel sisteme uyumunu sağlayacak para ve sermaye piyasalarının kurulması, tarımda gübre, tohum, ilaç, makine gibi girdilerde devlet tekelinin kırılmasına ilişkin düzenlemeler bu anlaşmalar ile başlamış, 1984'te tamamlanmıştır. Ardından, Dünya Bankası ile SECAL adlı “sektörel yapısal uyarılama kredileri” için anlaşmalar imzalanmaya başlanmıştır. Tarım, Enerji ve Mali sektör SECAL'leri yanında; adlarında SECAL yer almasa da eğitim, sağlık ve yerel yönetimde yeniden yapılanma amaçlı proje kredi anlaşmaları devreye girmiştir (Güler, 2000:7-13).

Yukarıda verdiğim bilgiler doğrultusunda; 1980-2008 arası Türkiye'nin piyasa şartlarına uyumlanma süreci içinde, kesintisiz bir bütün oluşturmakta ve Türkiye ekonomisinin uluslararası kuruluşlar ile ilişkilerin sık görüldüğü yıllar olmuştur. Bu dönemin 17 yıllık kısmı, IMF ve DB'nin doğrudan yönetimi altında geçmiştir. Bu dönem içinde 1988, 1994 ve 1997 yıllarında ekonomik krizler yaşanmıştır. Bu krizlerden sonra, Temmuz 1998'de, “Yakın İzleme” anlaşması ile başlayan ve yeniden istikrar ve yapısal uyumu hedefleyen son dönem programı uygulamaya konulmuştur. Ancak bu dönemde de, 2000 ve 2001 mali krizleri yaşanmıştır. Türkiye, Bretton Woods sistemine dâhil olduğundan bu güne geçen dönem içinde, 1998-2008 dönemi en uzun denetim dönemidir. Mayıs 2008'de tamamlanan son Stand-by (2005-2008) sürecinden henüz çıkmışken, gelişmiş sanayi ülkelerinin krizi olarak uluslararası finans sisteminin içine düştüğü krizin yaşandığı ve çözümler üretilmeye çalışıldığı süreçte; Türkiye tedbir olarak da olsa yeni bir Stand-by anlaşması üzerinde çalışmış, ancak gelişmeler anlaşma yapılması gereğini ortadan kaldırdığından anlaşmadan vazgeçilmiştir (Karabıyık ve Uçar, 2010:43).

2.3. WASHINGTON KONSENSUSU

Küresel ekonominin yaklaşık 20 yılını şekillendiren Washington Konsensüsü, 1980'li yıllarda Latin Amerika ülkelerinin ekonomilerini istikrarlı hâle getirebilmeleri için gündeme gelmiştir. Küreselleşme ile yakın bağları olan ve Washington temelli uluslararası kuruluşların (IMF ve DB) standart politika öneri paketini ifade eden; Washington Mutabakatı terimi, 1989'da ortaya çıkmıştır. Önce Latin Amerika ülkelere yönelik politika düzenlemesi için kullanılmasına rağmen, giderek diğer

gelişmekte olan ülkeler ve 1990'lardan sonra piyasa ekonomisine geçmeye çalışan ülkeler için de kullanılmıştır (Seyidoğlu, 2007:524).

1980'li yıllar, aynı zamanda yaşanan ekonomik istikrarsızlıklar nedeniyle; maliye politikası ve ekonomi politikalarının yeniden şekillendirilmeye çalışılan bir dönem olarak karşımıza çıkmıştır. Washington Konsensüsü'nün, dünya konjonktüründe yaşanan krizler dolayısıyla oluşturduğu politika önerileri; IMF ve Dünya Bankası gibi Washington merkezli kurumlar tarafından, tüm gelişmekte olan ülkelere de önerilmiştir. Konsensüsün en önemli politika önerisi, mali kurallar çerçevesinde mali disiplindir. Washington Konsensüsü'nün önemli özelliklerinden biri ise, Neoliberalizm yaklaşımı ile şekillenmesidir, diyebiliriz. Böylece Neoliberal politikalar, dünya ekonomilerinin ilgi alanına girmeye başlamıştır.

Williamson'nun ilk olarak 1989'da kullandığı, 1990 yılında yazdığı "What Washington Means by Policy Reform" isimli makalesinde açıkladığı politikaları;

- Mali disiplin,

-Yüksek getirisi ve gelir dağılımını düzeltme potansiyeli olan kamu harcamalarına öncelik vermek (sağlık harcamaları, temel eğitim ve alt yapı gibi),

- Vergi reformu (düşük marjinal vergi oranları ve geniş vergi tabanı sağlayan),

- Faiz oranı serbestisi,

- Rekabetçi döviz kuru,

- İthalatın serbestleştirilmesi,

- Doğrudan yabancı sermaye akışlarının (yatırımlarının) serbestleştirilmesi,

- Özelleştirme,

- Deregülasyon (ekonomik bariyerleri elimine eden),

- Mülkiyet haklarının korunması,

olarak saymıştır. Williamson'un önerisi, Latin Amerika ülkelerine dönük olmakla birlikte; bu ilkeler daha sonra IMF ve DB'since gelişmekte olan tüm ülkelere, öneri olarak sunulmuş ve bu çerçevede birçok ülke, bu politikaları IMF programları kontrolünde uygulamıştır. Politika ilkelerinin uygulanması durumunda, ülkelerin ekonomik istikrarı yakalayacağı; güçlü bir ekonomiye kavuşacağı ve kriz yaşamayacağı

ifade edilmiştir (Karakurt, 2011:33). Washington Konsensüsü olarak gündeme gelen bu politikalar, 1980 sonrasında IMF ve DB programlarının da temel merkezini oluşturarak; bir anlamda koşulluluk kriterleri haline geldiğini söyleyebiliriz (Benderli ve Görenel, 2006:188).

Dünya ekonomisi açısından, 1970-1980 yılları bandında birçok ülkenin yoğun bir şekilde ve art arda yaşadığı küresel krizleri, Türkiye de yaşamıştır. Bu bağlamda; krizlere bir çözüm önerisi olarak öne sürülen Washington Konsensüsü'nü, Türkiye açısından değerlendirdiğimizde ise; Türkiye, Washington Prensipleri çerçevesindeki politika reformlarını, 1980'lerin başından itibaren hayata geçiren bir ülke oldu. 24 Ocak 1980 Programı, sadece kısa vadede iktisadi istikrarı sağlamaya yönelmedi; aynı zamanda iktisadi hayatın işleyişini, piyasa ekonomisi kuralları çerçevesinde, yeniden düzenleyen yapısal kararları da içine aldı. Bu program, Washington Konsensüsü'nün temel kurumları olan IMF, DB ve OECD kurumlarının sağladığı krediler ile hayata geçirildi. Kriz yaşayan ülkelerin, büyük bir kısmı (Türkiye de dâhil) IMF ile stand-by anlaşması imzalayarak; ekonomilerini yeniden istikrara kavuşturmaya çalışmışlardır. IMF, kendisine ödünç almak için başvuran üyeleriyle yaptığı anlaşmalarda; mali disiplini sağlamayı programın en temel şartı olarak belirlemiştir. Ayrıca, IMF "Washington Konsensüsü" ilkelerine uymayı; kredi sağlamanın şartı olarak benimsemiştir (Karakurt, 2011:43).

1980'li yıllar, Türkiye için büyük ölçüde istikrarın sağlandığı yıllar oldu. 1980 yılı başlarında üç haneli rakamlara ulaşmış olan, enflasyon kontrol altına alınırken; döviz darboğazı aşılmış ve işsizlik düzeyini aşağıya çekecek şekilde kapasite kullanım oranları, yüksek noktalara erişmişti. Ayrıca, Konsensüs sonucunda ortaya çıkan ilkelerin etkileri ve sonuçları izlenildiğinde; Konsensüs politikalarının, sermayelerin liberalleştirilmesi, mutlak bir ticaret serbestisinin sağlanması, özel kesimin korunması ve düşük maliyetli devlet harcamalarına dayandırıldığı görülmektedir (Gürler, 2010:37-38).

2.4. TURGUT ÖZAL'IN EKONOMİ ALANINDAKİ GÖRÜŞLERİ

1980'lere kadar genel olarak dünya ekonomisiyle yakından bir ilişki kuramayan, kendi içine kapanmış, dışa bağımlı bir ekonomik işleyişi olan Türkiye, Turgut Özal'ın

liberalleşme politikası ile bu kısır döngüden kurtulmuş, dünya ekonomisine ve gelişen pazar ekonomisine eklemlenmeye başlamıştır (Duman, 2010:295). 1980'lere girilirken, öne çıkan 3 önemli olay şöyledir: dünya konjonktüründe hâkim olan liberalizm döngüsü, Neoliberal Politikalar ve ABD'de Reagan ve İngiltere'de Thatcher yönetiminin meydana getirdiği ve dünya ülkelerini de etkileyen Yeni Sağ olgusudur. Bu olgular, Türkiye'yi de etkilemiş ve bu yıllarda Türkiye yönetiminde yer alan Turgut Özal, bu kavramlar dâhilinde ve Türkiye'nin dışa dönükleşmesi ile ekonomi politikalarını yenilemiş olduğu, çıkarımında bulunabiliriz.

2.4.1. Turgut Özal ve Yeni Sağ

Liberal ve muhafazakârlık kavramlarının birlikte ifade edildiği ya da bu kavramların literatürdeki karşılığı olan Yeni Sağ Düşünce olgusunu, birçok yazar ele almıştır. Yeni Sağ olgusunu, “1929'daki büyük ekonomik bunalıma çare olarak uygulanan Keynesyen refah devlet politikalarının; zamanla önemini kaybetmesi üzerine ortaya çıkan ekonomik, sosyal ve siyasal sorunlara bir çözüm olarak gündeme geldi” (Uluç, 2014:111) şeklinde ifade etmiştir.

Liberalizm, kendisi için hareket noktasını aklın öne çıkarılması ve bireyciliğin temel alınması olarak belirlemiştir. Liberal felsefeye göre ise, bireyler ve piyasa özgür bırakılmakla beraber, istenilmeyen bir durum söz konusu olduğunda bireyi ve piyasayı koruma altına almalıdır. Yeni Sağ olgusunun da, devreye girmesi ile liberal fikir ve düşünceler kamusal seçim kuramıyla pekiştirilir ve bazı muhafazakâr söylemlerle de desteklenir. Yeni Sağ, şu anahtar kavramlarla ifade edilebilir: serbest piyasa, ekonomik bütün olarak toplum, faaliyet alanı daraltılan; fakat otoriter bir yapıya bürünen devlet, ekonomik ve yapısal dönüşüm. Yeni Sağ'ın, kamu yönetimi disiplini algılayışında; en önemli katkısı ise: devletin özellikle ekonomik faaliyet alanlarından çekilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak, Yeni Sağ iktidarların uyguladıkları politikaların dayandığı kuramsal temel, yeni muhafazakârlık ve yeni liberalizmden oluşan Yeni Sağ söylemdir (Baltacı, 2004:364).

Genel olarak, Yeni Sağ olgusunu değerlendirdiğimizde ise; şu durum karşımıza çıkar: bir yanda otorite ve disiplin gibi muhafazakâr söylem, diğer yanda ise özgürlük

gibi liberal söylem kullanılır. Sonuç olarak Yeni Sağ olgusunu, iki zıt kavramın bütünleşmiş şeklidir, diye ifade edebiliriz.

1970'lerde dünya konjonktüründe yaşanan olumsuz süreçte, çözüm yollarından biri olarak gündeme gelen Yeni Sağ politikalarının uygulayıcıları; ABD'de Reagan, İngiltere'de Thatcher ve Türkiye'de ise Turgut Özal olmuştur. Liberalizmin piyasa ekonomisi ve "sınırlı devlet" ilkeleri ile muhafazakârlığın toplumsal değerlere vurgu yapan anlayışının bir sentezi olan liberal-muhafazakârlık, önceleri ABD ve İngiltere'de uygulama alanı buldu ve de 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında ise; Turgut Özal'ın iktidarı döneminde, Türkiye'de uygulandı. Özal, liberal siyaset ve ekonomi anlayışını muhafazakâr değerler ile sentezleyerek; Türkiye'de liberal ve muhafazakâr bir anlayışı hayata geçirdi (Uluç, 2014:107).

Türkiye'de Yeni Sağ olgusu, merkez sağ çizgide yer alan Demokrat Parti ile başlamıştır. Millet iradesinin üstünlüğüne inanan merkez sağdaki partilerin, liberal ekonomik politikalarla toplumun inanç, değer, hayat biçimlerinin modernleşmeyle birleştirilmesidir. Türkiye, Yeni Sağ olgusunun neresindedir? Amerika Birleşik Devletleri'nde Reagan, İngiltere'de Thatcher, Türkiye'de ise Özal; Yeni Sağ politikalarının uygulayıcıları olmuştur. 14 Ekim 1979 ara seçimlerini kazanan Demirel Hükümeti, Turgut Özal'ın sorumluluğu altında 24 Ocak 1980'de, ekonomiyi piyasa ekonomisine dönüştürecek; 24 Ocak Kararları'nı aldı. 24 Ocak'ta alınan kararlar, o güne kadar mevcut olan devletçi politikaları kökünden sarsarak; Türkiye'de liberal ekonomi dönemini başlatmış oldu. Dışa kapalı bir görüntü çizen Türkiye'de, 24 Ocak Kararları bazlı olarak, ihracata yönelik ekonomi politikası başlatıldı ve ekonomi büyük ölçüde liberalleşmesine rağmen; yine de bazı koruma politikaları da devam etti (Çavuşoğlu, 2009:266-276).

Liberal ve muhafazakârlık bileşiminden oluşan, Yeni Sağ olgusu ile Turgut Özal Dönemi; devletin rolünün yeniden tanımlanmasına tanık olmuştur. Bu durumu özetleyecek olursak: devletin toplumdaki rolü ile hükümet, bürokrasi ve vatandaşlar arasındaki ilişkiler, yeni bir çerçevede değerlendirilmiş ve yeni bir anlayışı beraberinde getirmek amacıyla; yeni politikalar gündeme gelmiştir. Bu olgu ile şekillenen bu dönem, görünüşte devleti küçültmek ama nitel anlamda daha etkili ve verimli kılmak, vatandaşların yönetime katılmalarını desteklemek ve geliştirmek, daha doğrusu devleti

esas işlevlerine döndürmek amacını taşıyordu. Yeni Sağ ile hâkim olan yeni kamu yönetimi anlayışını ise, şu şekilde özetleyebiliriz: Devletin küçültülmesi yoluyla, faaliyet alanının sınırlanması gerektiği inancı öne çıkmıştır. Bu bağlamda, devletin mümkün olduğu kadar doğrudan kamu hizmeti sağlamaması ama kamu hizmeti niteliği olan her alanı düzenlemesi ve denetlemesi gerekmektedir; yani bir anlamda devlet, ekonomiyi kontrol etmelidir (Oral, 2011:66).

Sonuç olarak, 1980'lerden sonra Yeni Sağ ile beraber, Turgut Özal Dönemi'nde devlet küçültülmüş ve devletin kamu hizmetlerini doğrudan sağlaması yerine; düzenlemesi amaçlanmış, böylece kamu kesimi ile özel sektör kesimi arasında dengeleyici bir rolün sağlanması amaçlanmıştır.

Özal (Özal, 1992:22–23); 5 Kasım 1991'de, “Dış Politika ve Ekonomi Açılımlarından Türkiye'nin Stratejik Öncelikleri” adlı sempozyumun açılışında, refah devleti anlayışı yerine; Yeni Sağ'ın, bireyciliğe dayalı serbest piyasa anlayışını tercih ettiklerini şöyle ifade etmeye çalışmıştır:

“XX. asrın ilk ve ikinci çeyreğinde; revaçta bulunan usul, refah devletiydi. O bitti artık. Devletin refahı temin etmesi diye bir şey önümüzdeki asırda yok. Yani, eğer bu yanlış tercihe kalkarsak; hakikaten Türkiye'yi çok geriye atarız. Hatta asrın üçüncü çeyreğinde, gelen bir sosyal devlet mefhumu var. O da bitiyor. Devletin rolü değişiyor. Yerine, insanın rolü geliyor. 21'nci asra doğru giderken, her şeyi temin eden devlet yok, bitti. Yerine süratle, ferdin çok daha hareketli, üretken, yaratıcı olduğu, olabileceği, daha çok serbest bir ortam meydana gelecek”.

2.4.2. Turgut Özal'ın Liberalizm Politikası

Turgut Özal, gerek ekonomi gerekse siyasi açıdan liberalizmi uygulamaya çalışan önemli isimlerden birisi olmuştur. Bu yöndeki ilk icraatını; 1980'de, 24 Ocak Kararları doğrultusunda gerçekleştirmiştir. 1983'te iktidar olduktan sonra da, bu yöndeki politikalarına ağırlık veren Özal, devletçiliğe karşı liberal bir görüş savunurken; bu kavramı yani liberalizmi kullanmamaya özen göstermiştir. Özal da beyanatlarında liberal kavramı yerine, daha çok “serbest piyasa ekonomisi”, “teşebbüs özgürlüğü”, “din ve vicdan özgürlüğü”, “anayasal demokrasi” gibi kavramlar kullanmayı yeğlemiştir (Duman, 2008:199).

Özal, liberalizm politikası ile devletin ekonomideki işlevlerini azaltmaya ve bu alandaki gücünü sınırlandırmaya, diğer taraftan da devlet karşısında bireyin hak ve

hukukunu korumaya çalışmış ve bunları yasal güvence altına almaya çalışmıştır. Dolayısıyla; Özal uyguladığı liberal politikalar ile devleti, toplumsal düzenin ötesinde bir değere sahip olmaktan çıkartarak; topluma hizmet etmekle sınırlı araçsal bir mekanizmaya dönüştürmüştür. Uyguladıkları politikalar ile liberal bir ekonomi modelini, Türkiye'nin koşullarına uydurmaya çalıştıklarını; bu amaçla müdahaleci bir ekonomiyi, çağdaş bir piyasa ekonomisine dönüştürmek çabasında olduklarını vurgulayan Özal (Özal, 1985:750); bu anlayışıyla liberalizmi, siyasal ve ahlâki bir teori olmaktan çok, birey merkezli ekonomik bir düzen olarak algılamıştır.

Kısaca Turgut Özal, liberalizm olgusu ile birlikte serbest piyasa ekonomisi ve özel teşebbüsü bir araya getirmeye çalışmış; esasen onun görüşlerinin şekillenmesinde, liberalizmin temel odak konularından biri olduğu görüşüne varılabilir. Liberalizm, çok yönlü bir kavram olup; ekonomi, siyasal ve sosyal olmak üzere birçok alanda Turgut Özal'ın görüşlerinin oluşmasına yön vermiştir.

2.4.3. Turgut Özal'ın Ekonomi Politikası

Turgut Özal'ın ekonomi politikalarını şekillendiren bir durum olarak, Özal'ın gözünden 1979 sonunda Türkiye'nin ekonomi durumu şu şekildeydi:

“Türkiye, 1979 sonunda iflasın eşiğindedi. Kredi itibari, dünya ülkeleri arasında neredeyse sonuncu sıradaydı. Afrika'daki Uganda'nın bile, kredi alma itibari daha yüksekti. O günün hükümetlerinin; borç almak için kapılarını çaldıkları bankalar, bankalarını açmaya tenezzül dahi etmiyorlardı. Ülkede; döviz yokluğu nedeniyle kıtlık, yokluk ve karaborsa başlamıştı. En ufak, en önemsiz şeyler bile karaborsaya düşmüştü. Kibrit, sabun, ayçiçeği yağı, margarin, şeker, tuz, pirinç, benzin, mazot ve daha birçok şey bulunamıyordu. Enflasyon, başını almış gidiyordu. Devletin resmi istatistiklerinde bile, enflasyon çok yüksek görünüyordu. Hakiki değeri ise, % 100'lerin üzerindeydi. Çünkü devletin istatistiklerinde görülen fiyat, devletin tespit ettiği fiyattı. Halbuki; o mal karaborsaya düşmüştü ve karaborsadaki fiyatı, resmi fiyatın kat kat üzerindeydi. Alacaklı ülkeler ve bankalar borçlarını ödeyemediğimiz için, devamlı kapımızı aşındırıyorlardı. Türkiye, iflasa giden bir tüccara benzemişti. Kısacası, sosyal ekonomik alanda tam bir huzursuzluk ve güvensizlik hâkimdi” (Özal, 1983:3).

Turgut Özal'ın ekonomi politikası anlamında ilk adımı, dışa açılma politikasıyla başlar. İlk kez Özal'ın dışa açılma politikası ile ekonomik kalkınma, dünya ülkeleriyle rekabet etme ve ihracata dayalı gelişme anlayışı ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda Özal ile birlikte ilk kez milli sermayenin önü açıldı, girişimci ruh ortaya çıktı ve yerli sermaye gelişen küresel ekonomiye entegre olmaya başladı (Duman, 2010:296). “Memleketin en önemli meselesi, ekonomidir” diyen Özal (1989:387), ekonomik kalkınma ve

gelişmenin, bir halkın kendi kaderini belirleyebilmesinin en temel şartı olarak (Özal, 1986:758) görmüştür. Bu amaçla Türk ekonomisini, dünyaya açarak uluslararası sermaye ile rekabet etmek ve onunla bütünleştirmek, ödemeler dengesini ve döviz darboğazını aşmak amacıyla; IMF ve Dünya Bankası ile istikrar programları adı altında bir yapısal uyum programını devreye koymuştur. Nitekim Türkiye, bu dönemden başlamak üzere sık sık bu mali kuruluşlar ile kısa ve uzun vadeli kredi anlaşmaları imzalamıştır (Güler, 2005:11).

Özal, bütün sorunların çözümünü ekonomi alanında yaşanan gelişmede gören bir politikacıdır. Onun açısından ekonomik gelişme; sadece sosyal refah ve adil gelir dağılımını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda ülkenin sosyal ve kültürel yapısını dönüştürecek, dış ilişkilerde ise yaşanan sorunları çözecek güçtür. Ekonomik güç veya güçsüzlük; bütün sorunların temelinde yatan temel bir faktördür, gerek ulusal gerekse uluslararası sorunların çözümünde tek ve belirleyici seçenektir ve karşılıklı çıkarları geliştirmeye dayanan ekonomik ve mali işbirliğine dayanır. Ona göre, siyasi hedeflere ulaşmanın da en etkili yolu yine ekonomik ilişkilerdir (Duman, 2010:298).

Özal, 30 Nisan 1985'te Anavatan Partisi, TBMM Grup Toplantısında yaptığı konuşmada, "Siyasetin gerisinde ticaret ve ekonomi vardır. Ticaret ve ekonomi iyi giderse siyasette de başarılı olunur" diyerek, iç politikada olduğu kadar dış politikada da belirleyici olanın ekonomi olduğunu vurgulamış; bir ülkenin gücünü ekonomik gücüyle ölçülebileceğini, ister askeri isterse siyasi gücün esas sebebi yine ekonomi olduğunu düşünmüştür (Özal, 1985:302; Özal, 1989:252).

Gerçekten de Türkiye, 1980'ler ile birlikte Özal'ın liberalizasyona dayalı ekonomi politikası sayesinde; dünyayı tanımış ve dünya ülkeleriyle ilişki kurmaya, onlarla rekabet etmeye ve dış dünyada yatırımlar yapmaya başlamıştır. Özal'ın iktidarı döneminde ekonomi alanında gerçekleştirilen belli başlı reformlar ise; şunlardır: Türk Parasını Kıymetini Koruma Kanununun kaldırıldı, dış ticaret liberalleştirildi, KDV uygulaması çok kısa zamanda uygulanmaya başlandı, tekel maddelerinin ithaline izin verilerek büyük bir kaçakçılık kaynağı kurutuldu, özelleştirme, icraat planında olmasa bile hiç değilse fikir alanında siyasetin en önemli gündem maddelerinden biri haline geldi, Türk ekonomisi ihracata yöneldi ve dünya ekonomisiyle bütünleşmeye başladı ve nihayet Türk parası konvertibl hale getirildi (Duman, 2010:301). Özal hükümetinin

(1983-1989), uyguladığı liberal politikalar ile Türk ekonomisinde köklü değişimler meydana gelmiştir.

2.4.4. 24 Ocak Kararları'nın Uygulayıcısı Olarak Turgut Özal

24 Ocak Kararları olgusu, 1970 ve 1980 yıl bandında ülke gündemine gelmiştir. Turgut Özal'ın hem 24 Ocak 1980 Kararları'ndaki rolü hem de 1983'te başbakan olması bu dönemin Özal'lı yıllar olarak anılmasına sebep olmuştur. Turgut Özal, Türkiye tarihinde liberalizm ve beraberinde gelen Yeni Sağ politikalarını uygulayan liderlerden biri olmuştur. Bu yöndeki ilk icraatını ise, 1980'de 24 Ocak Kararları ile yapmıştır. Turgut Özal'ın gözünde, 24 Ocak Kararları anlamı şöyledir:

“Bildiğiniz gibi, 24 Ocak Kararları 1980 yılının 24 Ocağında iflasın kapısına dayanmış; Türkiye'yi kurtarmak için alınmak mecburiyetinde kalınan kararlardı. 24 Ocak Kararları, Türkiye'yi korkunç bir tablodan kurtarmak için alınmıştı. Bu kararlara “İstikrar Kararları” dememizin sebebi şudur: Ülke ekonomisi, tam bir çalkantı içindeydi. Her gün fiyat artışları oluyor, her gün zamlar oluyor ve memurun, işçinin, dar gelirlinin geçimi gitgide zorlaşıyordu. Amaç; enflasyonu, yani hayat pahalılığını durdurmak ile dar gelirlinin durumunu düzeltmek, ülkeyi istikrara kavuşturmak” (Özal, 1983:4).

Ekonomide rasyonel bir yapılanma sağlamayı amaçlayan 24 Ocak Kararları; Türk ekonomisinde radikal bir değişim ve dönüşüme yol açmıştır. Cumhuriyet tarihi boyunca; uygulanagelen karma ekonomik model, yerini dışa açılmayı ve dünya ekonomileriyle bütünleşmeyi hedefleyen liberal bir programa bırakmıştır. Bu kararlarla birlikte, “ithal ikameci” politikalar terk edilerek, “ihracata yönelik sanayileşme” anlayışına geçilmiştir. Dolayısıyla 24 Ocak Kararları, gerek Türkiye'nin dış ticaret rejimini değiştirmek gerekse ihracata dönük bir sanayileşme stratejisine geçmek ve özel sektöre ağırlık vermek suretiyle, çok önemli sonuçlara yol açmıştır. Günümüzde bile etkisi hissedilen bu kararlar, hem Türkiye ekonomisini radikal bir dönüşümden geçirmiş hem de Özal'ın isminin sıkça anılmasına ve dolayısıyla siyaset hayatına atılmasına yol açmıştır (Duman, 2010:305).

1980'lerin Türkiye'sinde, kendisini dış dünyadan adeta soyutlamış; içine kapanmış ve bütün dış gelişmelere kapılarını kapatmış bir Türkiye ile karşılaşmaktayız. Bu içine kapanma siyaseti, beraberinde çok önemli ekonomik ve siyasal sorunlar da getirmiştir. Böyle bir ortam, 24 Ocak Kararları'nı beraberinde getiriyor. 24 Ocak yönelişi, liberalizmde iddia edildiği gibi devlet müdahalesini ortadan kaldırmamış; ama

devlet müdahalesinin sermaye birikiminin yeni yönelişinin önünde engel olan biçim ve araçlarını, asgari düzeye indirmeyi başarmıştır. 1980’li yıllarda, yeniden yapılanan dünya ekonomisi içinde; devletin müdahalesi esas olarak sermaye birikimi amacına yönelik bir kapsam ve içerik kazanmıştır (Güler, 2005:87).

Turgut Özal’a göre, 24 Ocak Kararları neden alınmalıydı? Bu sorunun cevabını Özal, şu şekilde yanıtlamıştır: Özal, 24 Ocak Kararları’nın alınmasını şu şekilde gerekçelendirmiştir: “24 Ocak Kararları alınmasaydı, Türkiye tam anlamıyla bir Güney Amerika ülkesi olurdu. Arjantin’deki gibi enflasyon yüzde binleri geçer, her hafta fiyatlar iki misli yükselir, fakirlik iyice artar, orta sınıf ortadan kaybolur ve ülkenin her tarafı sosyal yönden çürürdü” (Ertüzün, 1998:8).

Özal’a göre, 24 Ocak Kararları’nın ana hedefi; Türkiye’yi içine düştüğü ekonomik çıkmazdan ve içine girdiği ekonomi, siyasi ve sosyal döngüden kurtarmaktır. Ona göre bütün sorun, kendi içine kapanmış bir ekonomi anlayışını inatla sürdürmek ve dünyadaki gelişmelerden uzak durmaktır. Ülkeyi sadece ekonomide değil, siyaset ve kültürde de dışarıya açmak gerekir. Dolayısıyla 24 Ocak Kararları, bu noktada Türkiye’nin dünya ile yeniden barışmasına vesile olmuştur. Atatürk’ün de gösterdiği hedefin, gelişmiş Avrupa ülkeleriyle rekabet edebilmek hatta, onları da geçmek olduğunu dile getiren Özal, buna ulaşmak için; o ülkelerle ilişki kurmanın, ekonomik sistemleriyle entegre olmanın ve onlarla karşılıklı ticaret yapmanın gerekli olduğunu, bunun için de korumacılık ve devletçilik anlayışından vazgeçmek gerektiğini düşünmüştür (Duman, 2010:308).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1980 SONRASI TÜRKİYE'DE UYGULANAN İSTİKRAR PROGRAMLARI VE MALİYE POLİTİKALARI

3.1. 24 OCAK 1980 İSTİKRAR PROGRAMI

3.1.1. 1980 Ekonomik Krizi

Türkiye ekonomisinde, 1960'lı yıllarda göreceli olarak; diğer yıllara göre istikrarlı bir dönem yaşanmıştır. Bu durumun genel nedeni olarak, dünyada iki büyük savaşın sona ermesi ile dünya ülkelerinin yoğun olarak; siyasal ve ekonomi alanlarında çözüm arayışı ve iyileşme sürecine girmesidir, diyebiliriz. 1970'li yıllara girilirken, bu yıllar dünya ülkelerinin ekonomisi açısından; aynı zamanda bir dönüşümün de yaşandığı zaman aralıkları olmuştur. Dünyada Birinci Petrol Krizi yaşanırken, Türkiye ise; ekonomisinde serbestleşme, dışa açılma eğilimine girmiştir. Dünya bunalımının, petrol ve diğer ithal mallarının fiyat artışlarına neden olması ile bu sürecin Türkiye'ye etkisi; ihracatı artırma çabalarının yetersiz kalması ve ithalatın hızla büyümesi, dış borçlanmanın 3-4 yıl içinde olağanüstü boyutlara ulaşmasına yol açmıştır. 1978 ve 1980 yıllarında şiddetlenen darlıklar, durağan duruma geçen ekonomi, hızlanan enflasyon ve yaşanan sosyal ve siyasal karmaşalar; 24 Ocak 1980 Programı adı verilen IMF destekli istikrar programının hazırlanmasına zemin hazırlamıştır (Kazgan, 2005:192-193).

Ekonomilerde uygulanan, genellikle müdahale amacı etrafında şekillenen maliye ve para politikalarının kapsamı; ülkelerin kamu yönetimi anlayışına ve ekonomik konjonktüre göre değişebilir. 1970'li yıllarda, ülkemizde uygulanan maliye ve para politikalarına değinecek olursak; Türkiye 1970'li yıllara bir vergi reformuyla girmiştir. 1970'te çıkarılan Finansman Kanunu, kamu kesimi gelirlerini artırmış ve bu kanunun, kamu maliyesi üzerindeki olumlu etkisi; 1978-1979'a kadar devam etmiştir. Ancak 1973'ten sonra, hem dünya ekonomisinde yaşanan gelişmeler hem de Kıbrıs Barış Harekâtı, petrol fiyatlarındaki şok yükselişler ve diğer gelişmelere bağlı olarak artan

kamu harcamaları ve enflasyonun kamu gelirlerini aşındırıcı etkisi nedeniyle; 1970’li yılların ikinci yarısında, maliye politikasının ekonomiyi yönlendirmedeki etkinliği kaybolmuştur. Bu süreçte, maliye ve para politikasının uygulanmasında Keynesçi yaklaşım benimsenmiştir. Dönemin konjonktürel koşullarının belirlediği genişlemeci maliye politikası, parasal genişlemeyi ve istikrarsızlığı beraberinde getirmiştir (Şahin, 2013:169).

Tablo 3: Kamu Kesimi Gelir ve Harcamaları (Cari Fiyatlarla):

	1963-67	1968-72	1973-77	1978
Toplam Kamu Gelirleri (milyar TL)	92.2	201.3	458.3	359.3
Toplam Kamu Harcamaları (milyar TL)	93.9	218.7	921.6	416.3
Açık (milyar TL)	1.7	17.4	86.7	57.0
Harcamaların %’si Olarak Açık	1,8	8,0	9,4	13,7
Toplam Kamu Gelirleri/GSMH (%)	23,6	25,6	23,7	26,0
Cari	42.7	43.9	47.6	36.0
Yatırım	35.3	34.7	35.5	32.4
Transfer	22.0	21.4	16.9	31.6
Vergi Gelirleri	60.7	64.9	70.9	85.9
Diğer Gelirler	39.3	35.1	29.1	14.1

Kaynak: (Şahin, 2013:170).

Tablo’da; kamu kesiminin gelirleri, harcamaları ve açıkları gösterilmiştir. Tablo’yu incelediğimizde; 1963-1967 döneminde normal seviyede seyreden açıklar özellikle, 1971 yılından sonra hızlı bir şekilde genişlemiştir. Maliye politikasının, temel araçlarından olan ve kamu gelirlerinin en önemli finansman kaynağı olan vergilerin özellikle; 1973-1977 arasında kamu harcamalarının finansmanını karşılayamadığını görmekteyiz. Bu durum, ülkemiz açısından ek finansman ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Kullanılan bu ek kaynak ihtiyaçlar ise, iç ve dış borçlanma ve hazinenin TCMB’den aldığı avanslar ile karşılanmıştır. 1975’ten sonra, kamu kesiminin iç borçları da çok hızlı şekilde yükselmiştir. 1963’te 10.4 milyar TL olan devlet iç borç stoku, 1978’de 178.7 milyar TL’ye ulaşmıştır. Hızlı ve yüksek miktarda artan bu iç borç stoku ve ekonomideki büyük çaplı parasal olguların varlığı, bize ekonomide enflasyon gibi; ekonomik değerlerde yaşanabilecek olumsuz ekonomik gelişmelerin de beraberinde gelebileceği sinyalini net bir şekilde göstermektedir. Öz olarak bu dönemi

yinelersek; 1970'ten sonra Türkiye'de yaşanan enflasyonda, birçok iç ve dış etkenin rolü vardır; fakat bunların arasında kamu kesimi açıkları ve bunun oluşturduğu parasal genişleme en ön sırayı almaktadır.

1980 Krizi'ne yol açan süreci, genel hatları ile şu şekilde ifade edebiliriz; 1979 yılının sonlarında ekonomi darboğaza girmiş, Merkez Bankası'ndaki döviz rezervleri erimiştir. Bu durumdan en çok yatırım ve üretim kalemleri etkilenmiş ve üretim durma noktasına gelmiştir. İhracat gelirleri, ithalat gelirlerini karşılayamaz duruma gelmiş; ihracatta yaşanan gerileme, cari işlemler açığını hızla artırmıştır. Bunların sonucunda, büyüme durmuş ve kriz meydana gelmiş; 1980 Krizi'ni askeri darbe izlemiştir. Türkiye ekonomisinde, peş peşe yaşanan olumsuz gelişmeler; kriz olgusunu da beraberinde getirmiştir.

Yaşanan ekonomik krizin alt yapısını oluşturan etmenleri şu şekilde sıralayabiliriz;

- Yüksek enflasyon oranı,
- Karşılaşılan döviz darboğazı,
- Bazı temel maddelerin yokluğu, karaborsa ve kuyruklar,
- Düşen üretim ve hızla artan işsizliğin birlikte görülmesi,
- Enerji darlığı, ulaşım faaliyetlerinin aksaması,
- İşçi ve işveren ilişkilerinde gerginlik, yoğunlaşan grevler,
- Gelir dağılımının bozulması,
- Anarşinin artması,
- Vergi sisteminde bozukluk,
- Kamu iktisadi teşebbüslerinin aşırı zararı,
- Petrol sıkıntısı (Başol, 2001:53).

Sıralanan bu nedenlerden dolayı, Türkiye'de artık ciddi bir ekonomik program hazırlamak zorunluluğu meydana geldi. Küreselleşen ekonomide; 1970 ve 1980'li yıllar enflasyon ve durgunluğun birlikte yaşandığı, çıktı ve fiyat düzeyinde yani üretimde dalgalanmaların olduğu, gelişmekte olan ülkelerde kısa dönemli talep problemlerinin, artan kalkınma problemlerinin yaşandığı yıllar oldu. Bu yıllarda IMF, kaynak sağladığı ekonomilere öne sürdüğü koşullarda, mikro ekonomik reformlar ile birlikte makro ekonomik politika paketleri yürütmeleri için koşullar öne sürmüştür. Gelişmekte olan

lkeler, aynı zamanda 1970-1980 yılları bandında dış etkenlerden kaynaklanan krizlerden de etkilenmişler ve bu sorunlar ile de karşı karşıya kalmışlardır. Genel itibariyle, 1980'li yıllar tahmin edilemeyen dış şoklar nedeni ile bütün gelişmekte olan ülkeler için, kriz yılları olarak gündeme gelmiştir (ztrk, 2002:111).

Bu krizlerden etkilenen ve çözüm arayışları içerisinde olan ülkelerden biri de, Türkiye olmuştur. 24 Ocak 1980 tarihinde; IMF, DB ve OECD'nin temsil ettiği yabancı sermaye gruplarının da desteği ile alınan ekonomik tedbirleri içeren, istikrar programı açıklanmış ve uygulamaya konulmuştur. Ancak, bu kuruluşların yardım etmek için ne sürdükleri koşullar vardı. Bu koşullar şu şekilde sıralanabilir:

1. Enflasyonu yavaşlatmak için sıkı para politikası uygulayın.
2. KT sorununa çözüm bulun.
3. Kamuda ve özel sektörde ücret artışlarını denetim altına alın.
4. Devalüasyon yapın ve paranızın dış değerini gerçekçi bir düzeyde koruyun.
5. Yatırımlara bu kadar fazla kaynak ayırmayın, kalkınma hızını düşürün.

Bu dönemde, Türkiye gerek ekonomik gerek siyasi açıdan karışık bir dönem yaşamaktaydı (Kocadağ, 2010:68). Böylece Türkiye için, uluslararası kuruluşlar ile özellikle IMF ile sıkı ilişkilerin kurulduğu süreç başlamıştır.

3.1.2. 24 Ocak 1980 İstikrar Programı

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, pek çok ülke ekonomik büyümelerini iyileştirmek ve ekonomik kalkınmalarını tamamlayabilmek amacı ile finansman arayışına girmiştir. Bretton Woods antlaşması ile yeni para sistemi kurulması da bu dönemlere denk gelmiştir. Bu sistem içerisinde IMF ve DB'nin kurulması, dünyanın gündeminde yer almış ve bu kuruluşlara ye olan ülkelerin; finansman ihtiyaının karşılanması, demeler bilançosu dengesizliklerini gidermek gibi ülke ekonomilerinin sorunlarına çözüm bulmaya çalışmışlardır. Bu kuruluşların kuruluş amacı, parasal konularda sıkıntı yaşayan ülkelere finansman sağlamak ya da ülke ekonomilerinin kalkınmalarına destek vermek iken; son yıllarda özellikle dünyada yaşanan liberalleşme

hareketleri ile beraber amaçlarının da değiştiği gözlenmektedir (Demircan ve Ener, 2003/2004:83).

1980’li yıllarda liberalleşme hareketlilikleri; ülkemizi ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan etkilemiş ve ülkemiz çözüm arayışına girmiştir. Türkiye’nin ekonomik bunalımdan çıkmak için alacağı önlemlerin başarılı ve etkili olması, dış kaynakların sağlanmasına büyük ölçüde bağlıydı. Ödemeler bilançosu açıklarının, acilen finanse edilebilmesi için yeni kredilere ve vadesi gelen dış borçların ertelenmesine ihtiyaç vardı. Bu dış kaynak desteğinin sağlanması da, IMF ile bir stand-by anlaşması yapılmasını gerektiriyordu. Dönemin hükümetleri, ekonomik bunalımı aşabilmek için; Mart 1978 ve Nisan 1979’da hemen hemen bir yıl ara ile iki tane istikrar programını yürürlüğe koymuşlardır. Çözüm için art arda yaşanan başarısız istikrar programları, 24 Ocak 1980 İstikrar Programı’nın oluşmasına da bir anlamda neden olmuştur (Şahin, 2013:187).

1980 yılı başında alınan 24-25 Ocak İstikrar Önlemlerinin alınış nedenleri, genelde Türkiye ekonomisinde yaşanan gecikmelerden, içe dönük olmaktan ve borçların ağırlaşmasından kaynaklandığı görülmektedir. Aynı zamanda bu nedenler bize, izlenecek ekonomik amaçlarla ilgili bir fikir vermektedir. Türkiye ekonomisinde, neden İstikrar Programı uygulaması istenildiğine öz olarak bakarsak; ekonomik karar aşamasında ortaya çıkan gecikmelerin ve uygulamalardan kaynaklanan sorunlarını çözmek, sürekli yükselme eğiliminde olan enflasyonu kontrol altına almak, üretim kapasitesini geliştirmek, ihracatta yaşanan durgunlaşmanın canlandırılması, yurt içi tasarrufların artırılması, kısa vadeli borç yükünün hafifleştirilmesi ve içe dönük ithal ikamesi tipi endüstrileşmenin sonucu oluşan döviz darboğazının iyileştirilmesi ve dışa açılmayı mümkün hale getirme olarak özetleyebiliriz (Parasız, 1998:197).

3.1.2.1. 24 Ocak İstikrar Programının İçeriği, Amacı ve Kapsamı

24 Ocak 1980 Programı, dünya ekonomilerinde “Borç Krizi” yaşanırken, ABD ve İngiltere’nin öncülük yaptığı serbestleşme hareketiyle başlattıkları “Yeni Dünya Düzeni”ne uyum programı şeklinde algılandı ve bu istikrar programı uygulaması yoluyla Türkiye, aynı zamanda yeni dünya düzenine uyum sağlama sürecine entegre olmaya başlamıştır (Kazgan, 2005:196). 24 Ocak 1980 Programı’ndan daha önce de, Türkiye istikrar programları uygulamıştır. Bu istikrar programlarına, 1958, 1970 ve

1978 İstikrar Programları örnek olarak verilebilir. 24 Ocak 1980 İstikrar Programı, uygulamaya konulan diğer istikrar programlarından farklı, ancak IMF gözetiminde hazırlanan ve bazı Latin Amerika ülkelerinde uygulanan Ortodoks istikrar programlarının benzeri idi (Ekzen, 1984:185).

24 Ocak Kararları, genel itibari ile o dönemde yaygın olan Neoliberal hareket ile hazırlanmış; IMF destekli Ortodoks bir programdır. IMF İstikrar Programları, sorunları çözme odaklı olarak Ortodoks ve Heterodoks nitelikli olmak üzere 2'ye ayrılmıştır. Ortodoks İstikrar Programları; döviz kuru, para arzı ve kamu harcamaları gibi iktisat politikası araçlarını kullanmak ile beraber sıkı para politikalarını esas almaktadır. Ortodoks İstikrar Programı, 1950'lerden 1980'lerin ortalarına kadar; gelişmekte olan ülkelere enflasyon ve ödemeler dengesi sorunlarının çözümü için, IMF tarafından önerilen bir programdır. 1980'lerin ortalarına doğru bahsedilen Ortodoks programını uygulayan ülkelerde, bu istikrar programının genelde kronikleşen yüksek enflasyon olgusuna çözüm getirememiş olduğu görülmüştür, hatta bu program enflasyonun derinleşmesine sebep olmuştur. Böylece bazı ülkeler, 1980'lerin ortalarından itibaren; gelirler politikasını da içeren heterodoks istikrar programlarına geçişi sağlamışlardır. Heterodoks İstikrar Programının amacını ise; Ortodoks İstikrar programlarından farklı olarak, ekonomik faaliyetlerde ve istihdam düzeyinde bir gerilemeye yol açmadan; enflasyonu kısa bir sürede ve etkili olarak aşağıya çekmektir, diyebiliriz (Bayraktutan ve Özkaya, 2002:2).

24 Ocak İstikrar Programı, 1978 ve 1979 İstikrar paketlerinden köken amaç, nitelik ve içerik olarak pek farklılık arz etmese de, Türkiye'de daha önce uygulanan istikrar programlarında olmayan bazı yapısal özelliklere sahiptir (Boratav ve Diğerleri, 1982:169). 1980 öncesinde uygulanan istikrar programları, genellikle kısa vadeli amaçlara sahipti; ekonomik sorunları çözmek amacı ile finansman ihtiyacını karşılamak, yükselen enflasyonu kontrol altına almak gibi amaçları içeriyordu; sanayileşme, dış ticaret politikasında ve devletin ekonomideki rolü hakkında radikal değişimler hedeflemiyordu. Oysa 24 Ocak 1980 İstikrar Programı, uzun dönemli ve kalıcı bir ekonomik gelişmeyi ana hedefi olarak belirlemiştir. Uzun dönemli hedeflerini ise, şu şekilde belirtebiliriz: kamu sektörünün faaliyet alanının sınırlandırılması, sermaye ve emek piyasalarının arz ve talep koşullarına göre belirlenmesi ve de iç ve dış piyasada liberalleşmeye önem verilerek, hem üretimin gelişmesini sağlamak hem de liberalleşme

ile birlikte dünya ekonomisine de entegre olmak olarak, bu hedefleri özetleyebiliriz. Bu program ile ekonominin geleneksel sanayileşme ve dış ticaret stratejisinde ve kurumsal yapısında değişiklikler amaçlanmıştı. Devletin, ekonomideki yerinin daraltılması ve ekonomiye, devlet müdahalelerinin ortadan kaldırılması hedeflenmişti. 24 Ocak İstikrar Programı, öncelikle enflasyon ve ödemeler dengesi güçlükleri ile mücadele için hazırlanmış bir tedbirler paketi olarak sunulsa da, uzun ve kısa vadeli amaçların çokluğu karakterize edilmektedir (Şahin, 2013:190; Demircan ve Ener, 2003/2004:94-95).

Öz olarak, 24 Ocak İstikrar Programı'nı; Türkiye'de uygulanan diğer İstikrar Programları'ndan ayıran özelliklerini dört noktada toplayabiliriz:

- 1) Tüm istikrar programları genelde, piyasa ekonomilerine yönelik uygulanır; 24 Ocak İstikrar Programı da hem bu görüş hem de dünya görüşünün belirgin bir ürünü olmak ile beraber, ekonomiyi yeniden örgütlemekte ve ekonomide, devletin etkinliğini sınırlamak amacına yönelik niyetler taşımaktadır.
- 2) 24 Ocak İstikrar Programı'nın gündeminde, ekonominin dışa dönük bir şekilde yeniden örgütlenmesi yer almakta ve böylece İthal İkameci Kalkınma stratejisini değiştirmeye eğilim sağlanmıştır. Böylece; İhracata Yönelik Kalkınma stratejisi olarak bilinen, temelde ekonomiyi uluslararası verilere ve tercihlere göre düzenlemeyi amaçlayan bu yaklaşım ikame edilmeye çalışılmaktadır.
- 3) 24 Ocak İstikrar Programı'nın, bir özelliği de dış çevrelerden ve özellikle IMF'den sağladığı destektir.
- 4) Son olarak, bu İstikrar Programı'nda belirgin olarak uygulamadaki ödün verilmeyen kararlılık ve disiplindir, bu durum ise yaşanan dönemin siyasal niteliği ile ilişkili olarak kendisini göstermektedir (Boratav ve Diğerleri, 1982:170-171).

24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Programı uyarınca başlıca şu tedbirler alınmıştır (Kocadağ, 2010:70):

- Enflasyonun kontrol altına alınması,
- Devletin, ekonomideki yerini küçülten ve devlet müdahalesini azaltan önlemler,

- Dış ticaretin geliştirilmesi ve serbestleştirilmesi,
- Sıkı para politikası ve vergi yasalarında değişiklikler içeren önlemler,
- Faiz hadlerinin serbestleştirilmesi.

3.1.2.2. 24 Ocak Kararları'nın Uygulama Sonuçları ve Değerlendirilmesi

24 Ocak 1980 Kararları, Cumhuriyet döneminden günümüze değin; Türkiye ekonomisi için bir dönüm noktasıdır ve günümüzde de güncel olan ekonomik gelişmelerden bir tanesidir. Kazgan'ın, 24 Ocak 1980 Programını değerlendirmesi; bu program hakkında yönlendirici bilgiler elde etmemizi sağlamıştır.

Serbest piyasa ekonomisi ile dışa açılıma götüren ekonomi politikaları temelde; 1950-1954 arasında başlatılıp, üç yılda tükenen liberalleşme programına benziyordu. Ancak, bu kez serbestleşme sürekli ve daha köklü olduğu gibi, ekonomide yaşanan sıkıntılar, ne boyutta olursa olsun; küçük gecikmeler dışında, IMF ve DB'nin çizdiği yoldan geri dönüşü yoktu. 1980-1984 yılları arasında, 1929 Krizi'ni izleyen dönemden farklı olarak; ekonomiyi giderek serbestleştirme, dünya ekonomisiyle bütünleştirme, devleti piyasaya müdahaleden alıkoyarken; yeni kurumlaşmalarla yapısını değiştirme gündemdedi. Programın getirdiği bir diğer boyut ise; "ihracata dönük büyüme" modeliydi (Kazgan, 2005:195).

Bu süreçte; 24 Ocak Kararları'nın da desteği ile Türkiye ekonomisi, İthal İkameci Politikadan vazgeçmeye başlamış; serbest piyasa mekanizmasına dayalı, ihracata yönelik politikaya geçmiştir. Bu kararlar ile Türkiye ekonomisinin uluslararası rekabet ortamına uygun, dünya ekonomileriyle entegre olabilecek düzeyde, dinamik bir yapıya kavuşturulması amaçlanmıştır. 1983'ten itibaren, serbest piyasa sisteminin temelleri atılmıştır. Ekonominin dünya pazarına açılması, bu kararlar ile hızlanmıştır. Uluslararası finans kuruluşlarının, özellikle IMF'nin belirlediği koşullar çerçevesinde; 1980 sonrasında Türkiye'de uygulamaya konulan 24 Ocak istikrar ve yapısal uyum politikaları, kısa dönemde dış ödemeler dengesi ve fiyat istikrarının sağlanmasını; uzun dönemde ise ekonomide yapısal dönüşümleri gerçekleştirecek, serbest piyasa ekonomisinin yerleştirilmesini ve dışa açılmanın sağlanmasını öngörmektedir (Kocadağ, 2010:71).

❖ 1980-1983 Dönemi

Bu dönemde yaşanan sayısal verileri hakkında, Şahin'in açıklaması yönlendirici bilgiler vermektedir.

Faiz oranlarının, piyasa koşullarına bırakılması ile faiz oranları hızla artmış; 1 Temmuz 1980 tarihinden sonra, kredi faizleri ile vadeli tasarruf mevduatı faizleri tümüyle serbest bırakılmıştır.

Enflasyon oranı; 1981 yılında %36'ya, 1982 yılında da %25'e düşmüştür. GSYİH artış hızı 1980 yılında %1 iken; 1981 yılında %5.1'e, 1982 yılında %4.3'e ve 1983 yılında da %3.3 oranlarında, 1980 yılına nazaran yükselme eğilimi içerisine girmiştir. İstikrar programı çerçevesinde uygulanan, yatırımları kısma ve sıkı para politikası uygulamaları, büyüme hızının önceki yıllara kıyasla; daha düşük düzeyde kalmasına neden olmuştur. İhracatın ithalatı karşılama oranı, %45'ten %60 seviyelerine çıkmıştır. Cari işlemler açığı, 1980 yılında 3.4 milyar USD iken; 1983 yılında 1.6 milyar USD'ye inmiştir.

24 Ocak 1980'de TL, %32.9 oranında devalüe edilmiştir. Ardından TL'nin aşırı değerlemesini önlemek için, çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Reel faiz ve liberal dış ticaret politikaları sayesinde, ihracat 1980 yılında 2.9 milyar USD seviyesinde iken; 1983 yılında 5.9 milyar USD seviyesine yükselmiştir. İhracat rakamlarındaki bu olumlu gelişmeye paralel olarak, yabancı sermaye ve işçi döviz girişi de artmıştır. Tüm bu olumlu gelişmeler, Türkiye'nin döviz darboğazını aşmasını sağlamıştır. Bankalar sistemi aracılığı ile kaynak oluşturmaya başlanmasıyla kamu kesimi, yerini özel sektöre bırakmaya başlamıştır. GSMH içerisinde kamu harcamalarının oranı; %27-28'den, %20-21 dolayına inmiş; kamu gelirlerinin GSMH'ye oranı da vergi düzenlemeleri sonucu %18 dolayına yükselmiştir.

1980-1983 döneminde uygulanan daraltıcı maliye politikaları sonucu, kamu harcamalarında düşüş gözlenmiştir. Toplam kamu harcamalarının GSMH'ye oranı, 1980 yılında %33.1 iken; 1982 yılında %24.4'e düşmüş, 1983 yılında ise %29.1 oranında gerçekleşmiştir. Maliye politikası çerçevesinde, 1980-1983 döneminde KİT'lerin finansmanı da söz konusu olmuştur. 24 Ocak 1980 Kararları ile KİT'leri, zarar eden kuruluş olmaktan kurtarmak için; KİT fiyatları serbest bırakılmıştır. 1984 yılından itibaren KİT'lerin özelleştirilmesi gündeme gelmiştir.

Bu dönemde, toplam 7.2 milyar USD tutarında yeni dış borç sağlanmıştır. Uluslararası piyasalardan sağlanan, krediler sayesinde; dış finansman sorunları aşılmıştır. Dış borçların vade yapısı, önemli ölçüde iyileşmiştir. Kısa vadeli borçların, toplam borçlardaki payı %13'e inmiş ve bu oran 1983 yılında 2.517 milyar USD, 1981 yılında 1.2 milyar USD, 1982 yılında 1.599 USD ve 1983 yılında 1.862 milyar USD olarak gerçekleşmiştir. 1980'li yıllarda dış borçlanma eğilimi hızla devam etmiştir. Aynı zamanda, bu dönemde kısa vadeli amaçlara öncelik verilmiştir. Alınan önlemlerin kısa dönemde kütüklerin, kuyrukların ve kara borsanın ortadan kaldırılmasına çalışılmıştır. Enflasyon baskısının kırılması ve piyasaların bir düzene sokulması için, çaba harcanmıştır. Bu çabalar başarılı olmuş ve kısa vadeli amaçlar gerçekleştirilmiştir (Şahin, 2013:196).

Türkiye ekonomisinde 1970'li yılların sonlarında ağırlaşan ekonomik koşullar, hayatın her alanında kendini göstermiştir. Olumsuz gelişmelerin en çok kendisini gösterdiği ekonomik alan ise, enflasyon oranları olmuştur. Enflasyon oranları, 1980'li yıllarda üç rakamlı boyutlara yükseltmiştir. 1970-80 döneminde görülen enerji ve döviz darboğazları özellikle, sanayi sektöründe kendini hissettirmiş; bu da eksik kapasite

kullanımına yol açmıştır. Sanayi sektöründeki bu gerileme, GSMH'ye yansımış ve buna paralel olarak halkın refah düzeyinde düşüslere neden olmuştur. Bu darboğazlardan hizmet sektörü de etkilenmiş ve 1980 yılında %0,22 oranında gerilemiştir. Artan ekonomik bunalım ve enerji darboğazları, sanayi sektöründe etkili olurken; bu doğrultuda işsizlik oranlarında da artış kaydedilmiştir. 1979 yılında %9,7 olan işsizlik oranı, 1980'de %14,4, 1981 yılında da %14,8 e yükselmiştir (Aydoğan, 2004:93). İşsizlik olgusunun, ülke ekonomilerinde ekonomik istikrarsızlarının yanı sıra; oluşturduğu sosyal istikrarsızlığın da tekrar ekonomik istikrarsızlığa yansıdığı göz ardı edilmemelidir.

1980'li yıllarda, Türkiye ekonomisinde görülen enflasyon olgusu; gündemi meşgul eden ekonomik istikrarsızlıklardan biriydi. Yaşanan enflasyonun artış nedenleri, hükümetin izlediği yanlış ekonomi politikalar ile para arzının kontrolsüzce arttırılması, kamu sektöründe görülen açıkların fazlaşması, iç ve dış borç faizlerinin sürekli artması olarak görülmüştür. Hükümetin, artan harcamalarını finanse edebilmek için başvurduğu borçlanma stratejisi ile Türkiye'nin dış borç stoku; 1981'de 14.6 Milyar Dolar iken, iç borç stoku 93.643 Milyar TL'ye yükselmiştir. Hükümetin borçlanma politikası faiz hadlerini yükseltmiş, böylece bu durum özel kesim reel yatırımlarının azalmasına neden olmuştur. Özel kesim, yatırımlarını kısa dönemde sonuç verecek alanlara kaydırarak; turizm sektörüne yönelmiştir (Kumcu, 2000:160-180). İşte ekonomide yaşanan bu olumsuzluklar ve bunalımdan kurtulmak amacıyla dönemin hükümeti, IMF'nin temsil ettiği yabancı sermaye çevrelerinin kredi desteğini arkasına alarak; ekonomide köklü değişiklikler yapmak amacı ile 24 Ocak 1980'de IMF ile istikrar programı imzalamıştır.

24 Ocak İstikrar Program uygulamalarının ilk döneminde, diğer istikrar programlarında olduğu gibi, kısa vadeli amaçlara öncelik verilmiştir. Bunun nedeni ise, o dönemde sürekli gündemde olan yüksek enflasyon oranlarıdır. Bu amaçla da, enflasyon baskısının kırılması ve piyasaların düzene sokulması hedeflenmiştir. 1980 yılındaki %107,2'lik enflasyon oranının, 1981'de %36,8'e, 1982 yılında ise %27'ye düştüğü görülmektedir. 1983'te %30,5 olan enflasyon oranı, bir yıl aradan sonra %50'ye ulaşmıştır (DPT, 1990:109). 1981-83 dönemi, yeniden toparlanma dönemiydi. Türkiye ekonomisinde, 1980-1983 arasındaki dört yıllık dönemde ortalama %2,7 oranında; yaklaşık olarak nüfus artış hızı düzeyinde bir büyüme hızı gerçekleşmiştir.

1984-1997 yıllarını kapsayan ikinci dönemde, büyüme hızında yüksek artışlar sağlanmış ve dönem içinde yıllık ortalama büyüme hızı %6,6 olarak gerçekleşmiştir. 1988 ve 1989 yıllarında ise, ekonominin görece bir yavaşlama içine girdiği görülmektedir (Karakayalı, 2003:189-190). 1988'e kadar ortalama %40'lar civarında olan enflasyon oranları, 1988'de %75'e çıktıktan sonra, %60'lara yerleşmiştir. Bu durum 1994 yılına kadar, aynı oranda seyretmiştir (Aydoğan, 2004:94).

Son olarak bu dönemin en önemli durumlarından bir diğeri ise; Türkiye'nin 1980-1983'ü kapsayan üç yıl için bir stand-by anlaşmasının imzalanmasını istemesidir. IMF'ye verilen Niyet Mektubu'nda, Türkiye şunları taahhüt ediyordu:

- *Türkiye ekonomisinin, giderek daha fazla serbest piyasa ekonomisine dönmesi sağlanacak,*
- *Enflasyonu durdurmak için, sıkı para politikası uygulanacak; bu amaçla kredi tavanları konacak,*
- *Akaryakıt fiyatları, tarım ürünleri taban fiyatları, KİT fiyatları enflasyonu önleyecek biçimde ayarlanacak; KİT fiyatları bu kuruluşlarca serbestçe saptanacak,*
- *Kamu harcamaları kısıllanacak, ama enerji yatırımları bundan etkilenmeyecek,*
- *Faiz oranları artırılacak ve fon piyasasında rekabet koşulları gerçekleştirilecek,*
- *Ücret anlaşmazlıklarının, yürürlüğe konulacak ekonomik program çerçevesinde çözümlenmesine çalışılacak,*
- *Döviz kuru, Türkiye'nin rekabet gücünü sağlayacak biçimde, değişken olacak; dış yardım sağlanmasını izleyerek de serbestleşmeye geçilecek,*
- *Borç yönetimine özen gösterilecek ve vadesi geçmiş borç tutarının artmamasına çalışılacak,*
- *Hükümet alınacak ekonomik önlemler konusunda, IMF'ye sürekli danışacaktır.*

Böylece hükümet IMF, Dünya Bankası ve OECD'ye karşı kredi alma, borç erteleme savaşı verirken; 24 Ocak 1980 Programı'nın ve onu izleyen dönemdeki kararların ve Kasım 1983'te iktidara yeni gelen hükümetin aldığı, genelde 29 Aralık Kararları olarak bilinen, kararların da temeli atılmış oldu. Bu taahhütler sayesinde; 1980'de 2.6, 1981'de 2.26, 1982'de 1.76, 1983'te 1.87 milyar dolar proje ve program kredisi alınabildi (Kazgan, 2005:200-201).

1980-1983 dönemini özetlersek; piyasalarda arz talep dengesi sağlanmaya çalışılmış ve en çok gündemde yer alan enflasyon, düşme eğilimine girmiştir. Ödemeler bilançosu açıkları küçülmüş, dış ödemeler rahatlamış ve döviz darboğazından çıkmıştır. Bu olumlu gelişmelere karşılık; GSMH büyüme oranları düşük düzeyde kalmış, işsizlik artmış ve para piyasası dengesizlikleri devam etmiştir. Devletin ekonomideki yeri daralmamıştır.

❖ 1984-1989 Dönemi

1985 yılında, zorunlu karşılıklar sisteminde köklü değişiklikler yapılarak; zorunlu karşılıkları etkin ve esnek bir para politikası aracı haline getirecek şekilde, sistemdeki aksaklıklar giderilmiştir. 1985 yılı Nisan ayından başlayarak, ihracat ve yatırım karşılıklarının yatırılma süresi altı haftadan iki haftaya indirilmiş ve oran %25'ten yıl sonunda %19'a, 1986 yılı başında %15'e düşürülmüştür. Zorunlu karşılıklara ödenen faiz oranı da, 1985 yılı boyunca azaltılarak; yıl sonunda tamamen kaldırılmıştır.

1984 yılında, ödemeler dengesini iyileştirmek ve enflasyon hızını yavaşlatmak amacıyla, yürürlüğe konulan ekonomik program uyarınca; sıkı para politikası uygulanmaya çalışılmış ve nominal faiz oranları önemli ölçüde yükselmiştir. Ancak dış ticaret ve ödemeler sisteminin liberalleşmesi sonucu, Merkez Bankası'nın dış varlıklarının beklenenden hızlı artmasına bağlı olarak, parasal büyüklükler 1984 yılında hızlı bir genişleme göstermiştir. 1984 yılının ikinci yarısında, para arzının hızını yavaşlatmak üzere bazı önlemler alınmıştır. Bu bağlamda, Merkez Bankası'nın verdiği reeskont kredileri durdurulmuş, disponibilitate oranı %10'dan %15'e yükseltilmiştir. 1985 yılında, Merkez Bankası'nın para arzını kontrolü; doğrudan rezerv paranın, dolaylı olarak rezerv çarpanının etkilenmesine dayanmaktadır. Rezerv para artışına büyük ölçüde, Merkez Bankası'nın kamu kesimine kullandığı kredilerdeki büyük artış neden olurken, dış varlıkların artışının etkisi sınırlı olmuştur (Parasız, 1998:213).

Hükümet, kamu kesiminin ekonomideki yerini küçültmeyi vaat etmiştir. Bu amaçla, bazı vergi indirimleri uygulamaya konulmuştur; fakat kamu kesimi harcamalarında tasarrufa gidilmemiş, kamu harcamaları kontrol altına tutulamamıştır. KİT'ler özelleştirilememiş ve KİT'lerin açıkları bütçe üzerinde yük olmaya devam etmiştir. Aynı zamanda, 1930'lu yıllardan itibaren kamu kesimi öncülüğünde sürdürülen İthal İkameci Sanayileşme Politikası, bu yıllarda terk edilmiştir. Devlet, sanayileşmede ve ekonomik büyümede üstlendiği lokomotif olma görevinden çekilmiş; 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren, bu rol özel sektöre geçmiştir. 1984'te özelleştirme çalışmaları başlatılmış, fakat 1985-1989 döneminde özelleştirmede kayda değer bir gelişme olmamıştır (Şahin, 2013:199).

1980'li yılların en önemli politikalarından olan dışa açılma uygulamalarına baktığımızda; 1980'li yıllarda uygulanan liberal politikalar sonucunda, dış ticaret hacmimiz hızla genişlemiştir. 1984'ten itibaren ihracat teşvikleri artırıldı. Mali nitelikli ihracat teşviklerinden birkaçını saymak gerekirse; vergi iadesi, ihracata düşük faizli kredi, ihracat karşılığı dövizden mahsup, vergi, resim ve harçlardan muafiyet ve ihraç malları üretiminde kullanılan ithal girdiler için gümrük vergisi istisnası sayılabilir. 1984-1988 döneminde TL, döviz karşısında reel olarak %40 değer kaybetti, TL'nin döviz karşısında değer yitirmesi dış borç stoku nedeniyle; TCMB bilançosundaki değerlendirme hesabını şişirdi, TCMB bu hesabı aktifleştirerek karşılığında emisyonla gitti. Bu bağlamda 1984'te ithalatta liberalizasyon sistemi değiştirildi ve ithalat çok büyük ölçüde serbestleştirildi, kambiyo rejimi serbestleştirildi.

1984-1991 döneminde, ödemeler bilançosunda en hızlı büyüyen kalemler; dış borç ödemeleri ve dış kredi kullanımı oldu. Türkiye dış borç anapara ve faizlerini düzenli ödemesine karşılık, dış borç stoku; 1984'teki 20.7 milyar dolar düzeyinden, 1991'de 50.5 milyar dolar düzeyine ulaştı. 1980'li yıllarda dış borç stokunun hızlı büyümesinde, 1984'ten itibaren finansal serbestleşme bağlamında; özel sektörün kısa vadeli borçlanmasındaki ivme önemli rol oynamıştır. 1984'ten sonra ithalat da çok hızlı gelişti, 1984 sonunda 10.8 milyar dolara ulaşan ithalat, yedi yıl içinde katlanarak 1991'de 21 milyar doları aştı. İthalattaki hızlı gelişme nedeniyle, dış ticaret açıkları mutlak olarak büyüdü, ihracatın ithalatı karşılama oranı düştü. Dış ticaret açıkları 1989'da 4.2 milyar dolar, 1990'da 9.6 milyar ve 1991'de 7.3 milyar dolar gerçekleşti (Şahin, 2013:205).

Bu dönemde Türkiye ekonomisini büyüme olarak değerlendirdiğimizde ise; 24 Ocak Programı'nda ekonomik büyüme, 1984 yılına kadar kısa vadeli hedefler için feda olarak görülüp, öncelikli hedefler arasında yer almamaktaydı. Çünkü 1979-1980 yılları bunalımın ağır yaşandığı ve istikrar programı çerçevesinde şok önlemlerin uygulandığı yıllardır. Bu dönemde öncelikli hedef piyasalarda arz-talep dengesinin tesis edilmesi ve fiyat istikrarının sağlanmasıdır. Bu yıllarda, büyümenin duraklamasına bağlı olarak; kişi başına milli gelir düşmüş, halkın refah seviyesi kötüleşmiştir.

1984'ten itibaren ekonomide canlanma yaşanmıştır. Dünya ekonomilerinin konjonktüründe yaşanan iyileşme, Türkiye'yi de olumlu etkilemiştir. İhracatın ve

ithalatın artması ve dış kredilerin açılması, ekonomide canlanma meydana getirmiştir. Bu dönemde özellikle; inşaat, sanayi, enerji, ulaştırma, ticaret ve imalat sanayi sektörlerinde büyüme hızlanmıştır. 1984-1987 döneminde, GSMH yılda ortalama %6,7 oranında, sınıai hasıla yılda ortalama %8,4 oranında büyümüştür. Ekonomideki bu canlanma, 1986'dan itibaren işsizlik oranının azalmasını da mümkün kılmıştır. 1985'te %16,3 (2979 bin) kadar yükselen toplam işgücü fazlası; 1986'da %15,8'e, 1987'de %15.2 (2856 bin) gerilemiştir. Bu dönemde özellikle; inşaat, turizm ve ulaştırma sektörlerindeki canlanma yeni istihdam imkânlarını meydana getirmiştir.

1984'ten sonra ekonomik sektörlerin, GSMH'deki paylarında dikkat çekici değişimler olmuştur. Tarımın, GSMH'deki payı giderek küçülmüş ve 1991 yılında %16'ya inmiştir. Sanayi sektörünün payında değişme olmamış, hizmetler sektörünün GSMH'deki payı %60'a çıkmıştır.

Tablo 4: Ekonomik Sektörlerin GSMH'deki Payları:

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Kişi Başına GSYH (dolar)	Kişi Başına GSYH (dolar)
1981	24.2	21.9	52.5	1368	2564
1984	21.2	21.1	55.4	1461	3168
1987	17.8	25.8	55.2	1668	3911
1990	17.5	25.9	53.2	1760	4566

Kaynak: (Şahin, 2013:209).

1981-1990 döneminde, GSYH yılda ortalama %4.5 civarından büyümüş, ekonomi politikasında ve ekonominin işleyişinde radikal değişimler yaşanmıştır. Yine de Türkiye, ekonomik gelişme ve refah düzeyi bakımından; GOÜ grubunun orta sıralarında yer almaya devam etmiştir. Türkiye'de; 1980'li yıllar yüksek enflasyon içinde dalgalı, istikrarsız büyümenin ve dış ticarete ve mali piyasalarda serbestleşme çabalarının sürdüğü yıllar olmuştur. Bu dönemde, devlet sanayileşmeye katkılarını azaltmış; fakat yeterli ölçüde ekonomik olarak küçülmemiş, aksine normal gelirlerine ek olarak yoğun biçimde iç ve dış borçlanmaya başvurarak, ekonomiden kaynak kullanımını artırmıştır (Şahin, 2013:206-209).

3.1.3. Maliye Politikası Alanındaki Gelişmeler (1980-1983)

3.1.3.1. Kamu Harcamalarının ve Gelirlerinin Gelişimi

Tablo 5: Türkiye Ekonomisinde Kamu Harcamalarının ve Gelirlerinin Gelişimi (1980-1983):

	1980	1981	1982	1983
<u>Harcamalar (milyar TL)</u>	1.078	1.516	1.602	2.613
-Cari (%)	45,9	42,1	45,0	40,9
Personel (%)	31,7	26,2	27,6	25,7
Diğer Cari (%)	14,2	15,8	17,4	15,2
-Yatırım (%)	17,2	20,2	20,8	18,1
-Transfer (%)	36,9	37,7	34,2	41,0
Faiz Ödemeleri (%)	2,9	5,0	5,5	8,1
KİT'lere transferler (%)	18,8	12,6	14,0	11,7
Vergi İadeleri (%)	0,5	2,1	0,0	7,2
Sosyal Güvenlik (%)	4,1	3,7	4,2	4,4
Diğer Transferler (%)	10,6	14,3	10,5	9,7
<u>Gelirler (milyar TL)</u>	912	1.392	1.444	2.300
-Vergiler (%)	82,2	85,5	90,3	84,1
Dolaysız Vergiler (%)	51,6	55,2	57,2	50
Dolaylı Vergiler (%)	30,6	30,3	33,1	34,1
-V.D.N.G.(%)	15,5	10,2	8,4	13,7
-Ö.G ve F. (%)	1,2	3,4	0,0	0,8
-Katma Bütçe (%)	1,1	0,9	1,3	1,3
<u>Bütçe Açığı (milyar TL)</u>	-166	-12,4	-157	-313
<u>Bütçe Açığı / GSMH (%)</u>	-3,1	-1,5	-1,5	-2,2
<u>Faiz Dışı Fazla / Açık (milyar TL)</u>	-135	-48	-70	-101
<u>Faiz Dışı Fazla (Açık) / GSMH (%)</u>	-2,5	-0,6	-0,7	-0,7
<u>KKBG / GSMH (%)</u>	8,8	4,0	3,5	4,9
Harcamalar / GSMH (%)	20,33	18,89	15,09	18,75
Gelirler / GSMH (%)	17,20	17,35	13,61	16,51

Kaynak: (DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2004)).

Tablo'da, maliye politikasının temel göstergelerinden olan harcama ve gelir göstergelerinin sayısal verileri yer almaktadır. Ele alınan dönemde, harcamaların ekonomik etkinlik açısından sınıflandırılması incelenirse; cari harcamaların payında, izleyen yıllarda bir gerileme olduğu görülmektedir. Yatırım harcamalarının da 1980, 1981 ve 1982 yıllarda artış olmak ile birlikte durağan bir hale gelmiştir. 1983 yılında ise, bir gerileme eğiliminde olduğu görülmektedir. Cari ve yatırım harcamalarındaki gerilemeye karşın, transfer harcamalarında bir düşüş olmak ile birlikte genel olarak; bu harcamaların artışı devam etmiştir. Transfer harcamalarının oransal dağılımına baktığımızda, %36,9 seyrinde iken; incelediğimiz dönemin sonunda, %41 dolaylarına ulaştığını görmekteyiz. Verimlilik açısından etken olmayan ve kamu harcamalarının ülke ekonomisine katkısını olumsuzlaştıran ya da düşüren transfer harcamalarının artışının temel nedeni, artan iç ve dış borç faiz ödemeleridir. Dönem sonunda, konsolide devlet bütçesinin yarısına yakınının transfer harcamalarına gitmesi; kamu mali yönetiminin neden etkin olamadığının açık bir göstergesi olarak görülmektedir (Tüğen, 1991:10).

Tablo'da görüldüğü gibi; 1980 yılında konsolide bütçe harcamalarının %2,9'unu oluşturan faiz ödemeleri; her yıl artış ile birlikte incelenen dönemin son yılında, %8,1 seyrine ulaşmıştır. Transfer harcamaları içerisindeki diğer kalemlerdeki dalgalanmalara karşın; istikrarlı bir şekilde artış içerisinde olan tek kalem, iç ve dış borç faiz ödemelerini kapsayan faiz ödemeleri olmuştur. Transfer oranlarında genel bir artış olmak ile beraber, alt kalem olan KİT'lere yapılan transferlerin oranları ise düşüş eğiliminde gerçekleşmiştir. Dönem boyunca, cari harcamalardaki azalmayı yatırım harcamalarına aktarımının yapılamamasının nedeni de, transfer harcamaları bir başka deyimle; faiz ödemeleri kaleminin önlenemez yükselişidir. Dönem başında, kamu harcamalarının GSMH'ye olan oranı, %20,33 iken; dönem boyunca bu oranının azaltılmasına yönelik uygulamaların ve GSMH artışı sonucunda dönem sonunda, %18,75 oranına gerilemiştir.

Arz Yönlü İktisat denilen ve 1970'lerin sonundan itibaren İngiltere ve ABD'de uygulanmaya başlayan, Yeni Sağ'ın iktisat ve maliye politikalarının özünü; vergi oranlarının düşürülmesi yoluyla ekonomide çalışma, tasarruf ve yatırım eğilimlerinin uyarılması oluşturmaktadır. Gelir vergisinin emek ve sermayenin daha fazla çalışma ve girişim arzusunu körelttiği yönündeki Neoklasik argümanlardan hareket eden Arz

Yönlü İktisat yaklaşımının doğrudan uzantısı ise, dolaylı vergilerin öne çıkarıldığı bir sisteminin oluşturulması olmaktadır. Bu politikalar sonucunda; ekonominin hareketlilik kazanması, ekonomik büyümenin canlanması, bireysel ve kurumsal gelirlerin artması amaçlarına yönelik, vergi oranlarının düşürülmesine karşın; artan gelirler sonucunda vergi gelirlerinde bir artış meydana gelmesi beklenmektedir (Oyan ve Aydın, 1991:8). Türkiye’de de Arz Yönlü İktisat doğrultusunda, kamu gelirleri içerisinde en fazla paya sahip olan vergi sisteminde belli başlı düzenlemelere gidilmiştir. 1983 yılı sonunda, iktidara gelen hükümetin programında ve Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda vergi politikasına ilişkin hususlardan hareketle; 1980 sonrası vergi politikalarının, temel hedeflerini; vergi gelirlerinin esnek olması, dolaylı vergilere ağırlık verilmesi ve vergilemenin teşvik edici olması şeklinde özetlemek mümkündür (Uşun, 1997:74).

Gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye’de kamu gelirlerinin önemli payını, genelde vergiler oluşturmaktadır. 1980’li yıllarda yaşanan gelişmeler, Türk Vergi Sistemi’nde yeni düzenlemeler yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu dönemde izlenen vergi politikalarında; genel olarak Monetarist içerikli tüketim vergilerinin arttırılması, özel sektör yatırımlarının arttırılması ve ihracatın arttırılması ön planda tutulmuştur.

1980’li yıllar, maliye politikası açısından; reformların yaşandığı bir dönem olmuştur. Gerçekleştirilen vergi düzenlemelerinin temel niteliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- i. Vergi sisteminin sadeleştirilmesi.*
- ii. Vergi yükünün, bütün vergi ödeyen kesimler itibariyle; adil bir şekilde dağıtılmasının sağlanması.*
- iii. Serbest meslek sahiplerinin ve diğer kendi işlerinde çalışanların daha etkin bir şekilde vergilendirilmesi.*
- iv. Tarım kesiminde sağlanan kazançların, daha etkin ve sistemli bir şekilde vergilendirilmesi.*
- v. Sabit oranlı vergi, resim ve harçlar ile önemli ayarlamaların yapılması.*
- vi. Vergi cezalarının, vergiden kaçınmayı caydıracak şekilde ağırlaştırılması.*
- vii. Vergi kontrol ve denetim mekanizmalarının, etkinlik ve verimliliğini arttıracak şekilde yeniden düzenlenmesi.*
- viii. Gelir vergisinde, bir yandan özel ve genel indirim miktarındaki düzenlemelerle matrahi küçülterek; diğer yandan da vergi dilimlerini günün koşullarına göre, yeniden ayarlayarak sabit gelir grupları üzerindeki yükün hafifletilmesi ve böylece gelir dağılımının bir ölçüde iyileştirilmesi.*

ix. Üretim üzerinden alınan vergilerin, yeniden gözden geçirilerek; bunların ekonomi üzerindeki yükünün hafifletilmesi ve vergilemeden doğan ekonomik zararların, en aza indirilmesi ve Katma Değer Vergisi için uygun bir ortam hazırlanması (Parasız, 1998:232).

1980-1981 yıllarında vergi yasalarında yapılan düzenlemeler ile 24 Ocak 1980 Kararları'nın odak noktası olan liberalleşme adımları doğrultusunda; ihracatın özendirilmesi, yatırımların uyarılması temel hedefler olmuştur. Bunun yanı sıra, yapılan düzenlemelerle sosyal adaletin sağlanmasına da çalışılmıştır. Uygulanan Monetarist içerikli arz yanlı ekonomi politikaları doğrultusunda, vergi sisteminde değişiklikler yapılmıştır.

Kamu gelirleri politikasında yapılan bu düzenlemeler doğrultusunda ve sıkı maliye politikası uygulamalarının geçerli olduğu 1980-1983 yılları için, Tablo'ya baktığımızda kamu gelirlerinin gelişimini sayısal olarak incelediğimizde; incelenen dönemde kamu gelirleri içerisindeki vergi gelirlerinin payı, ortalama %85 dolaylarında gerçekleşmiştir. Bu dönemde; vergi gelirleri içerisindeki dolaysız vergilerin, kamu gelirlerinden aldığı pay, dolaylı vergi gelirlerinden daha yüksek gerçekleşmiştir. 1980 yılı başında, toplam kamu gelirleri içerisindeki payı %15,5 olan V.D.N.G. kalemi, dönem sonunda %8,1 oranı ile gerçekleşmiştir. Kamu gelirleri içerisinde; mevcut dönem itibariyle önemli bir paya sahip olmayan Ö.G ve F.'lerin payı 1980 yılında, %1,2 iken; dönem sonuna gelindiğinde %1,2'lerden %0,8 oranına gerilemesinin, bütçe dışı fon uygulamasının bir sonucu olarak değerlendirilmesi mümkündür. Katma bütçenin, kamu gelirleri içerisinde aldığı pay, dönem başında %1,1 iken; incelenen dönem sonunda ise %1,3 olmuştur. Toplam kamu gelirlerinin, GSMH'ye oranları incelendiğinde; 1980 yılında %17,20 olarak gerçekleşmesine ve kamu gelirlerini artırmaya yönelik olarak vergi reformlarına karşın, dönemin sonuna gelindiğinde ise %16,51 oranına düştüğü görülmektedir.

Öz olarak; maliye politikası araçları ekonominin liberal bir yapıya kavuşturulması yönünde kullanılacak şekilde tanımlanmıştır. Şöyle ki:

- *Kamu kesiminin daraltılması ve özel sermaye birikiminin kamu kesiminin yerini alabilmesi için, sermaye üzerindeki dolaysız vergi yükünün azaltılması,*
- *Vergi yükünün, yeniden düzenlenmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede dolaysız vergi yükünün, küçük girişimci üzerine kaydırılması; dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki ağırlığının artırılmasıyla, bir yandan vergi teşviklerinin neden olduğu kaynak kaybı telafi edilecek; bir yandan da iç talebi kısma programının desteklenmesi,*

- *Yasama denetimi ve dış denetim dışında kalan bütçe dışı fon sisteminin oluşturulması ve Başbakanlık ve bağlı kurumlar elinde kullanılması öngörülmüştür (Şimşek, 2001:101).*

1983 yılına kadar; IMF denetiminin devam ettiği ve askeri rejimin de yönetimde olduğu yıllarda, sıkı maliye politikası uygulamalarının etkisiyle birlikte; 1980 yılında Tablo'da görüldüğü gibi bütçe açıkları GSMH'nin %3,5'i olarak gerçekleşmiştir. 1981 ve 1982 yıllarında, bütçe açığı daha da azaltılarak istikrar kazandırılmış ve GSMH'nin %1,5'ine karşılık gelmiştir. Bu yıllar, sıkı bütçe politikasının uygulanmaya çalışıldığı ve büyük ölçüde de, başarılı sayılabilecek sonuçların elde edildiği yıllar olmuştur. 1983 yılı sonunda yapılan sivilleşme hareketi sonrası, iktidara gelen hükümet ve IMF denetiminden çıkılması; 1985 yılından sonra genişletici maliye politikası sonucu, kamu harcamalarındaki artışın daha fazla gerçekleşmesi nedeniyle, dönem başında gerçekleşen düşük bütçe açıklarından, yüksek bütçe açıkları oluşmaya başlamıştır (Emil ve Yılmaz, 2003:125).

3.1.3.2. Kamu Borçlanmasının Gelişimi

Tablo 6: Türkiye Ekonomisinde Kamu Borçlanmasının Gelişimi (1980-1983):

	1980	1981	1982	1983
İç Borç Stoku (milyar TL)	721	991	1.362	3.194
-Tahvil (%)	19,5	16,1	13,6	11,2
-Bono (%)	6,7	8,8	11,2	4,1
-Avans (%)	27	23,6	21	11,2
-Konsolide Borçlar (%)	46,6	51,3	54	75,7
İç Borç/GSMH (%)	13,5	12,3	12,8	22,9
Dış Borç (milyon dolar)	15.734	16.627	17.858	18.814
Kısa Vadeli (%)	16	14	9,9	12,1
Orta-Uzun Vadeli (%)	84	86	90,1	87,9
Kamu D.B.S. (milyon dolar)	11.889	13.276	15.773	15.773
Toplam Dış Borç / GSMH (%)	22,5	22,8	29,6	29,6
Kamu Dış B.S / GSMH (%)	17	18,2	25,3	25,3

Kaynak: (DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2004)).

24 Ocak 1980 İstikrar Programı'nın uygulanmasına başlandığı yıl, Türkiye ekonomisinde temel makro ekonomik sorunlar içerisinde; borçlanmanın verdiği olumsuz etkiler yer almaya başlamıştır. 1980-1983 dönemindeki iç borçlanmadaki gelişmelere bakacak olursak; 1980 yılı başında toplam iç borç stoku 721 milyar TL iken, incelenen dönemin sonunda 3 trilyon 194 milyar TL gibi bir sıçrama yaşamıştır. Dönem içerisinde belirli bir disiplin ile ilerlemeye çalışan iç borç stoku, 1981 yılından sonra; önlenemez bir hızla artış göstermiştir. Vade yapısı bakımından iç borç stoku incelendiğinde, 1980 yılından dönemin sonuna kadar; tahvillerin bonolara üstünlüğü devam etmiştir. İç borçlanmanın bir diğer kaynağı olan Avans kalemi de, dönem boyunca önemli bir ağırlığa sahip olmuştur. İç borçlanmanın oranlarına baktığımızda ise; 1980, 1981 ve 1982 yıllarında yaklaşık aynı oranlarda seyrederken, 1983 yılında ise bu oranın %100'e yakın bir oranda arttığını görmekteyiz.

Mevcut olumsuzluğa sahip Avans kaleminin, 1980 yılındaki iç borç stokunun %27'sine sahip olması; enflasyonist bir süreci açıkça göstermektedir. Daraltıcı maliye politikası uygulamalarının; devreye girmesiyle birlikte dönem sonunda avansların iç borç stokunun aldıkları pay, %11,2 oranına gerilemiştir.

1980 yılında iç borcun %46,6'sı, konsolide borç olarak gerçekleşmiştir. Dönem boyunca ortalama, %65'in üzerinde gerçekleşen bu kalem, 1983 yılındaki iç borç stokunun, %75,7'sine karşılık gelen miktarı ile en büyük seviyeye ulaşmıştır. 1980 yılında iç borç stoku, GSMH'nin %13,5'ine karşılık gelmekte iken; kamunun artan harcamalarının finansmanında sağlam ya da normal kaynakların yeterli olmaması nedeniyle, borçlanmaya başvurulması bu oranının her yıl artmasına neden olmuştur. Bu artışın, özellikle 1983 yılından itibaren hızlanması bir tesadüf bir olay olmamakta ve de öngörülebilir sonuçların elde edilmesine olanak sağlamıştır. O dönemden itibaren Türk Mali Sistemi; daraltıcı maliye politikalarını terk etmiş, genişletici maliye politikaları uygulamasını başlatmıştır. Bunun sonucu olarak, gereken durumlarda borçlanma kaleminden yardım alınmıştır.

Türkiye'de kamu açıklarının finansmanında en fazla kullanılan yöntem, iç borçlanma olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu açıklarının borçlanma yoluyla kapatma gayretinin ve borçlanmanın, genişletici maliye politikası aracı olarak kullanılması; ekonomi üzerinde olumlu ve iyileştirici etkilerinin yanında, olumsuz etkiler de meydana

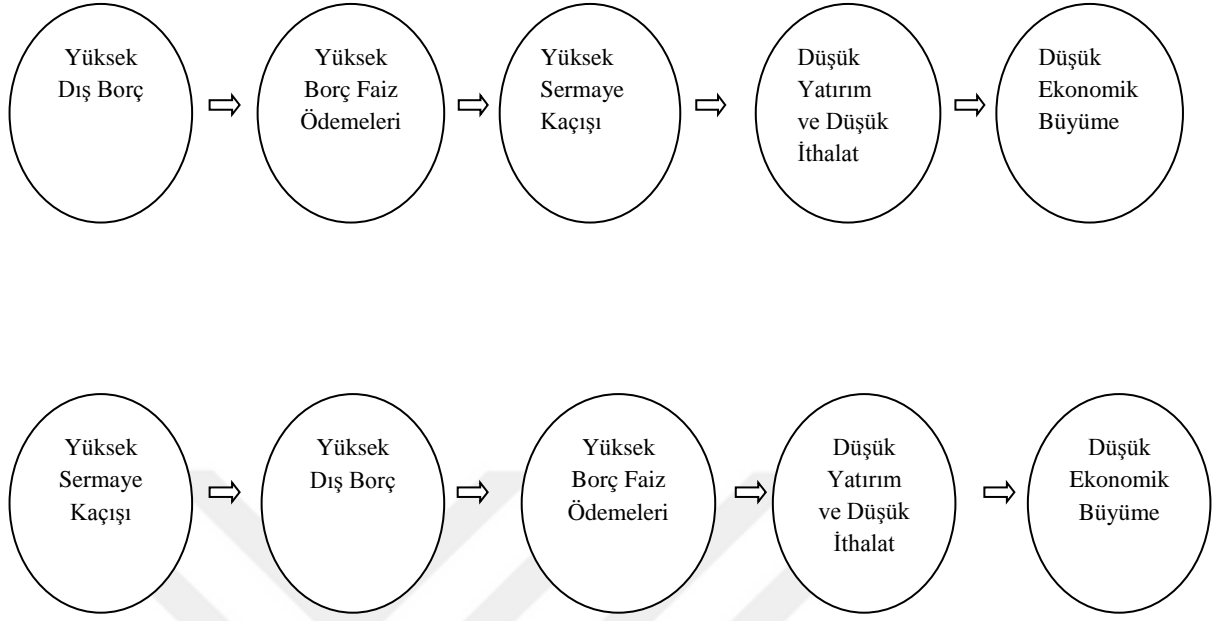
getirmiştir. İç borçlanmanın ekonomi üzerindeki en önemli etkisi, faiz oranları ve enflasyon oranları üzerinde göstermektedir. Türkiye ekonomisinde iç borçlar artarken, borçlanmaya alternatif olarak yeni ekonomik kaynakların oluşturulamaması ve tamamıyla borçlanmaya dayanılması sonucunda; borç ve faiz ödemeleri ekonomi üzerinde bir yük oluşturmuştur. Genellikle, kamu açıklarından kaynaklanan bu yüklerdeki artışlar sonucunda; ülkede yaşanan enflasyon iki haneli rakamlar olmaya devam etmiştir.

Dolayısıyla; 1980 sonrasında özellikle 1985'ten itibaren ülkemizde yaşanan enflasyonun başlıca nedenlerinden birisi, kamu açıklarının varlığı olmuştur. Türkiye'de kamu açıklarını kapatmak amacıyla, sadece borçlanma yoluna başvurulması; yeni kaynaklar meydana getirilememesi ve maliye politikasının etkin bir şekilde işletilememesi gibi nedenleri ile makro ekonomik dengeler kurulamamış ve özellikle kamu açıklarındaki hızlı artış eğilimi yavaşlatılamamıştır. Öz olarak; ekonomik istikrarın sağlanması amacıyla gerçekleştirilmeye çalışılan iç denge, dönem itibariyle kamu açıkları ve bu açıkların finansman şekline dolaylı olarak sağlanamamıştır (Boratav, 2003:154). İç borçlanma, bu yıllarda kamu açıklarının finansmanında giderek artan bir öneme kavuşmuştur.

24 Ocak 1980 programı ile açılan istikrar paketi, serbestleşme merkezliydi. Sadece enflasyonist baskıyı kırmaya ve cari açık sorununu hafifletmeye yönelik bir istikrar paketi değil; aynı zamanda iç ve dış serbestliği adım adım sağlamaya yönelik bir yapısal uyum programı, yürürlüğe konulmuştu. Bu doğrultuda, dış borcun gelişimi incelendiğinde; 1980 yılı başında, 15.7 milyar dolar toplam dış borç stokunun; 11.8 milyar doları kamuya aitti ve bu borç stoku, GSMH'nin %17'sine karşılık gelmekteydi. Bu dönemde, yaklaşık olarak 6.6 milyar dolar dolayında toplam dış borç ertelenmesi gerçekleştirilmiştir. Aynı dönemde, borçlu gelişmekte olan ülkelerin ertelenen toplam borcu içinde; Türkiye'nin %18,4 gibi yüksek bir paya sahip olduğu görülmektedir (Sönmez, 2003:321).

Liberal hareketlilik ile beraber, Türkiye ekonomisinin dış borçlanma eğilimleri ile ilişkilerinin arttığı bir dönem ile karşılaşmaktayız. Dış borçlanma, sermaye ve büyüme arasındaki ilişkiyi şekil yoluyla kısaca anlatırsak:

Şekil 1: Dış Borçlanma, Sermaye ve Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi:

Kaynak: (Esener, 2013:22).

3.1.4. Maliye Politikası Alanındaki Gelişmeler (1984-1989)

3.1.4.1. Kamu Harcamalarının ve Gelirlerinin Gelişimi

Tablo 7: Türkiye Ekonomisinde Kamu Harcamalarının ve Gelirlerinin Gelişimi (1984-1989):

	1984	1985	1986	1987	1988	1989
<u>Harcamalar (milyar TL)</u>	3.784	5.313	8.165	12.696	21.006	38.051
-Cari (%)	39,4	39,4	37,4	38,2	37,5	46,8
Personel (%)	23,7	24	22,5	26,1	26,1	36,1
Diğer Cari (%)	15,7	15,4	14,8	12,1	11,4	10,7
-Yatırım (%)	18,3	19,4	19,9	15,6	12,9	10,2
-Transfer (%)	42,4	41,2	42,7	46,2	49,6	43,0
Faiz Ödemeleri (%)	11,6	12,7	16,3	17,8	23,7	21,7
KİT'lere transferler (%)	7,4	3,4	1,7	3,8	4,8	3,2
Vergi İadeleri (%)	10,1	13,7	13,7	13	10	7,5
Sosyal Güvenlik (%)	3,3	4	3,5	3,3	3,6	3,7
Diğer Transferler (%)	9,9	7,5	7,6	8,2	7,5	6,9
<u>Gelirler (milyar TL)</u>	2.805	4.514	6.754	10.089	17.016	30.379
-Vergiler (%)	84,6	84,8	88,4	89,7	83,6	84,1
Dolaysız Vergiler (%)	49,3	40,4	46	44,6	41,6	44,9
Dolaylı Vergiler (%)	35,3	44,4	42,4	45,1	42	39,2
-V.D.N.G.(%)	10,5	10,1	8,5	8,1	7,2	8,0
-Ö.G ve F. (%)	2,7	2,7	1,2	0,2	7,5	6,4
-Katma Bütçe (%)	2,2	2,3	1,8	1,9	1,7	1,4
<u>Bütçe Açığı (milyar TL)</u>	-979	-798	-1.411	-2.607	-3.990	-7.673
<u>Bütçe Açığı/GSMH (%)</u>	-4,4	-2,3	-2,8	-3,5	-3,1	-3,3
<u>Faiz Dışı Fazla/Açık (milyar TL)</u>	-538	-123	-80	-342	988	587
<u>Faiz Dışı Fazla(Açık)/GSMH (%)</u>	-2,4	-0,3	-0,2	-0,5	0,8	0,3
<u>KKBG/GSMH (%)</u>	5,4	3,6	3,7	6,1	4,8	5,3
Harcamalar/GSMH (%)	17,07	15,03	15,95	16,92	16,26	16,52
Gelirler/GSMH (%)	12,66	12,77	13,20	13,45	13,17	13,19

Kaynak: (DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2004)).

Tablo'ya göre, ele alınan 1984-1989 döneminde kamu harcamalarının gelişimine baktığımızda; kamu harcamalarının GSMH'ye oranı ortalama %16 bandında gerçekleşmiştir. İncelenen bu dönemde; harcamaların ekonomik etkinlik açısından sınıflandırılması incelenecek olursa, cari harcamaların dönem başında %39,4 oranında iken; dönem sonuna kadar bu bantta seyredip, dönem sonunda bir artış göstererek %46,8 oranında tamamlamıştır. Yatırım harcamalarının payına baktığımızda, dönem başında %18,2 ile giriş yapmış; fakat dönem sonunda %10,8 oranına gerilediği görülmektedir. Transfer harcamalarına baktığımızda; 1984-1988 yılları arası artış gösterirken, 1989 yılında dönem başındaki oranına yakın bir düşüş göstermiştir.

Tablo'ya göre; 1984 yılında konsolide bütçe harcamalarının, %11,6'sını oluşturan faiz ödemeleri, 1988 yılına kadar her yıl artış göstererek; yükselme eğiliminde iken, 1989 yılında düşme eğilimi içerisine girmiştir. Transfer harcamaları içerisindeki diğer kalemlerde yaşanan dalgalanmalara karşın; istikrarlı bir şekilde artış içerisinde olan tek kalem, iç ve dış borç faiz ödemelerini kapsayan faiz ödemeleri olmuştur. Dönem boyunca, cari harcamalardaki azalmayı yatırım harcamalarına aktarımının yapılamamasının nedeni de; transfer harcamalarının, bir anlamda faiz ödemeleri kaleminin önlenemez yükselişidir. Dönem başında, kamu harcamalarının GSMH'ye olan oranı, %17,07 iken; dönem boyunca bu oranının azaltılmasına yönelik uygulamaların ve GSMH artışı sonucu, dönem içinde düşme eğiliminde olup, dönem sonunda %16,52 oranı ile son bulmuştur.

Tablo'da yer alan gelirler göstergesinin sayısal verilerini incelemeyen önce, bu dönemde gerçekleşen Türk Vergi Sistemi içerisindeki değişiklikleri sıralamak gerekirse;

- i. 1 Ocak 1985 tarihinden geçerli olmak üzere, Katma Değer Vergisi Türk Vergi Sistemi içinde yer almaya başladı.
- ii. Mayıs 1984'te Belediyeler ve İl Özel İdarelere, Genel Bütçe vergi gelirlerinden verilen paylar artırılmıştır.
- iii. 7 Kasım 1984'te, akaryakıt tüketim vergisi kabul edilmiş ve akaryakıt satışlarından %6 oranında vergi alınarak bunun, % 55'inin TCMB'ye Akaryakıt Tüketim Fonu'na yatırılması hükme bağlanmıştır.
- iv. Kalkınmada Öncelikli Yörelere yapılacak yatırımları özendirmek amacıyla, Bakanlar Kurulu'na bu bölgelerde yapılacak yatırımlar için; yatırım indirim oranını %100'e kadar artırma yetkisi verilmiştir.
- v. Yabancı sermayenin, Türkiye'ye girişini özendirmeye yönelik olarak; uluslararası mali kuruluşlardan alınan kredilere ya da bu kuruluşların bankalarda açacakları döviz tevdiat hesaplarına ya da dövize dönüştürülebilir TL mevduat hesaplarına ödenecek faizler üzerindeki vergi oranı sıfıra düşürülmüştür.
- vi. Kredi maliyetlerini düşürmek amacıyla, Banka Sigorta Muameleleri Vergisi oranı 01.01.1984'ten itibaren; %15'ten %3'e düşürülmüştür.

- vii. *Gelir Vergisi oranı, %36'dan %30'a düşürülmüştür.*
viii. *1986 yılında, daha önce %40 olarak belirlenen Kurumlar Vergisi Oranı %40'tan %46'ya aktarılmıştır (Parasız, 1998:233).*

Bu düzenlemeler içerisinde yer alan düzenlemelerden birisi, 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'dur. KDV'nin 01.01.1985 tarihinde yürürlüğe girmesiyle birlikte, vergi sistemi daha sade ve basit bir yapıya kavuşturulmuştur. Türk Mali Sistemine 1980 yılı öncesi giren, ancak 1980 sonrası dönemde etkinliği artan ve 1993 yılına kadar etkinliğini sürdüren Fon Sistemine değinirsek; fonlar, belirli bir devlet gelirlerinin belirli bir devlet giderine ayrılması anlamına gelen, bütçe içi ya da bütçe dışı kamusal nitelikli özel bir hesaptır (Eğilmez, 1996:162).

Ele alınan bu dönemde, kamu gelirleri ile ilgili sayısal verilere baktığımızda; vergi gelirleri dönem başında %84,6 oranıyla başlamış, izleyen yıllarda artma eğilimi göstermek ile beraber dönem sonunda, %84,1 oranıyla dönem başından düşük bir oranda tamamlamıştır. 1983 sonrası dönemde, en önemli vergi düzenlemesinin; 1985'te yürürlüğe giren KDV olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bu durumu da baz alarak, vergileri incelediğimizde; vergiler göstergesinin dolaylı ve dolaysız alt kavramlarına baktığımızda; 1984 yılına kadar vergiler oranında, dolaysız vergilerin üstünlüğü ile sonuçlanan yıllar olmuştur. KDV'nin uygulanmaya konulduğu 1985 yılı, toplam kamu gelirlerinin %84,8'ine karşılık gelen vergi gelirlerinin bileşiminin; dolaylı vergilerin üstünlüğü ile sonlanan bir yıl olmuştur. 1985 yılında dolaylı vergilerin, toplam vergi gelirlerinden aldığı pay oranı %44,4, dolaysız vergilerin payı ise %40,4 iken, dönemin sonunda; dolaylı vergilerin toplam vergi gelirlerinden aldığı pay oranı %39,2 olarak düşüş gösterirken, dolaysız vergileri oranı %44,9 olarak artış göstermiştir.

V.D.N.G. 1984 yılında %10,5 oranı ile girmiş izleyen yıllarda istikrarlı bir azalış göstermekle beraber, 1989 yılında yükselme eğilimine girmiştir. Ö.G.ve F. 1984 yılında %2,7 oranında iken, izleyen birkaç yıl denge ve azalma eğiliminde olmuş ve 1988 yılına geçildiğinde hızlı bir artış göstermekle beraber, 1989 yılında %6,4 oranı ile düşüş göstermiştir. Katma Bütçe oranı ise; düşüşler göstererek dönem başında, %2,2 olan oran dönem sonunda, %1,4 oranı ile ele alınan dönemi tamamlamıştır.

Toplam kamu gelirlerinin GSMH'ye oranı incelendiğinde; kamu gelirlerini artırmaya yönelik vergi reformlarına karşın; izleyen yıllarda birbirine yakın oranlarda seyrettiği görülmektedir.

1985 yılından sonra; genişletici maliye politikası sonucu kamu harcamalarındaki artışın, daha fazla gerçekleşmesi nedeni ile dönem başında gerçekleşen düşük bütçe açıklarından, yüksek bütçe açıkları oluşmaya başlamıştır. 1984 yılında, GSMH'nin %4,4'üne karşılık gelen 919 milyar TL'lik bir bütçe açığı gerçekleşmiştir. Gevşetilen maliye politikası araçları sonucunda; kamu harcamaları artışına karşılık, kamu gelirlerinin artırılmaması, 1987 yılında bütçe açığının, GSMH'nin %3,5'ine karşılık gelen 2,6 trilyon TL'ye yükselmiştir. 1984-1989 yılları itibariyle, düşük de olsa bütçeler açık vermeye devam etmiştir. Bütçe açıkları, Türkiye koşullarında enflasyonist etki meydana getirmede önemli bir unsur haline gelmiştir. Kamu bütçesi içerisinde üzerinde durulması gereken diğer önemli kalem ise, Faiz Dışı Fazla / Açık kalemidir. Faizler hariç tutularak, bakılan dengeye faiz dışı dengesi deniliyor (www.mahfiegilmez.com, 2016). Faiz dışı fazlası açığı, maliye politikası açısından IMF ile yürütülen ekonomik istikrar programlarının uygulanamamasında önemli bir performans göstergesi olarak kabul edilmektedir. FDF/FDA, kamu kuruluşlarının yıllık performanslarının analitik bir şekilde hedeflenmesi ve ölçülmesi için geliştirilen yöntemlerden bir tanesidir. Bu yöntem, uygulanan ülkenin ve kuruluşun mali yapısına göre farklılık gösterebilmekle birlikte, esas olarak amaç; kurumsal yapının ilgili döneme ilişkin olarak öngörülen hedefleri ne şekilde yerine getirdiğinin ölçülebilmesidir (Emil ve Yılmaz, 2003:125). Dolayısıyla, Birincil Açık/Fazla kamu açıklarının sürdürülebilirliğini göstermesi bakımından; önemlilik arz etmektedir. Bir ülkede kamu bütçesi, uzun süre faiz dışı açık vermeye devam edemez. Bu nedenle de faiz ödemelerinin karşılamak için, bu dengeyi fazlaya dönüştürmek zorundadır (Sakal, 2003:104). 1984-1989 yılları arasında, düşük miktarlarda da olsa Faiz Dışı Fazla süreklilik kazanmıştır. Bu dönemde, hiçbir yıl Faiz Dışı Fazla elde edilememiştir. Böylece, kamu açıklarının sürdürülemez boyuta geldiğinin bir kanıtı olarak kendini göstermektedir.

3.1.4.2. Kamu Borçlanmasının Gelişimi

Tablo 8: Türkiye Ekonomisinde Kamu Borçlanmasının Gelişimi (1984-1989):

	1984	1985	1986	1987	1988	1989
İç Borç Stoku (milyar TL)	4.665	6.993	10.534	17.238	28.479	41.954
-Tahvil (%)	11,3	14,7	14,3	13,9	17,1	25,8
-Bono (%)	7,2	7	7,8	11,1	8,9	8,4
-Avans (%)	11,7	11,6	10,1	8,2	7,3	6
-Konsolide Borçlar (%)	69,3	66,5	67,6	66,6	66,5	59,5
İç Borç/GSMH (%)	21	19,7	20,5	22,9	22	18,2
Dış Borç (milyon dolar)	20.823	25.660	32.206	40.326	40.722	41.751
-Kısa Vadeli (%)	15,4	18,7	19,8	18,9	15,8	13,8
-Orta-Uzun Vadeli (%)	84,6	81,3	80,2	81,1	84,2	86,2
Kamu D.B.S (milyon dolar)	16.873	20.007	24.906	31.430	32.780	34.400
Toplam Dış Borç /GSMH (%)	34	37,4	42	46,1	44,8	38,4
Kamu Dış B.S/GSMH (%)	27,7	29,3	32,5	35,8	36	31,6

Kaynak: (DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2004)).

1984-1989 yılları arasındaki iç borçlanmaya bakacak olursak; 1984 yılında 4 trilyon 665 milyar TL olarak başlayan iç borç stoku, izleyen yıllarda sürekli artış göstermekle birlikte, 1989 yılında bir sıçrama göstererek; 41 trilyon 954 milyar TL olarak sonlanmıştır. Önlenemez bir artış gösteren iç borç miktarının en önemli sebeplerinden biri, bütçe açıklarının finansmanından kaynaklanmaktadır. İç borç stokunun alt kalemlerini incelediğimizde; tahvillerin, bono ve avanslara oranla üstünlük sağladığını görmekteyiz. Avans kalemi ise, tahvillerin hemen ardından takip etmektedir. Avans kaleminin daha önce belirttiğim gibi, ekonomide meydana getirdiği enflasyonist etkisinden dolayı; kontrol altına alınmaya çalışılmakta ve izleyen yıllarda avans kaleminin oranını bono kalemi almaktadır.

Konsolide borçlar alt kalemini incelediğimizde; dönem başında 69,3 ile başlayan oran, dönem sonunda %10'luk gibi bir oran dahilinde düşüş yaşamıştır. İç borçlanma, bu yıllarda kamu açıklarının finansmanında giderek; artan bir öneme sahip olmuştur. Hazine'nin bankalara belirli aralıklarla tahvil ve bono satma yöntemleri, 1985 yılında başlamış ve dönem boyunca sürdürülmüştür. Böylece, Hazine ile bankalar sistemi

arasında çok duyarlı dengeler oluşturulmuş ve faiz ödemelerinin, kamu maliyesini bunalıma sürükleyecek boyutlar kazanmasının kapısı açılmıştır (Boratav, 2003:154).

Dış borç kalemine baktığımızda; 1984 yılından başlayarak kamunun dış borç stokunun, GSMH'ye oranı %20'lerin üzerine çıkmaya başlamış; izleyen yıllarda artarak devam etmiş ve 1989 yılında %5 gibi bir oranda düşme eğilimine girmiştir. 1980-1984 döneminde, dış borç stokundaki artış hızı; istikrarlı bir görünüm içerisindeyken, 1985 yılından itibaren dış borç artış hızı da hızlı bir şekilde artmıştır.

Türkiye ekonomisinde hem iç hem dış borç stokunda, 1985 yılından itibaren görülen hızlı artışın nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- *Dış ticarete serbestleşme sonucunda artan ithalat faturası,*
- *Borç ertelemelerinin ardından, vadesi gelen borç servislerinin röfinansmanı ve cari açıkların finansman ihtiyacı,*
- *Otoyol yapımının yanı sıra; haberleşme ve enerji (elektrik) sektörlerinde faaliyet gösteren KİT'lerin finansman ihtiyaçlarını, kısmen uluslararası piyasalardan yüksek faiz karşılığında borçlanarak karşılamaları,*
- *Kamusal borcun, toplam dış borç stoku içerisinde yüksek bir paya sahip olması; iç tasarrufların, dış borç ödemesinde kullanılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır,*
- *Bir bütün olarak faiz ödemeleri; bu bağlamda dış faiz servisi, bütçe açığının artışında pay sahibi olmuştur.*
- *1982'de Meksika'da başlayan Brezilya ve Arjantin gibi ülkelerde yayılan dış borç krizi sonucunda, gelişmiş ülkeler ve uluslararası mali kurumlar, bu ülkelere açtıkları resmi kredileri ve yardımları kısmışlar ve bu ülkeleri daha ağır şartlar içeren özel bankalara ve piyasalara yönlendirilmesi ve Türkiye'nin bu durumdan etkilenmesi (Sönmez, 2003:331-335).*

3.2. 5 NİSAN 1994 İSTİKRAR PROGRAMI

24 Ocak 1980 Kararları'ndan; 14 yıl sonra uygulamaya konulan 5 Nisan 1994 Ekonomik İstikrar Kararlarına yol açan gelişmeler, 5 Nisan Kararları'nın başlangıç kısmında şöyle açıklanmaktadır: Türkiye ekonomisinde; yapısal değişiklikler meydana getiren 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Önlemleri'nden sonra, özellikle 1990 yılından itibaren kamu kesimi açıklarının hızla artması, vergi gelirlerinin iç borç servisine bile yetmemesi ve devletin nakit açığını iç borçlanma ile finanse eder duruma gelmesi gibi nedenler, yeni bir istikrar programının yürürlüğe konulmasını zorunlu kılmıştır (Karabıyık ve Uçar, 2010:44).

3.2.1. 1994 Ekonomik Krizi

1994 Krizi'ne değin, Türkiye ekonomisini genel anlamda incelediğimizde; Türkiye ekonomisi, 1980 yılında başlayan serbestleşme süreci ile birlikte uluslararası gelişmelerden etkilenen bir ülke olmuş ve 24 Ocak 1980 Kararları ile mal piyasalarında liberalizasyon ve ihracata yönelik politika uygulamalarına geçişten ve Ağustos 1989'da finansal piyasalarını da liberalize ettikten sonra, sıklıkla daralma ve kriz olgularını birlikte yaşamaya başlamıştır (Gerni, Emsen ve Değer, 2005:29).

1990-1993 yılları arasında, Türkiye ekonomisinde yer alan göstergelerin sayısal verilerine baktığımızda:

Tablo 9: Türkiye Ekonomisinde Kamu Harcamalarının ve Gelirlerinin Gelişimi (1990-1993):

	1990	1991	1992	1993
<u>Harcamalar (milyar TL)</u>	67.193	130.263	221.658	485.249
-Cari (%)	52,8	50,5	56,1	45,6
Personel (%)	42,5	42	47,1	38,4
Diğer Cari (%)	10,3	8,5	9,1	7,3
-Yatırım (%)	10,1	9,0	8,6	7,5
-Transfer (%)	37,1	40,5	35,3	46,8
Faiz Ödemeleri (%)	20,8	18,5	18,2	24
KİT'lere transferler (%)	1,9	9,4	3,7	5,3
Vergi İadeleri (%)	5,3	5	4,9	4,4
Sosyal Güvenlik (%)	1,8	1,2	1,8	2,8
Diğer Transferler (%)	7,3	6,4	6,8	10,3
<u>Gelirler (milyar TL)</u>	55.239	96.747	174.224	351.392
-Vergiler (%)	82,2	81,3	81,3	75,2
Dolaysız Vergiler (%)	42,8	42,5	41	36,5
Dolaylı Vergiler (%)	39,4	38,8	40,3	38,7
-V.D.N.G.(%)	7,7	4,1	4,4	5,0
-Ö.G ve F. (%)	8,9	13,7	13,5	18,8
-Katma Bütçe (%)	1,2	1,0	0,8	1,0
<u>Bütçe Açığı (milyar TL)</u>	-11.955	-33.517	-47.434	-133.857
<u>Bütçe Açığı / GSMH (%)</u>	-3,0	-5,3	-4,3	-6,7
<u>Faiz Dışı Fazla / Açık (milyar TL)</u>	2.012	-9.444	-7.136	-17.387
<u>Faiz Dışı Fazla(Açık) / GSMH (%)</u>	0,5	-1,5	-0,6	-0,9
<u>KKBG/GSMH (%)</u>	7,4	10,2	10,6	12,0
Harcamalar / GSMH (%)	16,92	20,53	20,08	24,29
Gelirler / GSMH (%)	13,91	15,25	15,79	17,59

Kaynak: (DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2004)).

Tablo'da yer alan Kamu Harcamaları kalemine baktığımızda; 1990 yılında 67.193 milyar gibi bir rakamla başlayan veriler, her yıl artmış ve 1993 yılında bir sıçrama göstererek; 485.249 milyar ile ele alınan dönemi sonlandırmıştır. Harcamalar kaleminde en fazla oranı oluşturan iki alt kalemin, cari ve transfer harcamalarının olduğu gözlenmektedir. Yatırım harcamalarının, 1990 yılından başlayarak azaldığı

gözlenmektedir. Faiz ödemelerinin, 1990 ve izleyen yıllarda ortalama aynı oranlarda gerçekleştiği görülmekle beraber; 1993 yılında %6 gibi bir artış göstermiştir. 1980'li yılların en önemli politikalarından biri olan, Kamu İktisadi Teşebbüslerine ayrılan transferlerin, 1990 yılında %1,9 gibi bir oranla başlayıp; ertesini yıl hızlı bir artış göstererek, %9,4 bir orana ulaşmış izleyen yıllarda ise; tekrar düşüş eğilimine girmiştir. Vergi İadeleri, Sosyal Güvenlik ve Diğer Transferler kalemleri ise aynı oranlarda birbirini takip etmişlerdir.

Gelirler kalemini incelediğimizde, 1990'lı yıllara 55.239 milyar ile girilmiş; izleyen yıllarda artarak devam etmiş ve 1993 yılına baktığımızda ise, 1990 yılına nazaran büyük bir sıçrama göstererek; 351.392 milyar ile ele alınan dönem sonlanmıştır. Bütçe açığını incelediğimizde, ele alınan dönemin sonuna gelindiğinde önlenemez bir boyuta geldiği görülmektedir. Harcamalar ve gelirlerin, GSMH içerisindeki oranına baktığımızda ise; her iki kalemden izleyen yıllarda birbirine yakın oranlar almışlardır.

Tablo 10: Türkiye Ekonomisinde Kamu Borçlanmasının Gelişimi (1990-1993):

	1990	1991	1992	1993
İç Borç Stoku (milyar TL)	57.201	97.668	194.257	357.367
-Tahvil (%)	39,3	34,2	44,4	53,3
-Bono (%)	9,5	18,6	21,7	18
-Avans (%)	5	13,9	15,9	19,7
-Konsolide Borçlar (%)	46	33,1	17,8	8,9
İç Borç/GSMH (%)	14,4	15,3	17,6	17,8
Dış Borç (milyon dolar)	49.035	50.489	55.592	67.356
-Kısa Vadeli (%)	19,4	18,1	22,8	27,5
-Orta-Uzun Vadeli (%)	80,6	81,9	77,2	72,5
Kamu D.B.S (milyon dolar)	37.737	39.120	39.748	42.855
Toplam Dış Borç /GSMH (%)	32,2	33,2	34,6	37
Kamu Dış B.S/GSMH (%)	24,7	25,6	24,7	23,5

Kaynak: (DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2004)).

Genel olarak borçlanma durumuna baktığımızda; 1990 yılında 57.201 milyar ile başlayan iç borç stoku her yıl artarak devam etmekle beraber, 1993 yılında 357.367 milyar ile hızlı bir artış yaşamıştır. İç borç stokunda yararlanılan kaynaklara baktığımızda ise, tahvil kaleminin diğer kalemlere üstünlüğü görülmektedir; aynı

zamanda avans kalemi dönem sonunda, dönem başına oranla hızlı bir artış yaşamakta olup; avans kaleminin ekonominin önemli göstergelerinden olan enflasyonu da etkilediği göz ardı edilmemelidir. Konsolide borçlar ise dönem sonunda, hızlı bir düşüş yaşamaktadır. Dış borç stoku, izleyen yıllarda artış göstermektedir. Toplam iç ve dış borçların, GSMH içerisindeki oranına baktığımızda ise; dış borç oranının, iç borç oranına nazaran payının daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 11: Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Ekonomik Göstergeler (1990-1993):

Yıllar	Büyüme Oranı	Enflasyon Oranı	İşsizlik Oranı	İstihdam Oranı	KBGSMH (Cari Üretici Fiyatları \$)	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Açığı (Milyon \$)	Dış Borç (Milyon \$)	Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)
1990	9,4	53,1	8,2	52,1	2.711	12.959	22.302	-9.343	49.035	-2.625
1991	0,3	55,3	7,8	52,3	2.661	13.593	21.047	-7.454	50.489	250
1992	6,4	62,1	8,0	51,2	2.757	14.715	22.871	-8.156	55.592	-974
1993	8,1	58,4	7,7	47,5	3.065	15.345	29.428	-14.083	67.356	-6433

Kaynak: (<http://www.bumko.gov.tr> ;TÜİK, 2009: 476,478,662).

Tablo'ya baktığımızda, büyüme oranının 1990 yılından, 1991 yılına geçişte büyük bir düşüş yaşadığı görülmekte olup; izleyen yıllarda büyüme göstergesi toparlanma eğilimine girmiştir. Enflasyon, İşsizlik, İstihdam, GSMH, İhracat göstergeleri hemen hemen istikrarını korumuştur. İthalat oranı ise, 1993 yılında 7 milyar dolar tutarında bir artış göstermiştir. Dış ticaret açığında ise, 1993 yılına geçildiğinde ithalatın artması ile birlikte arttığı görülmektedir. Dış borç tutarın 1993 yılına kadar, hemen hemen istikrarını korumakla birlikte; 1993 yılına geçildiğinde bir artış görülmektedir. Cari işlemler açığında ise, en büyük sıçrayış yine 1993 yılına geçildiği yılda gerçekleşmiştir.

1987 yılından itibaren gerek enflasyondaki artış gerekse sıkı para politikasının oluşturduğu baskı, 1988-1994 yılları arasında talebi canlandırmaya dönük, Keynesyen ekonomi politikalarının uygulanmaya başlamasına neden olmuştur. Ancak 1994 yılına gelmeden önce, ortaya çıkabilecek bir ekonomik krizi geçiştirmek amacıyla; geçici istikrar paketleri ve ekonomik kararlar alınmıştır. Bunlardan başlıca iki tanesi ise;

- 4 Şubat 1988 Kararları
- 12 Ekim 1988 Kararları

Tablo 12: 1994 Yılına Ait Türkiye Ekonomisi Göstergeleri:

Yıl	Büyüme Oranı	Enflasyon Oranı	İşsizlik Oranı	KBGSMH (Cari Üretici Fiyatları \$)	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Açığı (Milyon \$)	Dış Borç (Milyon \$)	Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)
1994	-6,1	120.7	8,1	2.169	18.106	23.270	-5.164	65.601	2.631

Kaynak: (<http://www.bumko.gov.tr>, 2016; TÜİK, 2009:476,478, 662).

*ÜFE 12 Aylık Ortalama değerler alınmıştır.

Son olarak, 1994 Krizi'ne yola açan nedenlere değinecek olursak; 1994 yılının başında kamu borçlanma faizlerini düşürme çabaları sonucu ortaya çıkan yüksek oranlı devalüasyonlar ile mali sektörde başlayan kriz, bankacılık sektörünü önemli ölçüde etkilemiştir. Kriz sonucu, sektörden önemli ölçüde mevduat çekilmiş ve çekilen mevduat önce büyük bankalara ve devlet tahviline, sonra da dövize yönelmiştir. Açık pozisyonlarını kapatmakta zorlanan bankalara, MB'nin zamanında müdahale edememesi sonucu kriz yaygınlaşmıştır. Tüm bankacılık sistemi, ekonomiyi olumsuz olarak etkilemiştir. 1994 Krizi'ni derinleştiren bir diğer faktör, alınması gereken önlemler yerine; piyasa ekonomisi kuralları çiğnenerek, zoraki faiz düşürme operasyonuna gidilmesidir. Yanlış yönetim ve yanlış kararlar sonucu, 1994 yılında ekonomi %6,1 gerilemiş, enflasyon %120'lere tırmanmış, ülkenin kredi notu düşürülmüş, sonuçta daha pahalı borçlanma sürecine girilmiştir. 1994 yılında, ülkemizde yaşanan krizin bir döviz krizine dönüşmesinin gerekçesi, 1988 yılından itibaren hükümetin uyguladığı yanlış ekonomi politikaları sonucunda, uygulamak zorunda kaldığı döviz kuru politikasıdır. Büyüyen bütçe açıklarının finansmanında, iç borçlanmanın payının artırılması ve dış finansmanın da büyük ölçüde, sıcak para akımına bağlanması; ulusal parayı aşırı değerlendiren bir döviz kuru politikasını zorunlu kılmış ve krize zemin hazırlamıştır. Kriz öncesi iki yıllık dönem ele alındığında, dış ticaret dengesinde ve cari dengede ortaya çıkan açığa karşın, ulusal paranın aşırı değerli durumu devam ettirilmiştir.

Bu gibi nedenler ile 1994 bunalımı sadece parasal veya finansal değil; ekonominin tüm sektörlerinin tıkanıdığı, bir bunalım olarak tanımlanabilir. Geçmişten gelen bu dengesizlikler, 1980 yılında durdurulmaya çalışılmakla birlikte, gerçekte önlenemeyen dengesizliklerdir. Bu krizin, finans kesiminde görülmesinin sebebi ise fiyatların bu kesimde daha esnek olmasıdır (Boratav ve Diğerleri, 1994:8-9). Türkiye ekonomisinin, 1970'lerin sonlarında olduğu gibi, 1980'lerin sonuna doğru da tıkanmaya başladığı bilinen bir gerçektir. Bu tıkanmayı çözmeye yönelik, ekonomik istikrar programının uygulamaya konulamamış olması sonucu; 1994 yılı başında Türkiye yeniden bir ekonomik krizin içinde kendisini bulmuş, uzun bir süre istikrarlı görünen dolar-TL paritesi ciddi şekilde bozulmuş, enflasyonist beklentiler büyük ölçüde artmış, hazine içeride borçlanamaz duruma gelmiştir. ABD'li kredi değerlendirme kurumlarının, Türkiye'nin kredi değerliliğini arka arkaya düşürmesi sonucu, dış kredi bulma imkânı da kalmayınca; siyasal iktidar bir ekonomik istikrar paketini yürürlüğe koymuş ve hemen peşinden IMF ile 14 aylık bir stand-by düzenlemesine girilmiştir (Eğilmez ve Kumcu, 2006:379).

3.2.2. 5 Nisan 1994 İstikrar Programı

Türkiye, 1980 yılından itibaren 14 yıllık bir aradan sonra yeniden iktisadi bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Ekonominin dış finansman olanaklarının iyice daralmış olması ve dış borç servisinin yapılamaz hale gelmesi, ilk bakışta 1980 Krizi'ne benzer bir görüntü sergilese de, gerek krize yol açan nedenler gerek krizin yüksek seviyelere tırmanması ve gerekse dünyanın içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi konjonktürü açısından, 1994'teki durum farklıdır. 1994 Krizi'nin en belirgin özelliği, yoğun bir finans krizi ile birlikte ortaya çıkmış olmasıdır. 1980'lerden farklı olarak gerek bankacılık kesimi gerek banka dışı özel kesim gerekse de hane halkları borçludur ve bu borç, kısmen de olsa döviz cinsindedir. 1994 Türkiye'sinde; 1980'de ve sonrasında döviz kuru, faiz ve fiyatlar, dış ticaret rejimi, sermaye hareketleri konularında yapıldığı gibi, serbestlikler getirerek reform yapma olanağı kalmamıştır (Kanberoğlu ve Kara, 2001:37).

Türkiye ekonomisinde, özellikle 1989'dan sonra; kamu kesimi gelir ve gider dengesi ciddi biçimde bozulmuştur. Kamu kesimi açıkları konjonktürel değil; yapısal,

kurumsal nedenlerden kaynaklanmaktaydı. Devlet gelirlerini arttıracak sağlam esaslar, oluşturulamamıştı. Ekonomide vergilendirilemeyen alanları, akılcı ve etkin bir biçimde vergilendirecek; yeni vergi yasaları çıkarılmıyor, mevcut vergiler etkin biçimde tahsil edilemiyordu. Akaryakıt Tüketim Vergisi, Motorlu Taşıtlar Vergisi, kamu hizmetleri harçları gibi mal ve hizmetlerden alınan dolaylı vergiler ve harçlar artırılıyordu.

5 Nisan Kararları öncesinde, ödemeler bilançosu açıkları da rekor düzeylere ulaşmıştır. 1993 yılında dış ticaret bilançosu; 14.1 milyar dolar, cari işlemler bilançosu 6.8 milyar dolar açıkla kapanmıştır. Döviz piyasasında, sıcak para arzı görünürde bir sıkıntının olmadığı izlenimi vermiştir. Bir yandan; ödemeler bilançosu açıklarının çok fazla büyümesi, öte yandan kimi uluslararası kuruluşların kredi notu ile ilgili değerlendirmeleri, döviz piyasasında spekülasyon eğilimleri de körüklemiştir. Döviz talebi ve kurları, özellikle Aralık 1993'ten itibaren süratle yükselişe geçmiştir (Şahin, 2000:208).

1994 Krizi patlak verdikten bir süre sonra, 5 Nisan 1994 tarihinde krizle mücadele programı açıklanmıştır. Bu program ile bir taraftan ekonominin istikrara kavuşturulması amaçlanırken, diğer taraftan istikrarı sürekli kılacak yapısal reformlar da gerçekleştirecektir. İstikrarın kalıcı olması ve sürdürülebilir bir büyüme ortamına girilmesi, kamunun rolünün yeniden tanımlanması ve bu çerçevede yeniden örgütlenmesini gerçekleştirmektir (Alparslan ve Erdönmez, 2000:59). Böylece, 5 Nisan 1994 tarihinde yeni bir istikrar programı yürürlüğe konulmuştur.

3.2.2.1. 5 Nisan İstikrar Programı'nın İçeriği, Amacı ve Kapsamı

5 Nisan 1994 İstikrar Programı'nın içeriğine değinmeden önce, 5 Nisan Kararları'nın hedef ve amaçlarına baktığımızda; 5 Nisan 1994 tarihli Ekonomik İstikrar Programı'nın başlıca hedefleri:

- i. Ek vergi alınarak, kamu gelirlerinin artırılması,*
- ii. Kamu giderlerinin, ücret artışlarının, enflasyonun altında tutulması da dahil olmak üzere çeşitli bütçe kısıntıları yoluyla düşürülmesi,*
- iii. (i) ve (ii)'de konu edilen önlemler sonucu konsolide bütçe açığının ve dolayısıyla kamu kesimi harcama gereğinin (PSBR) düşürülmesi,*
- iv. TL'nin, dolar karşısında değer kazanmasının önlenmesi,*

v.Hazine borçlanmasını, çekici hale getirebilmek için; başlangıçta enflasyonun çok üstünde bir faizle, kağıt satılması ve zaman içinde bu faizin düşürülmesi.

Bütün bu önlemler sonucunda da diğer istikrar programlarında olduğu gibi, enflasyonun makul düzeylere indirilmesi temel amaç edinilmiştir (Eğilmez ve Kumcu, 2006:379-380).

5 Nisan 1994 İstikrar Programı'nın amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- *Enflasyonu hızla düşürmek, TL'ye istikrar kazandırmak; ihracat artışını hızlandırmak, ekonomik ve sosyal dengeleri de gözetilen sürdürülebilir bir temele oturtmak,*
- *Bir taraftan ekonomiyi, hızla istikrara kavuşturmak; diğer taraftan istikrarı sürekli kılabilecek, yapısal reformları gerçekleştirmek,*
- *Kamu kesimi açıklarının, hızla aşağıya çekilmesiyle istikrarı sağlamak,*
- *Gelirleri, ekonominin rekabet gücünü dikkate alarak ve verimli istihdamı destekleyen bir yapıda geliştirmek,*
- *Üretim yapısı, sübvansiyon dağıtan bir devlet yapısından; ekonomide piyasa mekanizmasının tüm kurum ve kurallarıyla işlemlerini sağlayan ve sosyal dengeleri gözetilen bir devlet yapısını sağlamak,*
- *Kısa vadede ekonomik dengelerin düzelmesinin gerçekleşmesinde; toplumun tüm kesiminin, fedakarlık göstermesini sağlamak (Karluk, 1995:418-419).*

5 Nisan 1994 İstikrar Programı'nın önlemleri değerlendirildiğinde, Ortodoks ve Heterodoks özellikler taşıdığı görülmektedir. Sıkı maliye ve para politikalarının önlemler içerisinde yer alması uygulanan istikrar programının, Ortodoks özellikler taşıdığını göstermekte iken; nominal değişkenlerin, belirli bir süre için kontrol altında tutulması, istikrar programının Heterodoks özelliklerini göstermektedir (Bahçeci, 1997:97).

Bu özelliklere ek olarak; 1994 tarihli İstikrar Programı'nın bir başka özelliği de bu programın, IMF destekli istikrar programlarına benzer nitelikte olması ile birlikte uluslararası kredi kuruluşlarının izlediği bir program olmaması ve IMF gözetiminde hazırlanmamasıdır. 5 Nisan Kararları'nı takiben 1985 yılından bu yana, yoğun olarak ilişki içerisinde olmadığımız IMF ile Mayıs ayından itibaren daha yakın ilişkiler başlatılmış ve 8 Temmuz 1994 tarihinde hükümetin, 1994-1995 ekonomik reform ve istikrar paketini destekleyici 14 aylık bir SBD imzalanmıştır (Karluk, 1995:433).

3.2.2.2. 5 Nisan Kararları'nın Uygulama Sonuçları ve Değerlendirilmesi

İlk aşamada, 5 Nisan Kararları'nın ilk aylardaki olumlu etkileri ile kısa vadeli hedeflere ulaşılmış; fakat uzun sürede sürdürülebilir büyüme trendine gidilememiştir.

Hükümet, yerel seçimler dolayısıyla; istikrar paketini açıklamakta geç kalmıştır. Program içinde tüm tedbirler, kısa sürede uygulamaya konulamamış; koalisyon hükümeti de kendi içinde anlaşamamış veya yeterli destek bulamadığı için sonuç alamamıştır.

5 Nisan Ekonomik İstikrar Programı'nın en önemli amaçlarından biri, enflasyonist baskıyı kırarak ekonomik istikrarı sağlamaktır. Ancak bu amacın, gerçekleştiği görülememektedir. 1994 yılında enflasyon, Cumhuriyet tarihinde rekorları alt üst ederek TEFE'de % 149,6, TÜFE'de % 125,5'e yükselmiştir. 1995-1998 döneminde TÜFE bazında, yıllık ortalama enflasyon oranı %70'lere ulaşmıştır. Kriz zamanına kadar olan TL'deki aşırı değerleme, 5 Nisan'dan sonraki dönemde ciddi bir şekilde telafi edildi. 1994 yılının başında 15 bin TL olan dolar, 1994 yılı sonunda 40 bin TL'yi aştı. 1994'te, doların TL karşısındaki değer kazanımı, %170 civarında gerçekleşti. Döviz kurlarındaki yükselme enflasyon ile birlikte, 1994'ten sonraki tarihlerden günümüze kadar devam etmiştir. Özelleştirmede, 1994-1999 döneminde kayda değer bir mesafe alınamamıştır. Kişi başına gelir; 1992'de 2.752 dolara, 1993'te 3.056 dolara yükselmişken, 1994'te 2.159 dolara gerilemiştir. 1993'te ulaşılan refah düzeyine, ancak dört yıl sonra 1997'de tekrar ulaşılabilmiştir. 1997'de kişi başına gelir, 3.032 dolar olmuştur (Şahin; 2013:234-237).

5 Nisan Kararları'nın en önemli sonuçlarından biri, Türkiye'nin yeniden IMF'ye muhtaç hale gelmesidir. Alınan tüm önlemler dövize talebi durduramamış, bankacılık sektörünün yapısı bozulmuş ve üç banka tasfiye edilmiştir. Bankalara yönelik hücum, ancak tasarruf mevduatlarına sınırsız devlet güvencesi verilmesiyle durdurulabilmiştir. Faizleri düşürmeye çalışan hükümet, o tarihe kadar; hiçbir Cumhuriyet Hükümeti'nin vermek zorunda kalmadığı faizlerle borç almıştır. Bu gelişmelerin sonucunda, 1985 yılından sonra IMF'siz yaşayan Türkiye; 1994 yılında yeniden IMF ile bir destekleme düzenlemesi yapmak zorunda kalmıştır (Karluk, 2007:428). Türkiye'nin IMF ile ilişkilerine baktığımızda;

Tablo 13: Türkiye'nin 1980 Sonrası IMF ile Yapmış Olduğu Anlaşmalar:

Anlaşma Tarihi	Sona Erme veya İptal	Süresi (Ay)	Tutar (Milyon SDR)	Kullanım (Milyon SDR)	Anlaşmayı Yapan Hükümet
18.06.1980	17.06.1983	36	1.250	1.250	Süleyman Demirel Hükümeti
24.06.1983	23.06.1983	12	225	56,2	Bülent Ulusu Hükümeti
04.04.1984	03.04.1985	12	225	168,7	Turgut Özal Hükümeti
08.07.1994	26.09.1995 (İptal)	14	610,5	460,5	Tansu Çiller Hükümeti
22.12.1999	04.02.2002	36	15.038,40	11.738,96	Bülent Ecevit Hükümeti
04.02.2002	03.02.2005	36	12.821,20	11.914,00	Bülent Ecevit Hükümeti
11.05.2005	10.05.2008	36	6.662.04	6.662.04	Recep Tayyip Erdoğan Hükümeti

Kaynak: (Karabıyık ve Uçar, 2010:42).

5 Nisan Kararları'nın, ekonomide istikrarı sağlamaya dönük etkisi yeterince kendini gösterememiştir. Bunun üzerine, Asya ve Rusya Krizleri ve 17 Ağustos 1999'da meydana gelen Marmara Depremi; Türk ekonomisini derinden etkilemiştir (Eroğlu ve Albeni, 2002:198). Bunun üzerine, iç borç dinamiğinin ve makro ekonomide yaşanan istikrarsızlığın sürdürülemez boyutlara ulaşması; 2000 yılının başında IMF ve DB'ce desteklenen yeni bir ekonomik programın uygulanmasını zorunlu hale getirmiştir. Böylece yeni bir stand-by anlaşması ile "Enflasyonu düşürme Programı" uygulamaya konulmuştur (Alsancaklı, 2001:20).

“Enflasyonu Düşürme Programı” kapsamında IMF ile yapılan anlaşmanın üzerinden, bir yıl geçmeden finans sektöründe etkin bir biçimde, kriz belirtileri görülmüş ve ikinci yılın başlarında ekonominin tümünü kapsayan Şubat 2001 Krizi patlak vermiştir. Krizin ekonomide meydana getirdiği olumsuzlukları gidermek üzere, IMF ile birlikte “Güçlü Ekonomiye Geçiş” programı hazırlanmış ve 2008 ortalarına kadar uygulanmıştır (Kocadağ, 2010:45).

Sonuç olarak, 5 Nisan 1994 İstikrar Programı’nın orta ve uzun vadeli tedbirleri uygulanmamış, yapısal reformlar gerçekleşmemiş ve Türkiye ekonomisinin kriz konusunda kırılgan bir yapıya sahip olması, ekonominin tekrar bir kriz ile karşılaşmasını beraberinde getirmiştir

3.2.3. Maliye Politikası Alanındaki Gelişmeler (1994-1999)

3.2.3.1. Kamu Harcamalarının ve Gelirlerinin Gelişimi

Tablo 14: Türkiye Ekonomisinde Kamu Harcamalarının ve Gelirlerinin Gelişimi (1994-1999):

	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Harcamalar (milyar TL)	897.296	1.710.646	3.940.162	7.990.748	15.601.363	28.094.057
-Cari (%)	41,1	37,7	32,6	34,8	33,2	32,6
Personel (%)	32,9	29,4	24,7	25,9	24,8	24,6
Diğer Cari (%)	8,2	8,3	7,8	8,8	8,3	8
-Yatırım (%)	5,6	5,4	6,0	7,4	6,4	5,6
-Transfer (%)	53,3	57,0	61,4	57,8	60,4	61,8
Faiz Ödemeleri (%)	33,2	33,7	38	28,5	39,6	38,2
KİT'lere transferler (%)	2,3	2,7	1,3	1,5	1	1,5
Vergi İadeleri(%)	3,5	3,7	2,7	3,1	3,5	4,1
Sosyal Güvenlik (%)	4,4	6,3	8,5	9,5	9	9,8
Diğer Transferler (%)	9,8	10,6	10,9	15,1	7,4	8,3
Gelirler (milyar TL)	745.116	1.394.023	2.702.034	5.749.372	11.706.236	18.809.428
-Vergiler (%)	78,9	77,8	83,1	82,5	78,8	78,7
Dolaysız Vergiler (%)	38,1	33	32,7	33,6	36,7	35,7
Dolaylı Vergiler (%)	40,8	44,8	40,3	49	42,1	43
-V.D.N.G. (%)	6,5	6,2	5,9	7,0	10,4	10,0
-Ö.G ve F. (%)	13,9	15,1	10,1	9,5	9,7	10,2
-Katma Bütçe (%)	0,7	0,9	1,0	0,9	1,0	1,0
Bütçe Açığı (milyar TL)	-152.180	-316.623	-1.238.128	-2.241.376	-3.985.127	-9.284.629
Bütçe Açığı/GSMH (%)	-3,9	-4,0	-8,3	-7,6	-7,3	78,7
Faiz Dışı Fazla/Açık (milyar TL)	146.105	259.492	259.273	36.541	2.281.468	1.436.211
Faiz Dışı Fazla(Açık)/GSMH (%)	3,8	3,3	1,7	0,1	4,3	1,8
KKBG/GSMH (%)	7,9	5,0	8,6	7,7	9,4	15,5
Harcamalar/GSMH (%)	23,08	21,78	26,31	27,19	29,15	35,89
Gelirler/GSMH (%)	19,16	17,75	18,04	19,56	21,87	24,03

Kaynak: (DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2004)).

Tablo'da yer alan kamu harcamalarının gelişimi değerlendirildiğinde; 1994 yılı içerisinde daraltıcı maliye politikaları uygulamalarının, yürürlüğe konulması ile birlikte harcamalar, 897 trilyon ile Tablo'da ele alınan dönem başlamıştır. İzleyen yıllarda ise, kamu harcamaları hızlı bir şekilde artmış ve dönemin sonunda büyük bir sıçrama yaşadığını ve uygulamaya çalışılan daraltıcı maliye politikalarının, uygulamaya konulmadığı ve bütçe disiplininin olmadığı görülmektedir. Kamu harcamaları içerisinde yer alan alt kalemlere baktığımızda ise; cari harcamaların izleyen yıllarda azaldığını, transfer harcamalarının ise arttığını görmekteyiz.

1994 ve 1995 yıllarında; vergi gelirlerinin bütçeden aldığı pay, ortalama %78 olarak gerçekleşmiştir. Dönem boyunca; dolaylı vergilerin kamu gelirlerinden aldıkları pay, %40'ları aşarak dolaysız vergilerin aldıkları paydan daha yüksek olmuştur. 1996 ve 1997 yıllarında toplam kamu gelirleri içinde, vergilerin aldıkları pay sırası ile %83,1 ve % 82,5 olmuş iken; 1998 ve 1999 yıllarında elde edilen vergi gelirlerinin payı %78'lere gerilemiştir. Bu gerilmenin temel nedeni, 29 Ekim 1998 tarihinde 12 vergi yasasında yeni düzenlemeler yapan vergi değişiklikleridir. Vergi yasasında, gelir vergisi tarifesi dilimleri genişletilirken; dilim sayısı azaltılmış vergi oranları, %25-55 aralığından %15-40 aralığına çekilmiştir. Alt dilimlerde 10 puanlık azalışa karşılık, üst dilim 5 puan azaltılmıştır. Kurumlar vergisi oranı, %30'a düşürülmüş; kurumların dağıtılmayan kârları üzerinden alınan, %20 oranındaki gelir vergisi stopajı kaldırılmıştır. Gelir vergisi yasasına eklenen geçici bir madde ile başlangıç zamanı ve kapsam sınırlaması olmayan bir servet affı getirilmiştir (Kantarıcı ve Karacan, 2008:150). 1994 yılında kamu gelirlerinin, GSMH'ye oranı %19,16 iken, dönem içerisinde inişli çıkışlı seyir izlemesine karşın; 1999 yılında bu oranının, %24,03'e kadar yükseltilmesinde başarılı olunmuştur.

Kamu harcamalarının olağanüstü artış hızına karşılık; kamu gelirleri artış hızının daha yavaş gelişmesi, Türk mali sisteminin en büyük sorunu olan yüksek bütçe açıklarının da; dönem boyunca devam etmesine neden olmuştur.

3.2.3.2. Kamu Borçlanmasının Gelişimi

Tablo 15: Türkiye Ekonomisinde Kamu Borçlanmasının Gelişimi (1994-1999):

	1994	1995	1996	1997	1998	1999
İç Borç Stoku (milyar TL)	799.329	1.361.026	3.149.004	6.283.446	11.612.906	22.920.166
-Tahvil (%)	29,9	37,6	39,6	56,8	49,7	85,8
-Bono (%)	38	46,3	48,5	37,7	50,2	14,1
-Avans (%)	15,3	14,1	11,7	5,5	0,1	0,1
-Konsolide Borçlar (%)	16,8	1,9	0,2	...	...	...
İç Borç/GSMH (%)	20,5	17,3	21	21,3	21,6	29,2
Dış Borç (milyon dolar)	65.601	73.278	79.222	84.236	96.411	102.979
Kısa Vadeli (%)	17,2	21,4	21,6	21	21,5	22,3
Orta-Uzun Vadeli (%)	82,8	78,6	78,4	79	78,5	77,7
Kamu D.B.S (milyon dolar)	48.147	49.958	51.417	49.733	51.957	52.691
Toplam Dış Borç / GSMH (%)	49,6	43,1	42,9	43,3	46,8	54,8
Kamu Dış B.S / GSMH (%)	36,7	29	27,9	25,7	25,3	28,2

Kaynak: (DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2004)).

5 Nisan 1994 Kararları doğrultusunda; alınan önlemlerin etkisi ile GSMH'nin %7,9 olan KKBG, 1995 yılında %5'e indirilmiştir. Bu düşüşün nedenlerinden biri; KİT'ler ve özelleştirme kapsamındaki kuruluşların borçlanma gereğinin, GSMH'ye oranlarındaki azalmalardır (Sakal; 2003:187).

İç borç stok kalemini incelediğimizde; ele alınan dönemde 799.329 milyar TL ile başlayan tutar dönem sonunda, büyük bir sıçrama göstererek; dönem sonu 22 trilyon

920 milyar 166 milyon TL gibi bir tutarla sonlanmıştır. İç borç stok kalemini oluşturan alt kalemlere baktığımızda; 1999 yılına kadar bonoların oranının, fazla olduğu görülmektedir. Bu durumun nedeni ise; 5 Nisan İstikrar Programı'nın dış borçlanmadan ziyade iç borçlanmaya ağırlık vermesi, bu durumun da yüksek faizli ve kısa vadeli iç borç senetlerinin piyasaya sürülmesi sonucu; borçlanma maliyetlerinin yükselmesidir. Tablo'ya bakıldığında, avans ve konsolide borç kalemlerinin oranları izleyen yıllarda; sürekli azalma eğiliminde olduğunu görmekteyiz. Bir anlamda kriz yılları sayılan 1998 ve 1999 döneminde, iç borç stokundaki büyüme de olağanüstü bir seviyeye ulaşmıştır.

Dış borçlanmanın seyrini inceleyecek olursak; dış borç stokun tutarı iç borç stokuna göre, daha küçük boyutlarda gerçekleşmiş olup; ele alınan dönemde dış borç stokunun, GSMH'ye oranına baktığımızda; izleyen yıllarda azalma eğilimine girmiş olması ile beraber, 1999 yılında tekrar artma eğilimine girmiştir (Kocadağ, 2010:143).

3.3. 24 OCAK VE 5 NİSAN KARARLARI SONRASINDA UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Bir istikrar programının başarılı olabilmesi için; gündeme gelen istikrar programının ilk görüntüsü ülke vatandaşlarının gözünde güvenilir, inanılır ve kredibilitesi olmalıdır. Halk, program çerçevesinde belirlenen hedeflere alınan önlemler ile ulaşılabileceğine inanmalıdır. Ayrıca istikrar programı ile halka yüklenen görev, sorumluluk ve maliyetlerin tüm toplum kesimlerine, adil dağıtılması sağlanmalıdır. Ancak bu şartlarda halk, istikrar programlarına destek verebilir ve kendisinden istenen fedakârlığa katlanır. İstikrar programının başarısı için, halkın desteği ile birlikte parlamentoda da yeterli desteği sağlamadır (Şahin; 2013:233). Öz olarak yinelerseniz; bir ekonomik düzenlemenin başarı kriteri, refahın genel anlamda artması ve bu durumun adaletli bir şekilde ekonomide paylaştırılmasıdır (Boratav ve Diğerleri, 1982:171).

Türkiye'nin ekonomik yapılarının; 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programları öncesinde birbirinden farklı olması, gerek ekonomik krize yol açan nedenlerin gerekse alınan istikrar tedbirlerinin özelliklerinin birbirinden çok farklı olmasına yol açmıştır. Her iki istikrar programının başarı düzeyini tedbirlerin uygulanmasında gösterilen siyasi kararlılık, tedbirlerin hukuki altyapısının kısa zamanda hazırlanarak; uygulamaya sokulmaları ve programın uygulanmasına yönelik,

dış mali desteğin sağlanmış olması etkilemiştir. Her iki kriz öncesinde, makro ekonomik göstergeler büyük ve benzer dengesizliklere işaret ediyordu. 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programları'nın ortaya çıkışına yol açan temel etkenler ve ülke ekonomisinin içinde bulunduğu ekonomik yapı, farklı özellikler göstermekteydi. 1980 yılında reel sektörde, üretim girdilerinin özellikle yurt dışından sağlanmasında karşılaşılan sorunlar nedeni ile ortaya çıkan krizin aksine; 5 Nisan 1994 Kararları finans sektöründe yaşanan kriz sonucunda alınmıştır.

Ekonomik krizlerin ortaya çıkış sebeplerindeki farklılık sonucunda, bu durum istikrar programlarında alınan kararların içeriğinde de değişikliğe neden olmuştur. 24 Ocak 1980 Kararları ile üretim girdileri için, rekabet ortamının oluşturulması ve kaynak kullanımının etkinleştirilmesi öngörülmüştür. Bu amaçla, kamunun ekonomi içerisindeki payı azaltılarak; özel kesimin öne çıkarılması, dış ticaretin serbestleştirilmesi, sermaye piyasasının kurularak mali araçların çeşitlendirilmesi, kambiyo rejiminin serbestleştirilmesi, bankacılık sektörünün rekabete açılması, pozitif reel faiz uygulamasına geçilmesi gibi yapısal ve kurumsal düzenlemeler yapılmıştır. İstikrar programlarının hazırlanış nedenini, genellikle dünya örneklerinde görülen yüksek enflasyonun düşürülerek; fiyat istikrarının sağlanması oluşturmaktadır. Türkiye'de gerek 24 Ocak gerekse 5 Nisan İstikrar Programları'nın hazırlanış nedenleri, öncelikle enflasyonu düşürme amacına dayanmamıştır. Her iki dönemde de makro ekonomik göstergelerde görülen dengesizliğin, sürdürülemez hale gelmesi sonucunda; istikrar programları uygulama zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Köse, 2002:119).

3.3.1. 1980 Krizi Sonrasında Uygulanan Maliye Politikaları

Türkiye ekonomisi, 1980 yılına ekonomik kriz ile girmiştir. Bu krizin en belirgin göstergeleri; yüzde yüzü aşan enflasyon, döviz kıtlığı, üretimi sürdürecekt temel mal ithalatının dahi yapılamaması, enerji ve temel ihtiyaç malları kıtlığı şeklinde özetlenebilir. Böylece; Türkiye için karma ekonomiden, liberal ekonomiye geçişin miladı olarak görülen 24 Ocak 1980 Kararları alınmıştır (Erdem, 2001:12). Türkiye ekonomisi, 24 Ocak 1980 İstikrar Programı ile yapısal ve köklü bir değişime adım atmıştır. 1980 İstikrar Programı, o dönemde yaygın olarak kullanılan ve IMF destekli ortodoks istikrar programlarından oluşmaktadır. Program ilke olarak sıkı para ve maliye

politikası uygulaması, faizlerin yükseltilmesi, ücretlerin baskı altında tutulması, kamu mal ve hizmet fiyatlarının artırılması, kamunun iktisadi faaliyetleri kısıtlanarak özel kesimin öne çıkarılması gibi “Ortodoks İstikrar Tedbirleri” içerirken; bunlara ilave olarak, Dünya Bankası destekli yapısal değişimi öngören tedbirler de uygulanmıştır. 24 Ocak 1980 Kararları’nda, ekonominin bütününe kapsayacak şekilde; güncel tedbirlerin yanı sıra, yapısal değişim öncelikli idi (Köse, 2002:119-120).

24 Ocak İstikrar Programı’nın etkin olarak uygulandığı, 1980-1988 döneminde gerçekleştirilen bazı önemli yapısal tedbirler arasında; reel faiz uygulamasına geçilmesi, bankacılık sektör faaliyetlerinin yeniden düzenlenmesi ve sektörde faaliyet gösteren yabancı banka sayısının arttırılması, Sermaye Piyasa Kanunu’nun çıkarılması, sermaye hareketlerinin aşama aşama serbestleştirilmesi, yeni finansal ve kurumlar ve araçlar oluşturulması, kamunun finansman ihtiyacını Merkez Bankası kaynakları yerine, Hazine tarafından iç borçlanma yoluyla karşılanması, temel mal hizmet kapsamının daraltılması, Katma Değer Vergisi uygulamasının başlatılması, ihracata parasal teşvik uygulanması, ithalat kotalarının kaldırılarak ithalatın serbestleştirilmesi, yabancı sermaye girişinin kolaylaştırılması, tarımsal destekleme kapsamındaki ürün sayısının azaltılması, destekleme alımlarında Merkez Bankası kaynaklarından doğrudan yararlanmanın kaldırılması, KİT tanımının yeniden yapılarak statülerinin belirlenmesi, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi kurularak özelleştirme faaliyetlerinin başlatılması, mahalli idarelerin etkinliğini ve yetkilerini artırmak için genel bütçeden aldıkları payın arttırılması ve büyükşehir belediyelerinin kurulması örnek gösterilebilir (Köse, 2002:120-121).

24 Ocak Kararları ve İstikrar Programları ile destek alan Türkiye’nin ekonomisinde Turgut Özal Dönemi’ne ait verileri özetlersek; 1984-1990 yılları arasında sırasıyla; %5,9, %5,1, %8,1, %7,5, %3,6, %1,9 ve %9,2 büyüme sağlanmıştır. 1990 yılına gelindiğinde; iç borç stoku cari fiyatlarla 57.2 trilyon TL, dış borç stoku 49 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Toplam kamu borcunun GSMH’ye oranı, %30 civarında olmuştur. 24 Ocak Kararları için, merkez amaç olarak düşünülen liberalleşme ve teşebbüs gücünün önünün açılması ile özel sektöre işlerlik kazandırılmış ve dışa açılmada; dünya ekonomileriyle entegrasyonda büyük gelişme görülmüştür. Dışa açılma ile ihracatın da iyileşmesi sonucu ihracatın, ithalatı karşılama oranları %80’lere kadar yükselmiştir. Bu olumlu gelişmelerin yanında, bu dönemde ekonomi adına üstesinden

gelenemeyen konular da mevcuttur. Bunlardan en önemlisi, enflasyon göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. 1984 yılında; %50 civarında olan enflasyon, 1986'da % 29,6'ya kadar inmiş ve izleyen yıllarda tekrar yükselme trendine girerek; 1990 yılında %52,3 seviyesine çıkmıştır. 1988'de Türk ekonomisi, en yüksek performans seviyesine erişerek; cari işlemler dengesi 1.6 milyar dolar verir duruma gelmiş, ancak 1988'den sonra dış ticaret açığı artmaya başlamıştır. Ücret ve maaşlar, 1980'li yılların sonlarında GSMH'nin %20 civarında iken; 1993 yılında %36'sına yükselmiştir. İç borç stoğu, 1978 yılında milyar TL, 1983'te 3.194 milyar TL iken; 1989 yılında 41.954 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Dış borç stoku, artma eğilimine girmiş ve 1978 yılında 13.925 milyar dolar, 1983'te 18.385 milyar dolar ve 1989 yılında 41.751 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bütçe açığı; 1978 yılında 25 milyar TL, 1983'te 313 milyar TL ve 1989 yılında, 7.763 milyar TL olarak gerçekleşmiştir (Erdem, 2001:13-14; Kocadağ, 2010:127). Bütçe açıkları, iç ve dış kaynaklardan beslenir hale gelmiştir. 1990'lı yıllara kadar, bu borç artışı devam etmiş ve maliye politikası araçlarından olan, borçlanmanın payı giderek yükselmiştir (Palamut ve Giray, 2001:31).

Bu dönemde uygulanan maliye politikaları kapsamında, vergilerin işlevine yer verdiğimizde; 24 Ocak Kararları ile dışa açık liberal ekonomi ve maliye politikası benimsenmiş ve ülkemiz tarihinde en geniş liberalizasyon, 24 Ocak 1980 istikrar önlemleriyle uygulanmaya konulmuştur. Böylece, 1923'ten beri uygulanagelen "ithal ikameci" politika yerine, "ihracatı teşvik" politikası yeğlenmiştir. İhracatın teşviki amacı ile maliye politikası çerçevesinde, ülkemizde vergi kanunlarında değişikliğe gidilmiştir. Vergi kanunlarındaki değişiklik ise; daha çok tasarrufların artırımına, döviz darboğazının aşılmasına ve ihracatın teşvikine yönelik vergisel önlemlerden oluşmaktadır. Vergiler hakkında yapılan düzenlemeler ise; ihracatta vergi iadesi, vergi oranlarında indirim, Gelir ve Kurum vergilerinde getirilen istisnalar ve muafiyetlerin genişletilmesi, yatırım indirimine getirilen kolaylıklar, karmaşık bir yapıda olan çeşitli gider vergileri kaldırılarak yerine; 1985 yılında Katma Değer Vergisi konulmuştur. KDV'ye geçiş ile birlikte harcamalar üzerinden alınan vergilerde, önemli bir artış sağlanmış ve böylece vergi sistemimizde; dolaysız vergilerden dolayı vergilere doğru bir aktarım sağlanmıştır. Ayrıca, yerel yönetimlere bazı vergileri (Emlak Vergisi, Çevre Temizlik Vergisi gibi) toplama yetkisi verilmiştir. Mali sisteme bütçe dışı fonlar sokulmuş ve ilk uygulama, 1984'te Toplu Konut Fonu ile başlatılmıştır. 1981'de

fonların, GSMH içindeki payı %1,3 iken; 1985'te %5,8, 1989'da %9,8 ve 1991'de %11,3'e çıkmıştır. Bu gelişim, maliye politikasının etkinliğini azaltarak; bütçe ilkelerinden özellikle, birlik ilkesinin bozulmasına neden olmuştur (Palamut ve Giray, 2001:30-31).

Bu dönemde, ekonomide köklü değişimlerinden bir diğeri ise; serbest ekonomi koşullarında kamu sektörünün, ekonomi alanındaki yerinin küçültülmesi idi. Bu amaç doğrultusunda; kamu sektörü küçültülüp, özel sektörün payı artırılmış, piyasa ekonomisi işlerlik kazanmış ve Monetarist görüşün etkisi ile para politikaları, maliye politikalarına nazaran daha öne çıkmıştır. Bu dönemdeki KİT politikaları, devletin ekonomi içerisindeki payının küçültülmesi çerçevesinde; oluşturulmuş olmak ile birlikte 24 Ocak Kararları ile KİT'lere yapılan sübvansiyonlar azaltılmış, KİT ürünlerine yüksek oranlı ayarlamalar yapılmış, personel alımı dondurulmuştur. KİT'lerin giderek artan zararlarını azaltmak için, bulunan yöntem verimlilik ve etkinlik artışı olması gerekirken; KİT ürünlerine fiyat artışı yapılması yöntemi, kısa vadeli ve yüzeysel bir sonuç olarak kalmış; ayrıca maliyet enflasyonuna sebep olmuştur (Kocadağ, 2010:131-133).

24 Ocak 1980 Kararları ile dış ticaret, sermaye piyasası, mali sektör, sanayi ve kamu kesiminde istikrar sağlanması amaçlanmış ve yapısal dönüşüm hedeflerinden; ilk üçünde belirli bir başarı sağlanmıştır. Ancak, sanayi yapısının kendiliğinden uygun dengeleri bulacağı varsayımı, anlamlı sonuç vermemiş; sadece mevcut kapasitenin kullanım oranları yükselmiştir. Piyasa mekanizmalarının kurumsallaşmaları ve özel kesim eksenli büyüme ve gelişme süreci oluşturulamamıştır. Kamu kesiminin, gerek ekonomi içerisindeki payının azaltılması gerekse kamu kurumlarının yeniden yapılandırılması amacına yönelik; iyi bir başlangıç yapılmasına karşılık, bunun devamı getirilememiştir.

Maliye uygulamalarında, karar alma düzeninin yol açtığı sıkıntıların giderilmesi için, 24 Ocak 1980 sonrasında; yeni kurumsal düzenlemelere gidilmiştir. Hazine Genel Müdürlüğü, Maliye Bakanlığı'ndan ayrılarak; müsteşarlık haline getirilmiş ve Başbakanlığa bağlanmıştır. Oluşturulan Para ve Kredi Kurulu ile para ve kredi politikasının uygulamalarının, plan ve program ilkelerine uygun olarak koordinasyonun sağlanması amaçlanmıştır. Toplu konut üretiminin teşviki ve özelleştirmenin başlatılması amacıyla, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi kurulmuştur. Bunun yanı

sıra, ekonomik konularda uygulamanın koordinasyonunu etkinleştirmek ve hızlandırmak için; Ekonomik İşler Koordinasyon Kurulu oluşturulmuştur (Köse, 2002:121-124).

Yukarıda bahsedilen gelişmelerinin ardından; sonuç olarak 1980 yılında, kriz sonrası uygulanmaya başlanan maliye politikası, ekonomide meydana getirdiği olumlu gelişmelere rağmen; tam anlamıyla 24 Ocak Kararları'nın hedeflerini gerçekleştirememiştir. Dış ticaret ve cari açık sürekli artmış ve bu durum ise, artan dış borç ile uluslararası kuruluşlara bağlılık olgularını beraberinde getirmiştir. Vergi sistemindeki iyileşmede, dolaylı vergilerin artışı ve vergi oranlarının artışından öteye gidilememiştir. Maliye politikası araçlarından olan kamu harcamalarının kontrolsüzce artması, iç borçlanma gereksiniminin artması, reel faizi artırmış bu durum ise; ekonominin iç borçlanma döngüsüne girmesine neden olmuştur. Enflasyon oranı, düşüş eğilimine girmiş; ancak bu durum uzun vadede gerçekleşmemiştir. 24 Ocak Kararları, daraltıcı maliye politikası uygulaması amacıyla başlanılmış; ancak ekonominin durgunluktan kurtulabilmesi ve daha istikrarlı büyüme hızının sağlanabilmesi amacıyla, genişleyici para ve maliye politikası gündeme gelmiştir. Genişlemeci politikalar ile düşme eğiliminde olan enflasyon, tekrar yükselişe geçmiştir. Vergilerin artışı, kamu gelirlerinde artış sağlamak ile birlikte kamu harcamalarının artışını karşılayamamış; bütçede gelir ve gider dengesizliği meydana getirmiş, kamu gelirleri ile karşılanamayan bu açıklar ise; borçlanma ile kapatılmaya çalışılmıştır. Böylece 1980 İstikrar Programı uzun vadede sağlanamamış ve yaşanan olumlu gelişmelerin yanında bu olumsuz gelişmeler, ekonomide 1994 Krizini beraberinde getirmiştir.

3.3.2. 1994 krizi Sonrasında Uygulanan Maliye Politikaları

Türkiye Ekonomisi, 1994 yılının başlarında oldukça önemli bir bunalım yaşamıştır. Özellikle; 1993'te kamu harcamalarında meydana gelen artış ve iç tasarrufların azalması, 1994'te ekonomik krizin habercisi olmuş; alınması gerekli tedbirler yerine tamamen yanlış kararlar sonucu, 1994 Krizi yaşanmıştır. 1994 Krizi'nin habercisi olan durumları ise şöyle sıralayabiliriz: 1988-1989 yıllarında; yüksek bir ücret politikası uygulanmış ve bu durum iç talebi uyarmış, ithalatı artırmış, ihracatın artmasına sebep olmuştur. 1993 yılında kamu harcamalarının artması, bütçenin açık

vermesi, iç tasarrufların azalması, dış kaynaklara yönelmeyi kaçınılmaz hale getirmiştir. 1983'te 18 milyar dolar civarında olan dış borçlar, 1993'te 70 milyar dolara yükselmiştir (Özgüven, 2001:59). 1994 Krizi'nin temel sebebi olarak da 1994 yılında ekonominin %6,1 gerilemesi, enflasyon oranının %120'lere tırmanması, ülke olarak Standart and Poor's ve Moody's tarafından, kredi notumuzun düşürülmesi ve bunların sonucunda da yüklü borç sürecinin başlaması gösterilmektedir (Erdem, 2001:14).

24 Ocak Kararları uygulamalarının akabinde yaşanan bu durumda, krizin en fazla kendini hissettirdiği alanlar; sermaye ve döviz piyasaları olmuştur. Yaşanan bu bunalımın temelinde, kamu kesimi açıkları ve bu açıkların finansman yöntemi yatmaktaydı. Kriz öncesi dönemde, bütçenin iç borç anapara ve faiz ödemelerinin vergi gelirlerine oranı hızla artmış ve 1989 yılında %58 iken, 1993 yılında %104'e yükselmişti. Bir anlamda vergi gelirleri, borç servisine yetmiyordu. Maliye politikasının esnekliği kaybolmuştur. Ekonomideki sayısal veriler, karar birimlerinin kontrolünden çıkmaya başlamıştır. Yükselen kamu açıkları, faiz oranları üzerinde oluşturduğu baskı ile yurt dışından kısa vadeli sermaye girişinin kontrolünü, imkansız hale getirmiştir. Bu gelişmeye bağlı olarak, Türk Lirası yabancı paralar karşısında hızla değer kazanmış; verimlilik artışından bağımsız olarak ortaya çıkan bu süreç, ekonominin rekabet gücünü erozyona uğratmıştı. Bu dönemde ihracatın, ithalatı karşılama oranı sürekli azalarak 1988'de, %81 iken; 1993'te, %52'ye gerilemişti.

Öz olarak; kısa vadeli dış borçla finanse edilen, iç talep baskısının hızla arttığı, sürdürülebilir niteliği olmayan büyüme ortamı ve yapay dengelere dayalı sağlıklı bir ekonomik yapı oluşmuştu. Bu gelişmeler dahilinde, 5 Nisan Kararları açıklanmıştır. 5 Nisan Kararları, büyük bir hızla gelişip hareket eden kısa vadeli uluslararası sermaye hareketlerinin, dikkatli şekilde takip edilmesi ve Türkiye açısından denetlenmesi amacıyla, ince ayar politikasına yönelik tedbirler üzerine oturmuştur. 5 Nisan Kararları'nın temel amacı, bu sağlıklı yapıyı kırarak orta vadede Türkiye Ekonomisini, sürdürülebilir dengelere oturtmak ve uluslararası rekabet gücüne kavuşturmaktır. Ancak, bu şekilde sağlıklı bir büyümenin gerçekleşmesi mümkündür. 5 Nisan Kararları, öncelikle kamu açıklarını hızla düşürmeyi hedef almıştır. Bu suretle, enflasyonu kontrol altına almak, Türk Lirasına istikrar kazandırmak ve dış dengeyi sağlamak ve belirsizliği kaldırmak mümkün olacaktır (DPT, 1994:3; Köse, 2002:120).

5 Nisan Kararları ile ekonomide, heterodoks istikrar programları uygulanmaya başlanılmıştır. Bu kararlarda, sıkı para ve maliye politikalarının ilke olarak bulunmasının yanı sıra, KİT ürün fiyatlarının önemli ölçüde artırıldıktan sonra; altı ay süre ile dondurulması, döviz kurunun çıpa olarak kullanılması, enflasyonun denetim altına alınmasında, kur artışlarının enflasyon oranının altında tutulması gibi “heterodoks istikrar programları” uygulanmıştır. Sermaye yetersizlikleri nedeniyle, para politikası 5 Nisan Kararları’nda etkin bir şekilde uygulanmamıştır.

5 Nisan Kararları ile önemli bazı yapısal tedbirler şöyle gerçekleşmiştir; MB’nin daha özerk hale getirilmesi, vergi kontrol ve denetiminde etkinliği artırıcı düzenlemeler yapılması, ihracata verilen devlet yardımlarının, KOBİ’lere yönelik düzenlenmesi, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığının bölünmesi, yabancı sermayenin kapsamının genişletilmesi, destekleme ürün kapsamının daraltılması, KİT mallarının hacine imkan tanınması, özelleştirme kapsamının ve özelleştirme konusunda, yetkili kurulun belirlenmesi, Türk Telekom’un özelleştirilmesine ilişkin, ilk yasal dayanağın oluşturulması, yatırımların Yap-İşlet-Devret modeliyle, gerçekleştirilmesine imkan sağlanmasıdır (Köse, 2002:121).

5 Nisan Kararları’nın uygulanmasında, döviz kurundaki dalgalanmalar halk tarafından, enflasyonun bir göstergesi olarak kabul edildiğinden; döviz kuru tek çıpa olarak belirlenmiş, bu durum ise; ekonominin rekabet gücünü azaltarak, istikrar programını başarısız kılmıştır. Bu kararlar ile düşünülen yapısal reformlar, kısmen uygulanabilmiş; özelleştirme ve KİT’lerdeki yapısal düzelmemelerde istenilen düzeye ulaşamamıştır ve DB Türkiye’yi başarısız bir ülke ilan etmiştir. İstikrar Programları’nda istenilen başarı düzeyine ulaşamamasının nedeni olarak; piyasadaki temel eksikliklerin giderilememesi, kayıt dışı ekonominin kayıt içine alacak mali reformların sağlıklı düzeyde gerçekleştirilememesi, döviz kurunun bir fiyat değişkeni olarak, uzun süre kullanılması sayılabilir. Bu durumun aynı zamanda, nispi fiyat ve enflasyonu olumsuz etkilemesi, TL’nin değerinin devalüe edilmesi ile her ne kadar ihracat artmışsa da, reel sektördeki olumsuzlukların ihracatı düşürmüştür. 1994 yılından sonra, izleyen yıllarda ekonomide büyüme gerçekleşse de mali krizin ve ülkemizdeki siyasal istikrarsızlıklar devam etmektedir. 1996 yılında, ülkemizin Gümrük Birliği’ne de girmesinin etkisi ile dış ticaret açığımız, son 2 yılda tarihinin en yüksek değerine ulaşmıştır. KKBG, 5 Nisan Kararları ile 1995 yılında, %5,2 oranına gerilemiş ancak; bu

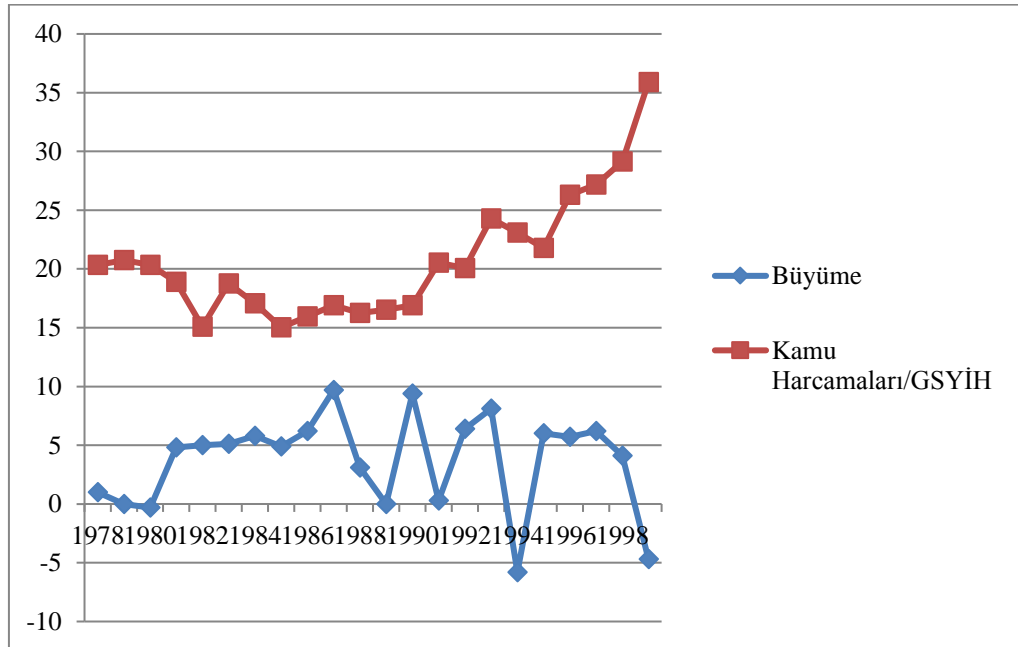

oran 1996 yılında %9 ve 1997’de % 11,6 çıkarak yükselme eğilimine girmiştir. Dış borç stoğumuz, izleyen yıllarda artarak devam etmiş; 1999 yılında, 100 milyar Doların üzerinde gerçekleşmiştir. Bütçe açığının, GSMH’ye oranı 1997’de, %7,6 oranında gerçekleşmiş, ancak 1999 yılında bir artış göstererek; bu oran %11,8 oranında gerçekleşmiştir. İç borç stoğumuz, 1990 yılı itibariyle 20 Katrilyon TL dolaylarında gerçekleşmiştir. Ayrıca, 1999 yılında yaşanan 17 Ağustos Depremi ile ülke ekonomisi daha da yoğun bir hale gelmiştir. Bu dönemde ekonomide yaşanan gelişmeler, bu şekilde sıralanmaktadır. Böylece, 1994-1999 yılları arasında İstikrar Programı ile uygulanan maliye ve iktisat politikaları, ekonomide istikrarı sağlayıcı bir etki gösterememiş ve ülke ekonomisi 2000’li yıllara yeni bir kriz ile birlikte girmiştir (Karabıçak, 2000:57; Akyıldız ve Eroğlu, 2004:56-57).

3.3.3. Kamu Büyüklüğü İtibariyle 1970-1999 Yıllarını Değerlendirme

Son olarak, bahsettiğimiz dönemler itibariyle kamu büyüklüğü ve büyüme kavramlarını genel itibariyle ele alırsak;

Şekil 2: Türkiye’de Kamu Büyüklüğünün Yıllar İtibariyle Seyri (1970-1999):

Kaynak: (Uzay, 2002:166).

Ülkelerin iktisadi performanslardaki farklılıkları, daha çok devletin iktisadi gelişmede oynadığı rol ile ilişkilendirilmektedir. Maliye politikası kapsamında; devletin ekonomideki rolünün ne olması gerektiği, önem arz etmektedir. Bu durum aynı zamanda, kamu harcamaları ile büyüme ilişkisini de beraberinde getirmektedir. Temelde kamu harcamaları, büyümeyi pozitif yönde etkilerken; temel fonksiyonların yanlış kullanılması ile kamu harcamalarının artması, bu defa da büyüme üzerinde olumlu etkininin azalmasına yol açmaktadır. Çünkü kamu işletmeleri genellikle etkin değildir, düzenleyici faaliyetleri sisteme aşırı yük ve maliyet getirebilir. Ayrıca, hükümetin uyguladığı para ve maliye politikalarının, büyük bir kısmı kaynak dağılımında çarpıklığa yol açarak; sistemin verimliliğini azaltabilir. Dolayısıyla günümüzde; 1980’li yıllarda başlayan özelleştirme ve liberalizasyon, iktisadi gelişme için anahtar kavramlar haline gelmiş ve refahtaki artışın, piyasa ekonomisi vasıtasıyla olacağı yaygın olarak kabul görmeye başlamıştır.

Kamu büyüklüğü hakkında bilgileri, daha çok kamu harcamaları göstergelerinden elde etmekteyiz. Kamu harcamaları ise 2 tür olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar ise, temel kamu harcamaları ve müdahale amaçlı kamu harcamalarıdır. Temel Kamu Harcamaları, birçok iktisatçı tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. A. Smith’e göre, kamunun temel üç görevi vardır: birincisi, ülkenin güvenliğini sağlamak; ikincisi, adaletin sağlanması; üçüncüsü, özel sektörün girmesinin mümkün olmadığı alanlarda, kamu yatırımlarının sağlanması. Günümüzde ise, temel kamu harcamaları kategorisi genişleyerek; bu saydığımız kavramlara eğitim, sağlık, ulaşım, iletişim, kamu düzeni kavramları da dâhil olmuştur. Müdahale amaçlı kamu harcamalarının, ekonomide çıkışının temel nedenini ise; dışsallıkları ve piyasa başarısızlıklarını telafi etmek, kamu mallarını çeşitlendirmek ve yeniden dağılım yolu ile sosyal adaleti sağlamak, gibi durumlar oluşturmaktadır. Kamu faaliyetlerinin büyüklüğünü ölçmek için, kullanılan en yaygın yöntem ise; GSYİH içerisindeki kamu harcamalarının payıdır. Genelde; Temel Kamu Harcamalarının, GSYİH içerisindeki payında %15 oranı üst sınır olarak görülmektedir (Uzay, 2002:151-169).

XIX. yüzyılda; Klasik İktisatçılar minimal devleti savunmuşlar ve devletin rolünü, ulusal savunma ve güvenlik olarak sınırlı düzeyde tutmuşlardır. Klasik İktisat Ekolü’nün, bu görüşünden sonra; kamu harcamalarının genişlemesine yol açan ekonomik olay, 1929 Ekonomik Buhranı olmuştur (Uzay, 2002:153). 1950 ve

1960'lerden sonra, tüm dünya ekonomilerinde Keynesyen İktisat Ekolü daha çok yer almaya başlamıştır. İzleyen yıllarda ise; devlet kamu politikalarının ekonomi alanında etkinliği üzerindeki görüşler, gündemde yer almaya başlamıştır (Çeştepe ve Bilen, 2001:56).

Kamu büyüklüğünü, Şekil'deki verilere göre değerlendirdiğimizde; ülkemizde Kamu Harcamalarının, GSYİH'ye oranı 1970-1979 döneminde ortalama, %17,4, 1980-1989 döneminde ortalama, %18,7 ve 1990-1999 döneminde ortalama, %25,6 olarak gerçekleşmiştir. Dönemler itibariyle kamu büyüklüğünün, giderek arttığı görülmektedir. Bir anlamda bu durum için; iç kaynakların giderek artan kısmının, kamu sektörü tarafından kullanıldığı söylenebilir. Ayrıca; Şekil'de disiplin altına alınmaya çalışılan kamu büyüklüğünün, 1995 yılından itibaren sürekli ve büyük oranlarda artışını görmekteyiz.

Aynı dönemler itibariyle, büyüme oranlarına baktığımızda; 1970-1979 döneminde %4,7, 1980-1989 döneminde %4,4 ve 1990-1999 döneminde %3,8 oranları ile gerçekleştiğini görmekteyiz. Dönemler itibariyle, kamu büyüklüğündeki artışa kıyasla ekonomik büyüme oranlarında bir düşüş görülmektedir.

Sonuç olarak; kamu harcamaları, ülkeyi doğru işletmelere yönelterek ve doğru işletmelerde mukayeseli üstünlük oluşturarak, altyapı hizmetlerini sağlayarak, özel yatırımları teşvik ederek, standartlar oluşturarak, kalifiye eleman temin ederek, talep yaratarak, teknolojik ilerlemeyi sağlayarak, politik istikrarı, ulusal savunmayı sağlayarak ve sosyal dengeyi oluşturarak iktisadi büyümeyi olumlu yönde etkiler. Kamu sektörünün, iktisadi büyüme üzerindeki bu olumlu etkileri yanında; olumsuz etkileri de vardır. Kamu harcamalarındaki artış; çarpıklık yaratması ve özel sektör yatırımlarını azaltması, yozlaşmaya yol açması, azalan getirilere sebep olması, piyasa şartlarına hemen uyum sağlayamaması ve düşük verimlilik nedeniyle iktisadi büyümeyi olumsuz etkileyebilir. Genel anlamda, kamu sektörünün ekonomideki payının büyümesi ile harcamalar giderek; daha az verimli alanlara kanalize edilmekte ve böylece diğer ekonomik göstergeler de bu durumdan olumsuz yönde etkilenmektedir.

SONUÇ

XX. yüzyıl; dünyada sosyal, ekonomik ve siyasal alanda çok köklü dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. XX. yüzyılda yaşanan 1929 Ekonomik Buhranı, bu dönüşümlerin yaşanmasında başlangıç olarak düşünebileceğimiz ekonomik olaydır. 1929 Buhranı, ekonomide uzun yıllar kendisini kabul ettiren Klasik Düşünce'nin varsayımlarının irdelenmesine neden olan olay olarak, karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, Klasik Düşünce'nin ekonominin istikrarsızlık durumunda kendiliğinden ve müdahale olmaksızın; tekrar tam istihdama geleceği varsayımı çöküşe uğramış ve bu dönemden itibaren, ekonomide devlet müdahalesi olgusu gündeme gelmiştir. Bu krizden kurtulmak amacıyla, dünya ülkeleri çözüm arayışına girmiş ve bu süreçte maliye politikası ilmiyle tanışmıştır, diyebiliriz. Bu süreçten itibaren, dünya ülkelerinin devletin sadece; savunma, adalet, eğitim gibi alanlarda faaliyet göstermesi şeklindeki anlayışı giderek önemini kaybetmeye başlamıştır. Bunun yerine, ekonomilerde devlet müdahalesinin alanı genişletilmiş ve Keynesyen İktisadi Düşünce, dünya ekonomilerinde etkinliğini artırmaya çalışmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise; Keynesçi genişleme sona ermiş ve bu süreçte küresel ekonomiyi yönlendiren görüş olarak kabul edilen Keynesyen İktisadi Düşünce, 1970'li yıllarda eleştiriye tabi tutulmuştur. Bu süreçte ortaya çıkan durgunluk, işsizlik ve yüksek enflasyon olgusunu "refah devleti" uygulamalarına bağlayan Neoliberal görüş, 1980'lerden itibaren dünyayı kuşatan küreselleşme olgusunun öncülüğünü üstlenmiştir. 1970'li yıllarda ortaya çıkan küresel ekonomik kriz, sosyal devlet anlayışından liberal piyasa ekonomisine geçişin zeminini hazırlamaya başlamıştır.

1980'li yıllara girilirken, Dünya ve Türkiye ekonomisini genel olarak değerlendirdiğimizde; dünya 1970 ve 1980 yılları bandında üç önemli olayla karşı karşıya gelmiştir. Bu durumlar ise; Bretton Woods Antlaşması ile kurulan ve yaklaşık 25 yıl istikrar sağlayan uluslararası para sisteminin, 1970'li yıllarda yaşanan olumsuz ekonomik olaylar beraberinde Bretton Woods Antlaşmasının çökmesi ile son bulması, petrol fiyatlarının yüksek oranlarda artması ile dünya ülkelerinde satın alma gücünün adaletsizleşmesi ve üretimin azalması ile işsizliğin artması sonucu yaşanan durgunluğun enflasyonla birlikte yaşanması sonucunda, yeni bir kavram olan stagflasyon kavramının ortaya çıkmasıdır. Dünya ekonomisi, genel hatlarıyla bu olguları yaşarken; Türkiye

ekonomisinde ise 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı, Amerika tarafından siyasi ve diğer ülkelerin de ekonomik ambargoları, Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Aynı zamanda ülkemizin, 1970'li yılların sonuna doğru borç ödeyemez duruma gelmesi, ülkemizi ekonomisi için, yeni arayışlara girmesine yöneltmiştir. Bu dönemde dünyada ve Türkiye'de ekonomi ve siyasi alanda yaşanan hem iç hem dış gelişmeler; ülkemizde etkili reformların gerekliliğini, adeta zorunlu hale getirmiştir.

Bir yandan da liberalleşme hareketlilikleri ile beraber; liberal ekonomik görüşlere uygun olarak, devlet yeniden tanımlanmış ve dünyanın gelişmiş ülkeleri reform adıyla birçok düzenlemeler yapmışlardır. Bu reform düzenlemelerinden biri de, Yeni Sağ Devlet olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaman zaman Reaganizm, Thatcherizm ve ülkemizde Özalizm diye adlandırılan uygulamalar gerçekleştirilmiştir. İlerleyen dönemlerde, İkinci Dünya Savaşı'nın etkileri ve izlenen ithal ikameci politikalar; Türkiye'yi liberal ekonomik görüntüden uzaklaştırmıştır. Bu bağlamda, 24 Ocak 1980 Kararları; liberal iktisadi düşüncenin ekonomiye yerleşmesinde bir dönüm noktası olmuştur. Turgut Özal, liberal siyaset ve ekonomi anlayışını muhafazakâr değerler ile sentezleyerek; Türkiye'de liberal-muhafazakâr bir anlayışı hayata geçirmiştir. Türkiye'de ise devletçilik politikalarından vazgeçilerek, Neoliberal politikaların uygulandığı 1980'li yıllarda Turgut Özal, önemli bir figür olmuştur. Hatta 1980-1990 yılları arasındaki gelişmeler "Özal Dönemi" olarak adlandırılmıştır. Turgut Özal'ın hem 24 Ocak Kararları'ndaki rolü hem de 1983'te başbakan olması bu dönemin onun ismiyle anılmasına sebep olmuştur.

Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'nın kurulması, dünya gündeminde önemli ekonomik olaylar içerisinde yer almakta ve bu kuruluşlara üye olan ülkelerin, finansman ihtiyacının karşılanması, ödemeler bilançosu dengesizliklerini gidermek gibi ülke ekonomilerinin sorunlarına çözüm bulmaya çalışmışlardır. Bu kuruluşların kuruluş amacı, parasal konularda sıkıntı yaşayan ülkelere finansman sağlamak ya da ülke ekonomilerinin kalkınmalarına destek vermek iken; son yıllarda özellikle dünyada yaşanan liberalleşme hareketleri ile beraber amaçlarının da değiştiği gözlenmektedir. 1947 yılında IMF'ye üye olan Türkiye'de; 1954 yılından itibaren ekonomide dış ticaret açıkları ve döviz darboğazı gibi olumsuz ekonomik gelişmeler, 1958 İstikrar Programı'yla sonuçlanmıştır. IMF ile olan bu ilişki; 1970, 1978 ve 1979 İstikrar Programları'yla devam etmiştir. Ülkemizde, 1970'li yılların sonlarına doğru gerek ülke

içinde yaşanan siyasal istikrarsızlıklar gerekse dış şokların etkisiyle, siyasal ve ekonomik bunalım sürecine girilmiştir. Bu süreçte, ekonominin her alanında yaşanan darboğazlar, ekonomik bunalımın boyutlarını ve toplumsal yapıyı derinden etkilemiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda; Kamu Mali Yönetimi açısından Türkiye Ekonomisi, 1980 sonrasında liberalleşme hareketleri ve dünya ekonomileri ile entegre olma ve serbestleşme süreci, uluslararası ekonomik kuruluşlar ile özellikle IMF ile ilişkiler başta olmak üzere; dış ekonomik gelişmelerden daha fazla etkilenir hale gelmiştir. Ülkemiz, girilen ekonomik krizlerden kurtulmak amacı ve de 24 Ocak Kararları ile alınan en önemli politika olan ihracata dönük ekonomi modelini hayata geçirmek amacı ile beraber; IMF nezdinde gerçekleşen ve ekonomilerde istikrarı yeniden sağlamak amacıyla bir araç olarak görülen “İstikrar Programları” adı altında programları uygulamıştır.

Maliye politikasının tanımı, dünya ekonomilerin karşılaştığı ekonomik konjonktür ile birlikte değişerek, gelişmiştir. Maliye politikası, kamu ve özel sektör faaliyetleri hatta uluslararası kuruluşların mali faaliyetlerin de ekonomi üzerinde etkilerini inceleyen bir sosyal ilim dalı haline gelmiştir. Maliye politikası; devletin kamu giderleri, kamu gelirleri ve borçlanma gibi araçlar ile müdahalesini ve uluslararası kuruluşların programlarını da içermektedir. Bu doğrultuda, Turgut Özal Dönemi olarak adlandırılan 1983-1989 bandında hem ülke ekonomisine hem de bu dönemdeki maliye alanındaki politikalara baktığımızda; 24 Ocak Kararları ile ilk hedeflenen amaçlar; sıkı para politikasıyla, yüksek düzeylerde gerçekleşen enflasyonu düşürmek, ihracata yönelik sanayileşme ile dışa açılma ve kamu gelirlerinin kamu giderlerini karşılayamadığı durumlarda borçlanma yoluna başvurularak, ödemeler bilançosu açıklarını kapatmaya çalışmak olarak belirlenmiştir.

24 Ocak Kararları ile daha çok liberalleşme, serbestleşme ve kaynakların etkin kullanımı üzerinde durulmuştur. Bu yönde de Turgut Özal Dönemi’nde, kamunun ekonomi içerisindeki payının azaltılarak; özel kesimin öne çıkarılması, dış ticarete daha çok önem verilmesi, sermaye piyasasının kurularak böylece mali araçlar çeşitlenmesi, bankacılık sektörünün rekabete açılması, vergi sisteminde yenilikler yapılması, pozitif reel faiz uygulamasına geçilmesi gibi olumlu yönde maliye politikaları gerçekleştirilmiştir.

1980 Kararları'nda IMF desteği alınmış ve dış kaynak kullanımını artmıştır. Dış borçlanmalar artmış, verimli alanlara uygulanamadıkça, borçlanmanın ekonomi üzerindeki genişletici etkisi kısa süreli olup, olumsuzlaştırmıştır. Diğer bir açıdan bakıldığında, bu dönemde hedef uzun vadeli makro ekonomik dengenin sağlanması iken; daha sonraları kısa dönemli istikrarın sağlanılmasına yönelim başlamıştır. 1980'li yıllara sıkı para politikası uygulaması ile başlanıp zamanla ekonominin gidişatı ile genişleme yaşanmış, maliye politikaları ile bütçe gelirlerinin arttırılması, giderlerin kısılması yönünde etkinlik sağlanmamıştır. Enflasyonun düşürülmesine rağmen, belirli seviyenin altına indirilememiş, bu durum ise ekonomide fiyatların yükselişine sebep olmuştur. Pozitif reel faiz uygulaması sağlanmış, ancak yüksek reel faiz yüksekliği süreklilik kazanmış bu durum ise, üretim yerine iç borçlanmanın getirisinin (faiz gelirinin) tercih edilmesi ile üretimin artış hızında bir azalmaya sebebiyet vermiştir. 1980 ve 1988 yılları aralığında, 24 Ocak Kararları doğrultusunda; politikalar uygulanmaya çalışılmıştır, ancak bu yıllardan itibaren politikalarda bir durgunluk görülmüş, ekonomi kırınglaşmış ve bu gidiş 1994 Krizi'ni beraberinde getirmiştir.

Yapılan açıklamalar neticesinde; Türkiye'nin ekonomide yaşadığı istikrarsızlıkların iyileştirilmesine yönelik uygulamaların en başında, maliye politikası alanında yapılan uygulamalar ve bu uygulamaların araçları önemli rol oynamaktadır. Tezimde bu araçlar doğrultusunda, Turgut Özal Dönemi'nde uygulanan maliye politikaları, maliye politikası araçlarının sayısal verileri ışığında açıklamaya çalışılmıştır. Bu dönemde, uygulanan maliye politikalarının eksiklikleri doğrultusunda; bir ekonomide, maliye politikasının etkinliğinin daha sağlıklı olması için; kamu harcamalarındaki artışın daha sistemli, kontrollü ve verimli alanlara harcanmalı, kamu gelirleri kamu giderlerini sağlamada kullanılmasında, kamu giderlerinin kamu gelirini aşmasında disiplin sağlanmalı, aradaki farkın kontrolünün sağlanması, borçlanma ile yapılan kamu harcamaları, yatırım gibi kalkınma ve büyüme odaklı gelişmeler için dengeli ve istikrarlı davranılmalıdır. Bir ülkede ekonominin gelişmesi ve dünya ekonomileri ile rekabet seviyesine gelebilmesi için, aynı zamanda kamu yönetiminin de gelişmesine bağlıdır; bu durumda mali disiplinin sağlanması, hesap verebilirliğin artırılması, ekonomide istikrarsızlığın giderilmesi ve büyüme ve kalkınma odaklı olması bu durumun temel şartları içerisinde yer almaktadır.

Ülkemizde maliye politikası ile yapılması gereken temel amaç, mali yapının güçlendirilmesi olmalıdır. Bu durum sağlanmazsa, iç borçlanmanın yeterli olmadığı durumlarda, dış borçlanma yoluna gidilecek ve kontrolsüz borçlanmalar da finansal sistemin kırılganlığına yol açacaktır. Kırılgan ekonomi ve mali yapısı gereği, sürekli krizler ile karşılaşan bir ekonomi olarak; kriz dönemlerinde mücadeleyi öğrenmeliyiz. Birden çok kriz ile karşı karşıya kalmamız, ekonominin bir başka dengesizlik durumlarında çözüm odaklı politikalar uygulanırken; aynı hataları yapmaktan kaçınmalıyız. Alınan önlemlerin, çözüm politikalarının ise ekonomideki o anki dengesizlikleri giderme amacı ile kısa dönemli maliye politikaları yerine, uzun vadeli kalıcı çözümler tercih edilmelidir. Kısa zamanda gelirleri artırıcı önlemler yerine, ülkemizde vergi sisteminin iyileştirici ve adil vergi düzenlemeleri uygulanmalıdır. İstikrarsızlık dönemlerinde, talep azalışlarının artması sonucu; bu durumu önlemek amacı ile bu dönemlerde üretim ve istihdamı arttırıcı politikalar uygulanarak, daha çok büyüme odaklı politikalar hayata geçirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Acar, M. Sadık (2002), *Uluslararası Reel Ticaret: Teori, Politika*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları: İzmir.
- Akdemir, Sevim (2001), “Yapısal Uyum Programları ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, S:40, C:12, ss.45-72.
- Akdoğan, Abdurrahman (2011), *Kamu Maliyesi*, 14. Baskı, Gazi Kitabevi: Ankara.
- Akşin, Sina (2000), *Düşünce Tarihi (1945 Sonrası), Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye Tarihi 1980-1995*, 3. Baskı, Cem Yayınevi: İstanbul.
- Akşit, Muhammet (1994), “Liberal Ekonomik Düşüncenin Çağdaş Yorumları ve Hayek’in Ekonomik Yaklaşımları”, *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, No.11, ss.23-42.
- Aktan, Coşkun Can (1992a), *Kamu Ekonomisinden Piyasa Ekonomisine: Özelleştirme*, Doğu Matbaacılık: Ankara.
- Aktan, Coşkun Can (1992b), “Anayasal İktisadın Felsefi ve Teorik Temelleri”, *Ekonomik Anayasa Sempozyumu*, Takav Matbaacılık: Ankara.
- Aktan, Coşkun Can (1994), *Geçek Liberalizm Nedir?*, T Yayınları: İstanbul.
- Aktan, Coşkun Can (1996), “Turgut Özal’ın Değişim Modeli ve Değişime Karşı Direnen Güçler Tahlili”, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, S:40, ss.15-32.
- Akyıldız, Hüseyin ve Eroğlu Ömer (2004), “Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C:9, S:1, ss.43-62.
- Alataş, Sedat (2014), *Ekonomik Kalkınmayı Belirleyen Faktörler: Ampirik Bir Analiz*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Alparslan, Melike ve Pelin Ataman Erdönmez (2000), “Enflasyon Hedeflemesi”, *Bankacılar Dergisi*, S:35, ss.14-41.
- Alsancaklı, Ayhan (2001), “Kasım ve Şubat Krizleri, Yeni Ekonomik Program ve Geleceğe Dönük Beklentiler”, *Türkiye ve Siyaset Dergisi*, 4 Eylül-Ekim Sayısı, ss.19-28.
- Apak, Sudi (1993), *Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları*, Anahtar Kitaplar Yayınevi: İstanbul.
- Arısoy, İbrahim (2005), “Wagner ve Keynes Hipotezleri Çerçevesinde Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:14, S:2, ss.63-80.

- Ataç, Beyhan (1994), *Maliye Politikası*, Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı: Eskişehir.
- Ataç, Beyhan (2009), *Maliye Politikası*, 8. Baskı, Turhan Kitabevi: Ankara.
- Ataç, Beyhan, Önder, İzzettin ve Turhan, Salih (2004), *Maliye Politikası*, 1. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları: Eskişehir.
- Aydoğan, Esenay (2004), “1980’den Günümüze Türkiye’de Enflasyon Serüveni”, *Yönetim ve Ekonomi Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C:11, S:1, ss.91-110.
- Bahçeci, Ayşe Sema (1997), *Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi*, DPT Uzmanlık Tezleri, Yayın No: 2477, Ankara.
- Baltacı, Cemal (2004), “Yeni Sağ Üzerine Bir Eleştiri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Dergisi*, C:9, S:2, ss.359-373.
- Başol, Koray (2001), *Türkiye Ekonomisi*, 7. Baskı, Anadolu Matbaası: İzmir.
- Bayraktutan, Yusuf ve Özkaya, M. Hilmi (2002), “IMF İstikrar Programlarının Doğu Asya’da Ekonomik Performans Sonuçları”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S:3, ss.1-18.
- Benderli, Zeynep ve Görenel Zeki G. (2006), “Neoliberal Ekonomi Politikalarının Latin Amerika Üzerindeki Etkileri”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C:21, S:1, ss.183-201.
- Biber, Ahmet Emre (2008), “Değişen Devlet Anlayışı, Müdahalecilik ve Piyasa Ekonomisi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:1, S:16, ss.56-69.
- Boratav, Korkut (2003), *Türkiye İktisat Tarihi 1980–2002*, 7. Baskı, İmge Kitabevi: Ankara.
- Boratav, Korkut (2004), *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, 8. Baskı, İmge Kitabevi: Ankara.
- Boratav, Korkut, Türkcan, Ergun, Türel Oktar, Kuruç, Bilsay, Erdost, Cevdet ve Berksoy, Taner (1982), *IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye*, 1. Baskı, Savaş Yayınları: Ankara.
- Boratav, Korkut, Uluğbay, Hikmet, Uygur, Ercan ve Yeldan Erinç (1994), “Türkiye Ekonomisinde 5 Nisan Kararları, Öncesi ve Muhtemel Sorunlar”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, C:18, S:169, ss.3-19.
- Büyükakın, Tahir (2007), “Yeni Keynesyen İktisat mı, Yeni Neo-Klasik Sentez mi?”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:1, S:13, ss.22-36.

- Büyükcan, Tufan (2007), *IMF Destekli Yapısal Uyum Programları ile İlişkili Olarak Türkiye’de Gerçekleştirilen Yasal Düzenlemeler (1999-2004)*, No:121, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları: Ankara.
- Çavdar, Tevfik (1992), *Türkiye’de Liberalizm (1860-1990)*, İmge Kitabevi Yayınları: Ankara.
- Çavuşoğlu, Hüseyin (2009), “Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizginin Tarihi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:19, S:2, ss.265-278.
- Çelikkol, Ethem Soner, Aydemir, Cahit, Genç, Sema ve Şimşek Fırat (2013), “Osmanlı Devleti’nden Günümüze Liberal İktisadi Düşünce’nin Gelişimi”, *Akademik Bakış Dergisi, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler e-Dergisi*, S:34, ss.1-11, Kırgızistan.
- Çeştepe, Hamza ve Bilen, Mahmut (2001), “Devletin Ekonomideki Rolü: Finansal Kriz Sonrası Doğu Asya’da Performans Analizi”, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Haziran Sayısı, ss.54-71.
- Çetin, Halis (2001), “Liberalizmin Temel İlkeleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C:2, S:1, ss.219-237.
- Çetin, Halis (2002), “Liberalizmin Tarihsel Kökenleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C:3, S:1, ss.79-96.
- Demircan, Esra (2003), “Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S:21, ss.97-116.
- Demircan, Esra ve Ener, Meliha (2003/2004), “IMF’nin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye’de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, C:1, S: 1-2, ss.83-102.
- DPT (24 Temmuz 1990), *1980’den 1990’a Makroekonomik Politikalar Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler*, Ankara.
- DPT (1994), *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)*, DPT Yayını: Ankara.
- Duman, Zeki (2008), *Türkiye’de Modernleşme ve Liberal-Muhafazakâr Siyaset (Turgut Özal’ın Politikaları Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma)*, Kadim Yayınları: Ankara.
- Duman, Zeki (2010), *Turgut Özal*, Kadim Yayınları: Ankara.
- Eğilmez, Mahfi (1996), *IMF, Dünya Bankası ve Türkiye*, Tütünbank Finans Dünyası Yayınları, Yayın No:2, Creative Yayıncılık: İstanbul.
- Eğilmez, Mahfi ve Kumcu Ercan (2006), *Ekonomi Politikası*, Remzi Kitabevi: İstanbul.

- Eker, Aytaç, Altay, Asuman ve Sakal, Mustafa (1994), *Maliye Politikası*, Takav Matbaacılık: Ankara.
- Ekzen, Nazif (1984), *1980 Stabilizasyon Paketinin 1958, 1970 ve 1978-1979 Paketleri ile Karşılaştırmalı Analizi, Türkiye’de ve Dünyada yaşanan Ekonomik Bunalım*, Yurtevi Yayınları: Ankara
- Emil, Ferhat ve Yılmaz, H.Hakan (2003), ‘*Kamu Borçlanması, İstikrar Programları ve Uygulanan Maliye Politikalarının Kalitesi Genel Sorunlar ve Türkiye Üzerine Gözlemler ‘Türkiye’de Kamu Borçlanması’’ (Ekonomik ve Sosyal Etkileri, Beklentileri)’*, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Maliye Bölümü XVIII. Türkiye Maliye Sempozyumu, Girne-Kıbrıs.
- Erdem, Metin, Şenyüz, Doğan ve Tathoğlu, İsmail (2007), *Kamu Maliyesi*, 5. Baskı, Ekin Yayınları: Bursa.
- Erdem, Vahit (2001), ‘‘Türkiye’de Ekonomik Krizler’’, *Yeni Türkiye Dergisi*, S:41, ss.11-19.
- Erdoğan, Mustafa (1990), ‘‘Liberal Düşünce Geleneği’’, *Yeni Forum Dergisi*, C:11, No: 252, ss.20-34.
- Eroğlu, Ömer ve Albeni, Mesut (2002), *Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye*, Bilim Kitabevi:Isparta.
- Eroğlu, Müzeyyen (2010), ‘‘John Locke’un Devlet Teorisi’’, *Akademik Bakış Dergisi*, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler e-Dergisi, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız- Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, S:21, ss.1-15.
- Eroğul, Cem (2003), *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 4. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları: Ankara.
- Ersezer, Devrim (2006), ‘‘Gelir Dağılımı Politikası ve Araçları’’, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:16, S:1, ss.255-268.
- Ersoy, Ertan (2009), *1973 Krizi: Arz Şoku mu? Düşen Kar Oranları mı?*, Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi: Eskişehir.
- Ertek, Tümay (2010), *Makro Ekonomiye Giriş*, Beta Yayınevi: İstanbul.
- Ertüzün, Tefik (1988), *Özal Ne Dedi, Ne Oldu*, ABC Ajansı: İstanbul.
- Esener, S. Çağrı (2013), ‘‘Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye’de Dış Borçlanmanın İktisadi ve Mali Yapı Üzerindeki Etkileri (1980-2010)’’, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmalar Dergisi*, S:19, ss.20-44.

- Eştürk, Özlem (2006), *Türkiye’de Liberalizm: 1983-1989 Turgut Özal Dönemi Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Filizer, Rifai (2013), *Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm: 24 Ocak 1980 İstikrar Programı Kararları ve Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Friedman, Milton (1988), *Kapitalizm ve Özgürlük*, (Çev. Doğan Erbek), Altın Kitaplar Yayınları: İstanbul.
- Gerni, Cevat, Selçuk Emsen ve M. Kemal Değer (2005), “Erken Uyarı Sistemleri Yoluyla Türkiye’deki Ekonomik Krizlerin Analizi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, S:2, ss.11-29.
- Göze Ayferi (2013), *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, 14. Baskı, Beta Yayınları: İstanbul.
- Güçlü, Sami ve Bilen, Mahmut (1995), “1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler”, *Yeni Türkiye Dergisi*, S:6, ss.160-171.
- Gül, S. Songül (2004), *Sosyal Devlet Bitti, Yasasın Piyasa*, Etik Yayınları: İstanbul.
- Güler, Birgül Ayman (2000), “Devletin Yeniden Yapılandırılması”, *Düşün Dergisi*, S:7, ss.7-13.
- Güler, Birgül Ayman (2005), *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi*, İmge Kitabevi Yayınları: Ankara.
- Gürler, Ayşe Gül (2010), *Küresel Mali Yönetim: IMF Yapısal Uyum Programları ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Yaşanan Dönüşüm*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Gürsoy, Bedri (1980), *Kamusal Maliye-Bütçe*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: Ankara.
- Hayek, Friedrich A. (1996), *Hukuk, Yasama ve Özgürlük: Kurallar ve Düzen*, (Çev. Atilla Yayla), Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- Işıklı, Alparslan (2004), “Neoliberal Küreselleşme, Sosyal Devlet ve Kemalizm Cumhuriyet’in 80. Yılı Armağanı”, (Ed. N. Adıyeke), ADD Mersin Şubesi Yayını: İstanbul, ss:371-398.
- İnce, Macit (1980), *Maliye Politikası*, Olgaç Matbaası: Ankara.
- İncekara, Ahmet ve Tatoğlu, Ferda Yerdelen (2008), “Türkiye Ekonomisinde Son Yıllarda Yaşanan Yüksek Oranlı Büyüme Rakamlarının İç Piyasa Üzerindeki Etkileri”, Yayın No: 2008-56, İstanbul Ticaret Odası, Türkiye Ekonomisi Yayınları: İstanbul.

- Kanberoğlu, Zafer ve Kara, Oğuz (2013), Küresel Krizlerin Sosyal Yaşam zerindeki Etkisi: Van İli rneği, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S:31, ss.35-48.
- Kant, Immanuel (1982), *Ahlk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları: Ankara.
- Kantarcı, Hasan Bülent ve Karacan Rıdvan (2008), ‘‘Mali Disiplinin Sağlanması Açışından Türkiye IMF İlişkilerinin Değerlendirilmesi’’, *Maliye Dergisi*, S:155, ss.144-158.
- Karaaslan, Ahmet (1999), ‘‘Arz Yönlü İktisat Laffer Eğrisi ve İktisadi İstikrar Açışından Vergileme’’, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S:2, ss.47-70.
- Karabıçak, Mevlt (2000), ‘‘Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişim Süreci’’, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C:5, S:8, ss.49-65.
- Karabıyık, İlyas ve Uçar, Metin (2010), ‘‘IMF Destekli İstikrar Programlarının Ekonomik Açışından Değerlendirilmesi’’, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C:5, S:2, ss.37-58.
- Karagöz, Yıldız (2002), ‘‘Liberal ğretide Adalet, Hak ve zgrlk’’, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S:2, ss.267-295.
- Karakaş, Mehmet (2008), ‘‘Devletin Düzenleyici Rolü ve Türkiye’de Bağımsız İdari Otoriteler’’, *Maliye Dergisi*, S:154, ss.99-120.
- Karakayalı, Hüseyin (2003), *Türkiye Ekonomisinin Yapısal Değerışimi*, 2. Baskı, Güleç Matbaacılık: İzmir.
- Karakurt, Birol (2011), ‘‘Washington Konsensüsü’nden Küresel Mali Krize Mali Disiplin ve Türkiye’deki Gelişmeler’’, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C:25, S:1, ss.31-53.
- Karluk, Rıdvan (1995), *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi-Yapısal Değerışim*, Beta Yayınları: İstanbul.
- Karluk, Rıdvan (2007), *Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm*, Gözden geçirilmiş 11. Baskı, Beta Yayınları: İstanbul.
- Kazgan, Gülten (1988), *Ekonomide Dışa Açıık Büyüme*, Altın Kitaplar Yayınları: İstanbul.
- Kazgan, Gülten (2005), *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001) Ekonomik Politik Açışından Bir İrdeleme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Kepek, Yakup ve Yentürk, Nurhan (2000), *Türkiye Ekonomisi*, 11.Baskı, Remzi Kitabevi: İstanbul.

- Kocadağ, Sezen (2010), *Ekonomik Krizlerle Mücadelede Maliye Politikasının Rolü: Türkiye’de 1980 Sonrası Döneme Yönelik Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Köse, Salih (2002), “24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması”, *Planlama Dergisi*, Özel Sayı DPT’nin kuruluşunun 42. Yılı, ss.119-128.
- Kumcu, Ercan (2000), *İstikrar Arayışları*, Doğan Kitapçılık Yayınları: İstanbul.
- Kurt, Senem (2006), “Hayek’in Özgürlük ve Adalet Teorisi”, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:2, S:3, ss.199-213.
- Kuştepe, Yeşim ve Halaç, Umut (2004), “Türkiye’de Gelir Dağılımının Analizi ve İyileştirilmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:6, S:4, ss.143-160.
- Locke, John (1969), *Civil Government* (Aktaran. Mete Tunçay), Siyasal Düşünceler Tarihi, C:II, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası: Ankara.
- Metin, Banu (2013), “Neoliberal Yapısal Uyum Politikalarından, Dünya Bankası’nın Yoksulluk Sorununa Yaklaşımı”, *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, S:37, ss.211-233.
- Oral, Naciye (2011), “Turgut Özal ve Siyasi Liberalizm”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Orhan, Osman Z. (1989), *Keynesyen ve Monetarist İstikrar Politikaları*, Bilim Teknik Yayınevi: İstanbul.
- Oyan, Oğuz ve Aydın A. Rıza (1991), *Türkiye’de Maliye ve Fon Politikaları Alternatif Yönelişler*, 1. Baskı, Adım Yayıncılık: Ankara.
- Özal, Turgut (1983), *Anavatan Partisi: Turgut Özal’ın Görüşleri*, Ankara.
- Özal, Turgut (1985), *Başbakan Turgut Özal’ın Konuşma, Mesaj, Beyanat ve Mülakatları, 13.12.1984–12.12.1985*, Başbakanlık Basımevi: Ankara.
- Özal, Turgut (1986), *Başbakan Turgut Özal’ın Konuşma, Mesaj, Beyanat ve Mülakatları 13.12.1985–12.12.1986*, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Özal, Turgut (1989), *Başbakan Turgut Özal’ın TBMM Grup-MKYK ve Siyasi Konuşmaları 13.12.1988–31.10.1989*, Başbakanlık Basımevi: Ankara.
- Özal, Turgut (1992), *Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın “Dış Politika ve Ekonomi Açularından Türkiye’nin Stratejik Öncelikleri” Adlı Uluslararası Sempozyumun Açılışında Yaptıkları Konuşma*, Başbakanlık Basımevi: Ankara.

- Özen, Ahmet (2003), “Türkiye’ de Transfer Harcamalarının Gelişimi ve Ekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Dergisi*, C:5, S:1, ss.205-228.
- Özgücü, Serkan (2011), *Maliye Politikalarının Ekonomik Büyümedeki Rolü ve 1990-2007 Arasındaki Türkiye Uygulaması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özgüven, Ali (2001), “İktisadi Krizler”, *Yeni Türkiye Dergisi*, S:41, s.56-63.
- Özkaya, Hilmi M. (2009), IMF’nin Değişen Rolü: Bretton Woods’tan Günümüze, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S:2, ss.102-117.
- Öztürk, Nazım (2002), “IMF’nin Değişen Rolü ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri”, *Ankara SBF Dergisi*, C:57, S:4, ss.95-125.
- Palamut, Mehmet ve Giray, Filiz (2001), “Cumhuriyet’ten Günümüze Yaşanan Mali Krizler ve Uygulanan Politikalar”, *Yeni Türkiye Dergisi*, S:41, ss.20-34.
- Parasız, İlker (1998), *1923’ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Ezgi Kitabevi: Bursa.
- Pınar, Abuzer (2006), *Maliye Politikası*, 1. Baskı, Naturel Yayınları: Ankara.
- Sakal, Mustafa (2003), *Türkiye’de Mali Disiplin Sorunu: Kamu Açıkları ve Borçlanmanın Sürdürülebilirliği 1988- 2000 Dönem Analizi*, Gazi Kitabevi: Ankara
- Savaş, Vural F. (1986), *Keynesyen İktisat Yıkılırken*, 2. Baskı, Beta Yayıncılık: İstanbul.
- Savaş, Vural F. (1994), *Politik İktisat*, 2. Baskı, Beta Yayıncılık: İstanbul.
- Savaş, Vural F. (1997), *İktisadın Tarihi, Liberal Düşünce Topluluğu*, Avcıol Matbaacılık: İstanbul.
- Seyidoğlu, Halil (2007), *Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama*, 16. Baskı, Güzem Can Yayınları: İstanbul.
- Sönmez, Sinan (1998), *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm*, İmge Kitabevi Yayınları: Ankara.
- Sönmez, Sinan (2003), “Türk İktisat Politikasındaki ‘Çıpa’: Dış Borçlanma”, *İktisat Üzerine Yazılar II İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar* (Der. Ahmet H. Köse, Fikret Şenses ve Eriç Yeldan), 1. Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Sönmez, Sinan (2005), *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm*, 2. Baskı, İmge Kitabevi: Ankara.

- Sugözü, İbrahim Halit ve Mehmet, Yiğit (2010), “Borçlanmanın Enflasyona Etkisi Üzerine Teorik Yaklaşımların Temel Özellikleri”, *Maliye Dergisi*, S:158, ss.365-373.
- Şahin, Hüseyin (2000), *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi: Bursa.
- Şahin, Hüseyin (2013), *Türkiye Ekonomisi*, 13. Baskı, Ezgi Kitabevi: Bursa.
- Şanlısoy, Selim (2007), *Ekonomi-Politika Etkileşiminin Süreç Politikası Açısından Analizi: Türkiye Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Şaylan, Gencay (2003), *Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, İmge Kitabevi: Ankara.
- Şimşek, Mevlüdiye (2001), *Dışa Açık Ekonomilerde İktisat Politikaları (Türkiye Örneği)*, Türkmen Kitabevi: İstanbul.
- Takım, Abdullah (2011), “Türkiye’de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları”, *Maliye Dergisi*, S:160, ss.154-176.
- Tekelioğlu, Muammer (1987), “Çağdaş İktisadi Düşünceye Yol Ayrımları”, *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, C:1, S:1, ss.101-120.
- TÜİK (2009), *İstatistik Göstergeler (1923-2008)*, TÜİK Yayınları No: 3361, TÜİK Matbaası, Ankara.
- Tüğen, Kamil (1991), *Türkiye’de Bütçe Açıkları*, Ekonomik Raporlar, No: 3, EĞİAD: İzmir.
- Türkbay, Rezzan ve Ferihan, Polat (2011), “Neoliberalizmde Özgürlük Paradoksu ve Sosyal Haklar”, *Pamukkale Üniversitesi SBE Dergisi*, S.8, ss.88-99.
- Uluç, A. Vahap (2014), “Liberal-Muhafazakâr Siyaset ve Turgut Özal’ın Siyasi Düşüncesi”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, C: 12, S: 23, ss:107-140.
- Uşun, Ercan (1997), *Türk Vergi Sisteminin 1980 Sonrası Uygulanan İstikrar Politikalarıyla Uyumu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, C.B.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Uzay, Nisfet (2002), “Kamu Büyüklüğü ve Ekonomi Büyüklüğü Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği (1970-1999)”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S:19, ss.151-172.
- World Bank (1980), *Annual Report 1980*, World Bank: Washington.
- Yayla, Atilla (1992), *Liberalizm*, Turhan Kitabevi Yayınları: Ankara.
- Yayla, Atilla (2000), *Liberal Bakış*, Liberte Yayınları: Ankara.

- Yayla, Atilla (2001), *Devletçi Zihniyet ve Piyasa Ekonomisi*, Liberte Yayınları: Ankara.
- Yıldırım, Refia (1989), “Maliye Politikası Açısından Arz Ekonomisi”, *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, C:3, S:1, ss.91-100.
- Yılmaz, Hakan (Aralık 1996), *Türkiye’de Vergi Yapısı ve 1980’den Sonra Sektörel Vergi Yüklerinin Gelişimi*, Devlet Planlama Teşkilatı İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi – DPT, Ankara.

DİĞER KAYNAKLAR

- Maliye Politikasının Tanımı ve Tarihsel Gelişimi, http://www.ekodialog.com/kamu_maliyesi/maliye_politikasi_nedir.html, [Erişim Tarihi: 03.11.2015].
- Erdoğan, Mustafa, “Liberalizm ve Türkiye’de Liberal Eğilimler”, <http://www.liberal.org.tr/sayfa/liberalizm-ve-turkiyede-liberal-egilimler-mustafa-erdogan,344.php>, [Erişim Tarihi: 04.01.2016].
- DPT, www.kalkinma.gov.tr, Temel Ekonomik Göstergeler, (2015).
- Bütçe Açığı ve Faiz dışı Fazla (15.03.2012), <http://www.mahfiertilmez.com/2012/03/butce-acg-ve-faiz-ds-fazla.html>, [Erişim Tarihi: 03.09.2016].
- Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (02.04.2010), <http://www.bumko.gov.tr> 02.04.2010, [Erişim Tarihi: 09.10.2016].

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLERİ:

Adı ve Soyadı: Satı Tatlısu

Doğum Yeri: Osmancık / Çorum

Doğum Yılı: 1989

EĞİTİM DURUMU:

Lise: Ankara Çankaya Anadolu Lisesi (2003-2007)

Lisans: Uludağ Üniversitesi / İ.İ.B.F. / Maliye (2008-2012)

Yüksek Lisans: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İktisat Anabilim Dalı (2014-2017)

İLETİŞİM BİLGİLERİ:

Adres: Demetlale mah. 405. Cad. Dağlar Apartmanı 20/5 Yenimahalle / Ankara

E-Posta: satitatlisu@gmail.com